

ISSN 2334-7732

ISSN (Online) 2334-7929

Krugovi djetinjstva

Časopis za multidisciplinarna istraživanja djetinjstva

Broj 1-2
2014

KRUGOVI DETINJSTVA

časopis za multidisciplinarna istraživanja detinjstva

Broj 1-2, 2014.

**Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača
Novi Sad**

Izdavač:
Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Novi Sad

Adresa:
Petra Drapšina, 8. 21000 Novi Sad, Srbija

Za izdavača:
Jovanka Ulić, direktor

Redakcija:
Lada Marinković i Jovan Ljuštanović (urednici)
Otilia Velišek Braško, Vesna Colić, Nikola Kajtez, Milan Mišković, Svetlana
Lazić, Jasmina Klemenović, Bojan Milošević, Fedi Eva,
Iboja Gera (sekretar redakcije), Kai Felkendorff (Švajcarska), Saša Milić
(CG), Suzana Kiradžiska, Ognjen Spasov (Makedonija),
Olivera Kamenarac (Norveška)

Savet časopisa:
Žarko Trebješanin, Nevenka Rončević, Isidor Graorac

Kontakt adresa: lada.marinkovic@gmail.com

Dizajn, prelom i priprema za štampu:
Stojan Mančić

Lektura:
Milena Zorić

Prevod:
Mirjana Galić

Časopis (sa uputstvom za autore) objavljuje se u elektronskoj formi, na adresi:
www.vaspitacns.edu.rs

Štampa:
Art print, Novi Sad
Tiraž 300

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad
316.7:37

KRUGOVI detinjstva : časopis za multidisciplinarna istraživanja detinjstva / glavni urednik
Lada Marinković. - 2013, 1- . - Novi Sad : Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje
vaspitača, 2013- . - 22 cm

Dva puta godišnje. - Tekst na srp., engl. i mađ. jeziku.

ISSN 2334-7732 ISSN (online) 2334-7929

316.7:37

Krugovi detinjstva 2012 broj 1

COPUS.BK ID 27821184

SADRŽAJ

5 Reč uredništva

PRVI BROJ

Naučni i stručni članci

Milan M. Mišković

9 SVAKODNEVNI ŽIVOT IZ PERSPEKTIVE PREDŠKOLSKOG DETETA

Otilia Velišek Braško, Svetlana Lazić

29 AKTIVNOSTI PORODICA ČIJA SU DECA DRUGAČIJA

Svetlana Lazić

41 STANJE DEČJIH PRAVA U VOJVODINI IZ UGLA ZAŠTITNIKA GRAĐANA

Mirjana Matović

55 MUZIKA KAO SAVREMENI OBRAZOVNI MEDIJ

Erne Sabo

60 MOTORIČKE SPOSOBNOSTI DEVOJČICA I DEČAKA PREDŠKOLSKOG UZRASTA KAO REZULTAT SVAKODNEVNOG TELESNOG VEŽBANJA

Prikazi

Vesna Colić

68 PSIHOLOGIJA DETINJSTVA I ADOLESCENCIJE

Lada Marinković

71 PERSPEKTIVE RAZUMEVANJA DETINJSTVA I IMPLIKACIJE NA PRAKSE

DRUGI BROJ

Naučni i stručni članci

Lada Marinković i Jelena Blagojev

76 POJMOVI DETE, DETE SA POSEBNIM POTREBAMA I DETE SA SMETNJAMA U RAZVOJU IZ PERSPEKTIVE BUDUĆIH VASPITAČA

Iz prakse

Marijana Stevanović

90 MALA SREĆNA KOLONIJA – CENTAR ZA DECU I OMLADINU NOVI SAD

Nikola Vučić

109 SPORTSKO-EKOLOŠKI KAMP „KOŠNICA PRIJATELJSTVA“

Prikazi

Lazar Marković

118 KRITIČKI OSVRT NA IZLOŽBU SLIKA I CRTEŽA DECE SA AUTIZMOM IZ UGLA LIKOVNE UMETNOSTI „JOŠ JEDAN POGLED NA SVET“

123 Uputstvo autorima

REČ UREDNIKA

U godini 2014. časopis *Krugovi detinjstva*, imao je nameru da pred pisce istraživače i praktičare postavi temu kojom se želi razumeti dete i detinjstvo danas. Kao časopis koji je koncipiran kao multidisciplinarni smatrali smo da se u njoj mogu pronaći stručnjaci zaista brojnih profesija i naučnih disciplina. Tema ovogodišnja dva broja je *Svakodnevni život deteta*. Ova tema aktuelna je ovih godina i u svetu, pa je tako Grupa za istraživanje geografije dece, mladih i porodica iz Velike Britanije (GCYFRG) pod pokroviteljstvom Kraljevskog geografskog društva, ove godine organizovala konferenciju sa temom dečje svakodnevice i tehnologije, dok je Grupa za proučavanje antropologije dece i mladih Američke antropološke asocijacije imala konferenciju na temu istraživanja dečje svakodnevice u sociokulturnom kontekstu (ACYIG; AAA).

Učešće dece u svakodnevnom životu, definisanje samog termina svakodnevice, metodologija participativnog učešća dece u problemima i izazovima življenja u savremenom svetu, samo su neka od polja interesovanja koja smo želeli da otvorimo. Nažalost, ne samo zbog toga što su *Krugovi detinjstva* tek časopis u nastajanju, i ne samo zbog toga što ove teme i pristupi nisu zaživeli na našoj naučno istraživačkoj i praktičnoj sceni, da bismo u naša dva godišnja broja imali „gužvu“ u redakciji, moguće je da ćemo se ovom temom baviti i na dalje, u narednoj godini. Zainteresovani za ove teme i ovakav pristup upućujemo na tekstove u našim brojevima koje objavljujemo u ovoj godini i na literaturu koja je u njima korišćena. Takođe, na Sociologiju detinjstva; sociološku hrestomatiju koju je priredila Smiljka Tomanić, (2004), projekat „Participativno istraživanje potreba, glavnih problema i potencijala Roma u obrazovanju u Vojvodini“ (NSHC 2007), i drugo.

Sve zainteresovane i one koji žele da bolje razumeju različite kontekste življenja dece, pozivamo da nam pošalju svoje teorijske ili istraživačke radove, prikaze događaja ili relevantne literature, primere svoje prakse rada sa decom i za decu ili dece sa vama!

dr Lada Marinković
novembar 2014.

BROJ 1 | 2014
Naučni i stručni članci

Milan M. Mišković

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Novi Sad

milanmiskovic48@gmail.com

UDK: 159.942.2-053.4

316.6-053.4

SVAKODNEVNI ŽIVOT IZ PERSPEKTIVE PREDŠKOLSKOG DETETA

Sažetak: U radu su prikazani rezultati empirijskog istraživanja iskustava dečjeg svakodnevnog života koji doživljavaju u dva društvena okruženja, porodici i dečjem vrtiću. Pojam svakodnevnog života upotrebljava se u smislu nivoa stvarnosti koji čini kontekst prakse detinjstva. Cilj istraživanja bio je interpretativni, tj da se opiše praksa svakodnevnog života iz perspektive samoga deteta, uz primenu kvalitativnog pristupa i metodologije. Primenjena je deskriptivna metoda i tehnike intervjuisanja i posmatranja. Intervjuisano je šesnaestoro dece, uzrasta od pet, šest i sedam godina, njihovi roditelji i četiri vaspitačice. Posmatranjem su prikupljena iskustvena obaveštenja o svakodnevnim aktivnostima u dečjem vrtiću. Rezultati istraživanja pokazuju da su deca predškolskog uzrasta aktivni učesnici svakodnevnog života i da imaju razvijenu sliku porodičnog i neposrednog institucionalnog okruženja. Dečja kompetencija, opažanje socijalnog okruženja i konstituisanje interakcija na osnovu tih opažanja, predstavljaju osnovu na kojoj deca predškolskog uzrasta oblikuju vlastiti svet.

Ključne reči: svakodnevni život, predškolsko dete, praksa detinjstva, porodično okruženje svakodnevnog života deteta, dečja svakodnevnica u institucionalnom okruženju.

Uvod

U ovom radu dominira sociološki pristup, što je rezultat saznanja da je detinjstvo društveno konstruisani oblik prakse u svakodnevnom životu deteta. Namera autora je da u kontekstu sociologije detinjstva, na osnovu intervju sa decom i posmatranja svakodnevnih aktivnosti u dečjem vrtiću, ispita neke odlike prakse svakodnevnog života predškolske dece iz njihove vlastite perspektive. Polazni postulat proučavanja i istraživanja jeste saznanje da je dete subjekt prakse svakodnevnog života u svom porodičnom i neposrednom institucionalnom okruženju.

U sagledavanju svakodnevnog života predškolske dece, uloge roditelja i vaspitača svode se na najmanju, neophodnu meru. Nezrelost predškolske dece tretira se kao biološka činjenica dečjeg života, koja ne utiče na shvatanje o deci kao kompetentnim akterima, sposobnim da sagledaju porodicu, vršnjake, dečji vrtić, socijalne interakcije, i da iz vlastite perspektive izraze mišljenje o poželjnom kvalitetu svog življenog okruženja.

Navedeni pristup omogućava da se deci dâ glas, tako što će se ona proučavati po njihovom vlastitom pravu, nezavisno od interesovanja odraslih. Kao što u prikazu nove paradigme detinjstva kažu Alan Prout i Alison Džejms (Alan Prout and Allison James), „deca jesu i treba ih posmatrati kao aktivne u konstruisanju i određivanju svog vlastitog društvenog života, života ljudi oko njih i društva u kome žive” (Prout i Džejms, 2004: 52).

Teorijsko i operacionalno određenje predmeta istraživanja

Svakodnevni život kao empirijska univerzalija

Svakodnevni život je uvek postojao i uvek će postojati. U svakodnevnom životu čovek stiče primarno ljudsko iskustvo i kao individua i kao deo zajednice, pre svega porodice. U njemu se čovek primarno ispoljava kao biće potreba koje te potrebe zadovoljava u skladu sa određenim društvenim normama i vrednostima (Vujadinović-Milinković, 1995). U uslovima društvene krize i tranzicije, ili šire posmatrano krize modernosti, svakodnevni život je postao problematičan (ne više samorazumljiv i jednoznačan), usled čega se nametnuo kao tema. Svakodnevni život je okvir za praksu detinjstva ali i detinjstvo je praksa svakodnevnog života.

U ovom istraživanju pojam svakodnevnog života upotrebljavamo u smislu nivoa stvarnosti koji čini kontekst ili okvir prakse detinjstva. Osnovne dimenzije svakodnevnog života u ovom značenju čine: *konkretna događanja* u svakodnevici, *pojedinačni akter* kao analitički fokus svakodnevnog života, *vreme* svakodnevnog života, *prostor* svakodnevnog života, *praksa* ili *akcija* u svakodnevnom životu i *ponavljanje* i *rutina* (rutinizacija) svakodnevnog života (Spasić, 2004: 10–11; Tomasić, 1997: 15–16).

Sociologija svakodnevnog života kao polaznu tačku svoje analize uzima posmatranje *konkretnih situacija* i *događaja* u svakodnevici. U tom smislu ona čini otklon od kategorijalnog načina mišljenja u sociologiji, koji unapred pretpostavlja da jedna društvena grupa stvarno postoji zato što njeni pripadnici imaju veći broj zajedničkih objektivnih svojstava. U tom smislu sociologija svakodnevnog života „strukture” posmatra kao način neprestanog konstituisanja i rekonstituisanja u procesu delovanja ljudi kao pojedinačnih aktera.

Sledeće obeležje sociološkog pristupa proučavanju i istraživanju svakodnevnog života jeste analitička usredsređenost na *pojedinačnog aktera* i njegove bliske, po-

novljive odnose. Kao što kaže Salvador Huan (Juan, 1995: 107) „jedino pojedinac može imati svakodnevni život u pravom smislu te reči” (prema Spasić, 2004: 11).

Vreme svakodnevnog života odnosi se na sadašnji trenutak. Svakodnevni život se odvija upravo ovde i sada. Pored sadašnjosti, bitna odlika vremena svakodnevnog života jeste i njegova društvenost, tj. činjenica da je sastavljeno od interakcija, po čemu se ono razlikuje od fizičkog vremena. Vreme u svakodnevnom životu je organizovano: različita vremena (deo dana, dan u nedelji, doba godine, momenat u biografiji pojedinca) imaju svoju unutrašnju organizaciju.

Prostor je kao i vreme antropocentričan, zato što je u njegovom središtu čovek (pojedinac, akter) i što računanje prostora svakodnevnog života uvek počinje od „mene”. Za prostor svakodnevnog života najvažnije je njegovo značenje, tj. predstava o tom prostoru i njegovo doživljavanje. Prostor svakodnevnog života uvek je podeljen na javni i privatni. Čvrsta tačka u prostoru je dom, kuća iz koje ljudi „polaze” i stalno se vraćaju. Isto kao što dom pripada čoveku, tako i čovek pripada domu.

Praksa, akcija ili delatnost, odnosi se na konkretne postupke ljudi u vremenu i prostoru. Ona je sastavni deo svakodnevnog života. Bitna odlika pristupa prakse jeste u tome što se u istraživanju polazi od konkretnih ljudi, pojedinaca i njihovih postupaka. To je ono što se stvarno dešava u svakodnevnim interakcijama. Pristup sa stanovišta prakse uvek je multidisciplinarni, odnosno zahteva da se integrišu saznanja različitih disciplina: antropologije, sociologije, psihologije, pedagogije itd.

Ponavljjanje i rutina (rutinizacija) je proces kojim nastaje najveći deo tkiva svakodnevnog života. Većina vremena u svakodnevnom životu protiče rutinski. Pojedincima kao akterima rutina obezbeđuje osećaj sigurnosti u smislu „poznato je umirujuće”.

Proučavanje i istraživanje svakodnevnog života dece bitno je za društva koja prolaze kroz turbulentne i bolne promene, kao što je Srbija. Budući da je afirmacija detinjstva u ovim društvima dugo bila na nivou ideoloških predstava i ideja, u ovom trenutku društvene istorije nužna je rekonstrukcija kako teorijskog koncepta tako i stvarnosti detinjstva. Za rekonstrukciju teorije i prakse detinjstva potrebno je da se deca ne samo „vide” nego i da se „čuju”. Drugim rečima, deca nisu samo budućnost nego i sadašnjost, tako da je proučavanje i istraživanje prakse detinjstva u svakodnevnom životu bitna komponenta brisanja duboko ukorenjene opšte i idelizovane slike deteta i detinjstva. Koncept svakodnevnog života posebno je značajan za Srbiju, koju je od 80-ih godina prošloga veka zahvatila „brza i drastična erozija kvaliteta života” (Blagojević, 1997: 57). Uostalom, proučavanje i istraživanje svakodnevnog života dece ima smisla ukoliko tom poslu pristupimo sa namerom da se on promeni.

Detinjstvo kao oblik prakse u svakodnevnom životu deteta

Pojam prakse u ovom istraživanju upotrebljavamo u njegovom užem značenju,

dakle, ne kao ukupnost ljudskog delovanja na kojoj počiva čovekova egzistencija i njegov odnos prema stvarnosti, već kao akciju ili delanje, konkretne postupke ljudi u njihovom svakodnevnom životu. Tako shvaćena praksa čini osnovu samoreprodukcije ljudi i reprodukcije društvenog sistema u kome žive. U tom smislu, praksa svakodnevnog života proizvodi globalni društveni sistem, a globalni društveni sistem proizvodi svakodnevni život. Prema tome, iako je porodično okruženje osnovni element svakodnevnog života, on se u njoj ne iscrpljuje već se mora razumevati u širem društvenom okruženju.

U ovom istraživanju detinjstvo shvatamo „kao praksu u svakodnevnom životu deteta, odnosno skup stavova, odnosa i aktivnosti u okviru kojih se konstituišu rane godine ljudskog života” (Tomanović, 2004: 40). Praksa detinjstva odvija se u okviru svakodnevnog života u kojem akteri u prostoru i vremenu proizvode mnoštvo različitih situacija koje strukturišu detetovu stvarnost.

Shvatanje detinjstva kao prakse svakodnevnog života podrazumeva da je dete subjekt – „strateški akter” u okruženju u kojem živi. Dete se svakodnevno kreće u okviru određenih struktura koje mu istovremeno omogućavaju i onemogućavaju njegovo delovanje (na primer, strukture moći na osnovu statusa deteta i odraslog). Svojom svakodnevnom praksom ili akcijom dete se prilagođava tim strukturama ili ih svojim delovanjem menja. Stoga je bitno proučavati „kulturu detinjstva” ili „kulturu dece”, shvaćene kao skup odnosa i interakcija između dece, ali i kao doživljaj sveta i sebe u tom svetu.

Detinjstvo kao oblik prakse u svakodnevnom životu deteta pretpostavlja strukturalne i dinamičke elemente globalnog društvenog sistema koji utiču na praksu detinjstva, ali i praksa detinjstva povratno deluje na strukturu i dinamiku globalnog društvenog sistema. Ovakav pristup je, pre svega, koristan zato što omogućava da se dođe do saznanja u kojoj meri shvatanje detinjstva i dobrog deteta određuje praksu detinjstva i u kojoj meri praksa detinjstva doprinosi reprodukciji shvatanja deteta i detinjstva u određenoj kulturi. Na taj način se može doći do saznanja o odnosu ideje i stvarnosti detinjstva u datom društvu i kulturi .

Predmet istraživanja je operacionalizovan na sledeći način: detetovo viđenje vlastite svakodnevice (šta deca rade, šta vole ili ne vole, koje osobe su im bliske). Razgovor sa svakim detetom je vođen u vezi sa tri osnovne teme: detetova svakodnevice, detetove kulturne preferencije i socijalne interakcije detata. Budući da su navedene teme bile predmet istraživanja krajem devedesetih godina prošloga veka (vidi Tomanović, 1997), to je moguća i opravdana komparacija.

Metodologija istraživanja

Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja je interpretativni, tj. da se opiše praksa u svakodnevnom životu deteta iz perspektive samoga deteta, uz primenu kvalitativnog pristupa i metodologije. Centralni predmet istraživanja je praksa svakodnevnog života predškolskog deteta, koja je istraživana putem rekonstrukcije i interpretativne analize.

Hipoteza istraživanja

Deca predškolskog uzrasta imaju razvijenu sliku neposrednog okruženja i sposobna su da sagledaju porodicu, vršnjake, dečji vrtić, socijalne odnose i ponašanja; izražavaju svoje ocene neposrednog okruženja i iznose mišljenja kako bi stvari u tom okruženju, pre svega u porodici i dečjem vrtiću, trebale da budu. Svakodnevni život predškolske dece jednim je delom pod uticajem sadržaja svakodnevnog života njihovih roditelja, ali čine ih i sadržaji svojstveni samo deci. Predškolska deca su kompetentna da iskažu ono što je bitno samo za njihov svakodnevni život.

Metode, tehnike i instrumenti istraživanja

Osnovna metoda istraživanja je *deskriptivna*. Od istraživačkih postupaka korišćene su tehnike koje su prilagođene predmetu istraživanja tj. *posmatranje* i *strukturirani intervju* sa roditeljima i decom. Posmatranjem su prikupljena iskustvena obaveštenja o svakodnevним aktivnostima u dečjem vrtiću. Strukturirani intervju sadržavao je tri seta pitanja na sledeće teme: detetov opis prethodnog dana, detetove kulturne preferencije i socijalne interakcije dece. Protokol standardizovanog intervjuja sadržavao je i dva pitanja za decu koja su se odnosila na njihovo institucionalno okruženje (dečji vrtić). U cilju poređenja odgovora dece i njihovih roditelja vođen je razgovor sa roditeljima koji je takođe obavljen na osnovu protokola standardizovanog intervjuja, u kojem su ispitanici odgovarali na pitanja koja su se odnosila na rekonstrukciju načina na koji su proveli prethodni vikend i na njihove kulturne preferencije. Postojao je i poseban protokol intervjuja za profesionalne vaspitače koji realizuju vaspitno-obrazovne ciljeve u dečjem vrtiću.

Osobine uzorka

Uzorak je činilo šesnaestoro dece, 10 devojčica i 6 dečaka uzrasta od pet, šest i sedam godina, koji žive u naselju desetak kilometara udaljenom od Novog Sada i Vrbasa. Roditelji dece koja su činila uzorak uglavnom su stručnjaci, pripadnici srednjeg društvenog sloja (7 roditelja ima visoku stručnu spremu, 8 roditelja poseduje srednju stručnu spremu, a jedan roditelj je sa završenom osnovnom školom). Njihova profesionalna struktura je sledeća: medicinska sestra 1, profesori 3, vaspitačice 2, građevinski tehničar 1, saobraćajni inženjer 1, poljoprivredni tehničar 1,

trgovac, 1, fizioterapeut 1, dok je 5 roditelja sa srednjom stručnom spremom različitog profesionalnog profila zaposleno na radnim mestima za nekvalifikovane radnike. O aktivnostima dece iz ugla vaspitača, razgovor je vođen sa četiri vaspitačice.

Karakter istraživanja

Istraživanje je *terensko* i obavljeno je u jednom vrtiću u okolini Novog Sada i u jednom vrtiću u Vrbasu, u martu mesecu 2014. godine. Četrnaest razgovora sa decom obavljeno je u dečjim vrtićima, a dva razgovora u kućnim uslovima bez prisustva roditelja. Sva deca su bila izuzetno motivisana za teme o kojima je vođen razgovor. Razgovor sa roditeljima i decom na osnovu strukturiranog intervjua vodili su studenti Visoke škole strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu, Dušanka Simić i Milenko Vuković, koji su ovom prilikom posebno upućeni u problem.

Rezultati istraživanja i diskusija

Detetov opis prethodnog dana

U detetovoj rekonstrukciji prethodnog dana, sadržane su sledeće karakteristike: mesto, vreme, akteri, aktivnosti i osećanja.¹ Na pitanje „Kako je protekao tvoj juče-rašnji dan?” tri detaljnija opisa dala su tri deteta iz vrtića u predgrađu Novog Sada.

„Kad sam ustala odmah sam se oblačila za vrtić. Tamo sam se malo igrala sa drugarima u kutku, sa bebama, do doručka. Onda je bio doručak: hleb, salama i pavlaka. Pili smo i jogurt. Posle doručka radili smo grafomotoriku. Kad smo završili, opet smo se igrali u kutku sa bebama. Išli smo napolje, a kad smo se vratili čekao nas je ručak. Onda smo čekali roditelje i igrali se” (devojčica, 7 godina).

„Bio sam u vrtiću, igrao sam se. Bilo je druženje sa mamama. Mama je došla u vrtić. Mami se svideo poklon što smo napravili. A posle sam išao kod drugara Marka. On ima puno Lego kocaka. Pravili smo policijsku stanicu. Kad me je njegova mama vratila išli smo u šetnju. Sreli smo Stašu, malo smo išli zajedno, jedno deset koraka, a posle je otišla sa tatom. Onda smo šetali, šetali i posle smo išli na ringišpil. Tata mi je dao dve karte. Bilo mi je super” (dečak, 6 godina).

„Ja sam bila u vrtiću, pa sam učila pesmice, pa smo se igrali, pa sam radila vežbice. Onda smo spavali, pa smo se obukli, pa smo trčali. Onda je mama došla po mene. Onda smo išle u grad, kupile kokice i otišle, ja i mama, u bioskop. Kad se završio film, onda smo ponovo kupili kokice. Na ulici su bile neke slike, pa mi je mama kupila slike sa vilom. Onda smo hranili golubove. Bila sam jako srećna” (devojčica, 6 godina).

¹ Potpuno iste karakteristike detetovg opisa dana u istraživanju dece iz radničkih porodica ustanovila je Smiljka Tomanović (1997: 140).

Iz prethodna tri opisa vide se da deca navode sledeće elemente svoje svakodnevice: mesto, vreme, aktere, socijalne interakcije, aktivnosti i osećanja. Opise su dala deca koja svakodnevno pohađaju vrtić, usled čega u najvećem delu dečje svakodnevice dominiraju aktivnosti koje se odvijaju u vrtiću. I pored toga, deca daju detaljne opise svoje svakodnevice kada se pred njih postavi zadatak da rekonstruišu prethodni dan.

Podaci iz razgovora sa decom pokazuju da je igra najznačajnija aktivnost dece u svakodnevnom životu. Svih šesnaestoro intervjuisane dece izjavilo je da svakoga dana najviše vole da se igraju. Za dečju igru uglavnom je rezervisano popodnevno vreme, tj. posle boravka u vrtiću. Međutim, igrovne aktivnosti primerene uzrasnim i psihofizičkim osobenostima dece organizuju se i u dečjem vrtiću. Devojčica (7 godina) kaže „u kutku sa bebama igramo se mame i seke”, a dečak (7 godina) kaže da u vrtiću najviše voli da se igra „Ovčice i vuka”. Interesantno mu je, ali i žao, što „vuk hoće da pojede najmanju ovčicu”.

Osnovna razlika između igre i drugih aktivnosti jeste u tome što je igra slobodna, spontana aktivnost koja je sama sebi cilj. Igra doprinosi razvoju psihofizičkih sposobnosti deteta, sticanju novih znanja i iskustava i stvara uslove za formiranje emocionalno stabilne, socijalizovane i kreativne ličnosti. U dečjem vrtiću „dete kroz igru uči, učeći se igra i na takav način izrasta u aktivno i kreativno biće, budući da je igra i kreativni akt” (Kopas-Vukašinić, 2006: 175). Visokim formativnim potencijalima igra inicira razvoj dečjih sposobnosti i stvara osnovu za složenije igre na starijim uzrastima. U igri dete se ispoljava kao „mali radoznalac”, istražuje svoje neposredno okruženje i vlastite mogućnosti i dolazi do saznanja o različitim mogućnostima delovanja u novim situacijama. Igrajući se dete u određenom smislu vežba svoje sposobnosti, izdržljivost i sasvim spontano priprema se za kasniji život.

Deci su najomiljenije igre „Mia i ja”, „Gore, dole”, „Ne ljuti se čoveče”, „Između dve vatre”, „Lego” „Ovčica i vuk”, vije, igre s Barbikama, ženske igre na kompjuteru, žmurke, šuge, fudbal, „Ptice u gnezda”, Brac lutke. Uglavnom su to igre u kojima deca u grupi uspostavljaju različite odnose dominacije, potčinjavanja i kompromisa, dok se kod sedmogodišnjaka već javljaju i saradničke grupne igre. Istraživanje takođe pokazuje da su igre, „polno tipizirane”. U slobodno vreme dečaci (njih 7) više vole da se igraju aktivnih i takmičarskih igara, kao što su: fudbal, vije, žmurke, čigre, šuge, „Između dve vatre”, policajaca i lopova, itd. Devojčice (njih 6) više vole igre koje se po formativnom sadržaju odnose na „dom i porodicu”, kao što su: „Mama i seka”, ženske igre na kompjuteru, crtanje cveća, princeze, mame; zatim, barbikama; devojčica (6 godina) voli da u igri bude „mama” itd. Činjenica da dečaci više vole da se igraju aktivnih i takmičarskih igara, a devojčice „doma i porodice”, ukazuje na još uvek jak uticaj porodice u kojoj dominira tradicionalni i autoritarni stil ponašanja.

Izbor igre i ponašanje deteta u igri može da bude i indikator stepena njegovog emocionalnog i intelektualnog razvoja. Što se socijalnih partnera tiče, deca uzrasta od 6 i 7 godina najviše vole da se igraju sa drugarima, zato što se s njima najčešće sastaju na proslavi rođendana i što ih procenjuju kao najbolje drugare. Karakterističan je odgovor petogodišnjeg dečaka koji takođe najviše voli da se igra sa drugarom čije je ime Vuk. Na pitanje, zašto, petogodišnji dečak je odgovorio: „Zato što je dobaj.”

Kao socijalne partnere u igri deca često navode mamu i tatu, ali samo ponekad (5 dečaka i 6 devojčica), iz čega se može zaključiti da se prema izjavama dece roditelji malo igraju sa njima, uglavnom posle ručka. Petoro dece je reklo da se nikada ne igraju sa roditeljima (3 devojčice i 2 dečaka), a petoro njih se često igra sa bratom ili sestrom, odnosno sa nekim iz porodičnog okruženja. Karakterističan je, takođe, odgovor šestogodišnje devojčice pun emocionalne topline, koja je izjavila da najviše voli da se igra sa bratom Sašom „zato što je tužan u vrtiću”.

Kada su u pitanju izlasci u slobodno vreme sa roditeljima, deca su izjavila da najviše vole da idu sa mamom i tatom na plažu „Štrand” i na bazen u Novom Sadu, zatim na Petrovaradinsku tvrđavu, Dunavski kej, bioskop, pozorište, „igraonicu da bi se penjao na veliki tobogan i da sa njega bacam joptice” (dečak 5 god), pecanje, ringišpil i fudbalski trening. Najomiljenije mesto na koje deca vole da idu jeste more, a zatim selo kod babe i dede, tj. u prirodu, zbog mogućnosti da se u toj sredini slobodno kreću, da dođu i dodir sa biljkama i životinjama. Samo jedno dete (devojčica, 6 godina) je izjavilo da najviše voli da ide na čas engleskog da bi naučila da govori engleski jezik. Kao što je u istraživanju iz 1997. godine zaključila Smiljka Tomanović za decu iz radničkih porodica, i ovo istraživanje je pokazalo da deca iz porodica stručnjaka prosto žude za zajedničkim aktivnostima sa roditeljima, pre svega za izlascima, koji za njih predstavljaju istinski doživljaj. Na osnovu odgovora dece u kojima su iskazane njihove želje, ta vrsta izlazaka ne iziskuje velika finansijska sredstva, ni vremena ni energije, izuzev odlazaka na more, ali problem je u nedostatku vremena usled velikog broja egzistencijalnih problema koje roditelji imaju.

Iz dečjih opisa može se zaključiti da ispitivana deca iz porodica stručnjaka najviše vremena provode u dečjem vrtiću, i da su, za razliku od dece iz radničkih porodica, njihove aktivnosti u slobodno vreme raznovrsnije. Na taj način je u nešto većoj meri, u odnosu na decu iz radničkih porodica, proširen prostor svakodnevnog života dece i umanjen stepen njegove rutine (upor.: Tomanović, 1997: 141). Međutim, podaci istraživanja pokazuju da i deca iz porodica stručnjaka imaju jako izraženu potrebu za doživljajem (odlazak na more, na selo, kontakt sa životinjama, odlazak na plažu u letnjem periodu, poseta rodbini i prijateljima). Broj osoba sa kojima dete u slobodno vreme svakodnevno stupa u interakciju, ako se izuzmu socijalni kontakti u prepodnevnom delu dana sa drugom decom u vrtiću, takođe je sužen i uglavnom se svodi na lica iz porodičnog okruženja.

Detetove kulturne preferencije

Druga tema koja je bila predmet ovog empirijskog istraživanja spada u oblast koja bi se najšire mogla odrediti kao „dečja kultura” odnosno „kultura detinjstva”. Kratko rečeno, u fokusu ovog istraživanja, pomoću nekoliko pitanja u procesu strukturiranog intervjua, bila su i pitanja koja su se odnosila na detetove kulturne preferencije. U tom smislu tragalimo za karakteristikama kulturnog ukusa deteta koji bi bio svojstven samo njemu, odnosno za određenim kulturnim stilom, „načinom na koji se biva detetom među drugom decom” (James et al., citat prema Tomanović, 2004: 33) u konkretnom vremenu i prostoru. U tom kontekstu nametnula se tema „konstrukcije odnosa među samom decom” kroz bitnu činjenicu detinjstva „imati drugare” da nabrojiš, koja ukazuje na dečja prijateljstva („drukarstva”) koja nastaju u složenim odnosima unutar „kulture” grupe vršnjaka „koju istovremeno karakterišu i konformizam, i individualnost, i jednakost i takmičenje” (Tomanović, 2004: 34).

Deca na televiziji najviše vole da gledaju crtane filmove (njih 12), zatim domaće (porodične) serije „Vojna akademija”, „Montevideo Bog te video”, „Žikina dinastija”, dečje emisije „Nindža kornjače”, „Pčelica Maja”, „Malo kraljevstvo”, emisije o životinjama i sportske spektakle. Njihovi roditelji na televiziji najviše gledaju takođe domaće serije kao što su: „Vojna akademija”, „Montevideo Bog te video”, zatim „Bulevar” na B92, dokumentarne emisije, emisije iz oblasti nauke i tehnologije, „Nacionalnu geografiju”, emisije o lovu i ribolovu, turske serije kao što su „Sulejman Veličanstveni”, „Sila”, emisije o životinjama i sportske spektakle. Nije nađen veći broj odgovora koji bi ukazivali na činjenicu da i roditelji gledaju dečje emisije. Tri roditelja su izjavila da rado gledaju crtane filmove, dok je jedan roditelj izjavio da često gleda emisije koje se odnose na svet životinja. Poređenjem odgovora koje su dala deca sa odgovorima koje su dali njihovi roditelji, o rado gledanim emisijama na televiziji, može se zaključiti da u tim odgovorima postoje bitne razlike ali i određena mera korespondencije.

U delu razgovora koji se odnosio na muzički ukus, uočena je bitna podudarnost u odgovorima dece i odraslih. Deca najviše vole da slušaju dečje pesme kao što je pesma „Deset ljutih gusara”, koju peva glumac i voditelj Milorad Mandić Manda, zatim „Uživo za vas sirene glas”, ali rado slušaju zabavnu i narodnu muziku koju obožavaju njihovi roditelji. Od zabavnjaka im se najviše dopada Severina Vučković, zatim, PSY – „Gangnam Style”, pop grupa „Elitni odredi”, pesma „Gladan sam” kao parodija na pesmu „Gangnam Style”, a od narodnjaka voditelj i muzičar Saša Popović na TV „Pink” i Aco Pejović sa pesmom „Poplava”. Na pitanje „Koju muziku najviše volite da slušate”, roditelji ispitivane dece najčešće su dali sledeće odgovore: domaću zabavnu i narodnu muziku, rok i pop grupe, hitove 80-ih.

Većina dece je izjavila da ne zna da čita, ali veoma vole da im mame i tate čitaju basne, bajke i priče za decu. Od basni najomiljenija im je popularna basna

„Tri praseta”, čiji protagonisti su „tri praseta” koja za neprijatelja imaju vuka koji bi da ih pojede. Dopada im se bajka za decu „Vuk i sedam jarića”, zatim poznata bajka „Crvenkapa” u kojoj mala devojčica sreće vuka, a omiljena im je i jedna od najpoznatijih bajki „Pepeljuga”. Značajan i pažnje vredan podatak dobijen u ovom istraživanju jeste da osam roditelja veoma rado čita dečje bajke i priče, usled čega su im sadržaji pročitano uvek u svežem sećanju za razgovor sa decom.

Sva intervjuisana deca idu redovno u vrtić, s tim što petogodišnji dečak naglašava: „ne idem u vrtić kad sam bojestan”. U vrtiću im se najviše dopada igra sa drugarima, zatim crtanje, radni listovi i pevanje pesmica za decu. Dečji vrtić deci obezbeđuje sve uslove za spontanu igru, zatim, znanja, doživljaje, dobre uzore, adekvatan i podsticajan prostor, vreme, materijali i partnere za igru. Takav zaključak sledi iz razgovora sa četiri vaspitačice kojom prilikom se od njih tražilo da ocene aktivnosti dece iz ugla vaspitača.

Od šesnaestoro dece sa kojima je vođen intervju, samo je jedna petogodišnja devojčica izjavila da voli da ide u pozorište da gleda „Crvenkapu”, „Tri praseta” i „Maćak u čizmama”, dok je druga, šestogodišnja devojčica, izjavila da najviše voli bioskopske predstave. U poređenju sa ispitivanom decom, njihovi roditelji znatno češće odlaze u bioskop i pozorište za odrasle, što znači da su za nedostatak dečjeg iskustva sa ovim sadržajima kulturnog života odnosno manjak kontakata sa dečjim predstavama u gradu uglavnom odgovorni roditelji. Podaci iz ovog dela istraživanja pokazuju da su i deca iz porodica stručnjaka, kao i deca iz radničkih porodica (Tomanović, 1997: 143), uglavnom pod snažnim uticajem masovnih medija kao osnovnim izvorima kulturnih sadržaja koji čine kulturni nivo porodičnog života i dece u tom okruženju. Kontakt sa „visokom” kulturom deca iz ovih porodica sa kojima je vođen razgovor uglavnom ostvaruju kroz pozorišne aktivnosti u dečjem vrtiću i putem slušanja priča, bajki i basni koje im prepričavaju njihovi roditelji.

Opšti zaključak, na osnovu prikupljenih iskustvenih podataka istraživanja, bio bi da su kulturne preferencije u ispitivanoj populaciji predškolske dece, i pored specifično dečjih sadržaja, pod snažnim uticajem roditeljskih. Poređenjem podataka iz našeg istraživanja sa podacima koje je u istraživanju dobila Smiljka Tomanović (1997: 143), može se zaključiti da se stil života radničke porodice i porodice stručnjaka malo razlikuju u sadašnjoj fazi tranzicijskih promena društva Srbije. U kulturnoj sferi svakodnevnog života dece i u porodicama stručnjaka prisutna je socijalna reprodukcija porodičnog habitusa.

Socijalne interakcije dece

U okvirima interpretativne sociologije interakcija predstavlja proces uzajamnog delovanja dve ili više osoba između kojih se odvija razmena značenja u određenoj društvenoj situaciji. Socijalna interakcija može biti verbalna (razmena reči) i neverbalna (razmena gestova). Mada može biti i posredovana (putem telefona,

pisama, interneta), „pod njom se najčešće podrazumeva interakcija u neposrednom fizičkom prisustvu, u situacijama tzv. *susreta licem u lice*” (Spasić, 207: 197). Socijalna interakcija obuhvata konkretne odnose između ljudi, koji se odvijaju u određenom mestu i u određenom vremenskom periodu, koji su učesnicima zajednički za vreme trajanja susreta. U društvenoj situaciji u kojoj se odvija proces socijalne interakcije, delovanje svakog aktera zavisi od smisla koji on pridaje delovanju drugih učesnika, od uzajamnog tumačenja i pregovaranja oko određenih značenja. U svakodnevnom životu događa se niz takvih susreta u kojima postoje različiti tipovi odnosa među učesnicima. Jednu dimenziju tih odnosa čini stepen bliskosti među partnerima, dok se druga tiče institucionalizovanosti i formalizovanosti interakcije.

Socijalna interakcija utiče na emocionalni, kognitivni, fizički, moralni i druge aspekte razvoja svakog deteta. Predškolska deca su kompetentna i sposobna za socijalne interakcije od kojih mogu imati mnogo koristi, naročito sa svojim vršnjacima. Postoje bitne „kvalitativne razlike između interakcije odraslog i deteta, i deteta s detetom” (Kamenov, 1990: 181). Neke aktivnosti deca mogu da izvode samo sa odraslima, a druge samo s vršnjacima. Za uspešan razvoj društvenosti deteta poželjna su oba tipa interakcije, zato što u njima dete može da proširi varijetete svoga socijalnog ponašanja. Pored porodičnog okruženja, u socijalnom razvoju predškolskog deteta bitnu ulogu imaju dečji vrtići. U dečjim vrtićima deca se nalaze u situaciji da aktivno biraju s kime će stupiti u interakciju, dok su u okviru porodice to uglavnom odnosi sa roditeljima, babom, dedom rođacima i susedima, koji ne moraju uvek biti po želji deteta. Pored mogućnosti izbora za stupanje u interakciju, dečji vrtići predstavljaju povoljnu socijalnu sredinu (ako sve odnose nisu strukturirali odrasli), u kojoj deca imaju slobodu „da steknu smisao za kontrolu nad svojim svetom, odnosno da uspešnije deluju u svojoj fizičkoj i socijalnoj sredini” (Kamenov, 1990: 181).

U ovom segmentu intervjuja sa decom bile su prisutne sledeće teme: važne i omiljene osobe, mama i tata i njihovi vaspitni postupci, opis ponašanja mame i tate, viđenje sebe i dobrog deteta, percepcija dečjeg vrtića (sva ispitivana deca redovno pohađaju vrtić) i aspiracije deteta.

Na pitanje *s kim najviše vole da budu*, deca su se najčešće opredeljivala za osobe iz porodičnog okruženja: sa mamom i tatom, zatim sa sekom i batom, babom i dedom. Nekolicina dece je izjavila da najviše voli da bude sa drugarima, odnosno sa vaspitačicama. Razlozi opredeljenja u najvećem broju slučajeva jesu mogućnosti da se deca sa pomenutim osobama igraju i zato što ih vole. Kriterijum izbora, dakle, nisu samo osobe „na dohvata ruke” nego i njihova volja da se često igraju sa decom. „Sa mamom i sa drugaricama, zato što mama brine o meni a sa drugaricama se igram (devojčica, 6 godina); „Sa porodicom, zato što mi je lepo sa sekom se igram, a sa mamom i tatom idem u šetnju” (dečak, 7 godina); „Sa sekom, mamom

i tatom, zato što je to moja porodica” (devojčica, 5 godina); „Sa drugarima, vaspitačicama, porodicom, zato što se sa njima igram” (dečak, 7 godina); „Sa tetkom, ujakom, mamom i bratom, zato što se sa njima igram” (devojčica, 7 godina); „Sa mamom, zato što je lepa” (dečak, 5 godina); „Sa drugarima, jer su dobri i igram se sa njima” (devojčica, 6 godina); „Sa mamom, tatom, bratom, bakom, dedom, drugarom, jer ih volim najviše” (dečak, 6 godina); „Sa mojom drugaricom Nađom i bratom Sašom, zato što se igramo” (devojčica, 6,5 godina);

Značajno je to što su četiri deteta odgovorila da najviše vole da budu sa celom porodicom. To najbolje ilustruje sledeći odgovor: „Najviše volim da budem sa celom porodicom, zato što mi je lepo; sa sekam se igram, a sa mamom i tatom idem u šetnju” (devojčica, 7 godina).

S obzirom na to da su sva deca, osim dve šestogodišnje devojčice, kao najvažnije i *najomiljenije osobe* navodila članove uže porodice, može se zaključiti da je porodica dominantno socijalno okruženje u svakodnevnom životu dece predškolskog uzrasta. Međutim, kao osobe od poverenja, pored mame, tate i drugara, deca navode i babu, dedu, tetku i ujaka. Sve to ukazuje na činjenicu da deca postepeno proširuju krug osoba sa kojima stupaju u interakciju, uključujući i decu sa kojom postaju ne samo partneri u igri nego i pravi prijatelji.

Što se tiče *opisa ponašanja svojih roditelja*, ovim istraživanjem nije ustanovljeno ništa posebno novo u odnosu na rezultate do kojih je u svom istraživanju došla Smiljka Tomanović (1997: 144–145), izuzev što je i kod dečaka i kod devojčica uočena manja kritičnost u ocenjivanju svojih roditelja. Predškolska deca ne opisuju svoje roditelje preko apstraktnih osobina, već samo pomoću izraza „dobar”, „lep(a)”, „bezobrazan(a)”. „Mama se ponaša bezobrazno, jer neće tati da donese vođu ni puding kad traži”. „Tata se lepo ponaša” (devojčica, 6 godina); „Mama je jako dobra, a kada ja budem bezobrazna ona mi objasni”; „Tata me vodi negde, u bioskop” (devojčica, 6 godina); „Mama ruča pa gleda seriju”. „Tata se sa mnom igra” (devojčica, 7 godina). „Mama se ponaša lepo, igramo se, šetamo”; „Tata se ponaša lepo” (dečak, 5 godina); „Mama se ponaša lepo”. „Tata se ponaša lepo” (dečak, 5 godina); „Mama je dobra”. „I tata je dobar” (devojčica, 6,5 godina); „Kad sam nevaljala mama mi ne da da izađem napolje, a kad sam dobra uvek mi sve da”; „Tata mi je juče dao da farbam saksije” (devojčica, 6 godina); „Kad sam dobra, mama učini nešto lepo, a kad sam bezobrazna onda me grdi”; „Kad sam dobra, tata učini nešto lepo, a kad sam bezobrazna šalje me u sobu” (devojčica, 5,5 godina); „Moja mama je nekad dobra prema meni, a nekad bezobrazna kad uradim nešto pogrešno”; „Kad uradim nešto pogrešno, tata se naljuti, a kad uradim dobro on bude srećan” (devojčica, 6,5 godina); „Mama se lepo ponaša prema meni, a kad nisam dobar onda se naljuti”; „Tata se lepo prema meni ponaša, a kad sam bezobrazan onda me grdi” (dečak, 7 godina); „Mama kuva, lepo sprema, ne psuje, ne viče”; „Tata je dobar, vodi nas u šetnju, stalno nešto radi” (dečak, 6 godina).

Deca uviđaju da za lepo i dobro ponašanje roditelji uzvraćaju takođe lepim i dobrim ponašanjem, što znači da se na ovom uzrastu već uspostavlja partnerski odnos i osnova za pregovaranje između roditelja i dece. Iz dečjeg opisa roditeljskog ponašanja uočava se i odnos prema osnovnim vaspitnim postupcima kažnjavanja i nagrađivanja. Podaci iz ovog istraživanja pokazuju da deca podjednako govore o kažnjavanju i nagrađivanju², što znači da deci iz porodica stručnjaka nagrađivanje nije toliko udaljeno kao deci iz radničkih porodica.

Na pitanje *kako se mama ponaša prema tebi kada učiniš nešto što se njoj ne dopada*, većina dece je izjavila da ih mama kažnjava. Najčešće kazne su verbalna upozorenja kao što su: „viče”, „grdi me”, „naljuti se na mene”, „bude tužna i ljuta”, „kaže mi nemoj više to da radiš”, ali ima i suprotnih primera, mada manje, kao što su sledeći: „Lepo, zahvali mi se i da mi nešto slatko” (devojčica, 7 godina); „Tužno, ne grdi me, nego mi objasni” (devojčica, 6 godina); „Lepo, jubi me, kupi mi čokojadu” (dečak, 5 godina). Što se fizičkog kažnjavanja tiče, četvoro dece je izjavilo da ih mama na taj način kažnjava kada dete učini nešto što se njoj ne dopada. Deca su izjavila: „Mama me tuče i kaže mi da idem u sobu i da se ne vraćam više” (devojčica, 5,5 godina); „Kao da hoće da me udari, ali onda me ne udari” (devojčica, 6 godina); „Istuče me” (devojčica, 6,5 godina); „Tuče me” (dečak, 5 godina).

Deci je postavljeno pitanje iste sadržine kao i prethodno, samo što se odnosilo na tatu. Nisu nađene bitne razlike između ponašanja mame i tate u situacijama kada dete učini nešto što se njima ne dopada. Može se govoriti samo o nijansama u ponašanju, u smislu da su očevi nešto stroži preme deci kada je reč o izricanju verbalnih kazni.

Na pitanje *šta mama i tata urade kada uradiš nešto dobro i budeš dobar(a)*, sva deca su odgovorila da ih roditelji za takve oblike ponašanja nagrađuju. Pored pohvala deca pamte i kupovinu kao način nagrađivanja: „Brinu se o meni, da li želim nešto” (devojčica, 6 godina); „Idemo u radnju, kupe mi sladoled; kad imaju para kupe mi šta ja hoću” (dečak, 7 godina); „Budu srećni, kupe mi igračku, zagrlje me, ljube me” (dečak, 6 godina); „Kupe mi igračku ili neki slatkiš” (devojčica, 6 godina); „Pa onda mi se zahvale, zagrlje me” (devojčica, 7 godina); „Kupe mi sladoled ili čokoladicu, šnale, žvake” (devojčica, 6 godina); „Kupe i neku igračku, pa su mi kupili kompjuter” (devojčica, 6 godina).

Na pitanje *kada učiniš nešto što se mami i tati ne dopada, kako te oni kažnjavaju*, deca navode različite načine kažnjavanja, među kojim preovlađuju verbalne kazne i zabrane³. „Vicu na mene, a i na Jazu” (dečak, 5 godina); „Zabrane mi gledanje crtanog i kompjutera” (dečak, 7 godina); „Onda ne smem da igram na kompjuteru,

2 Podaci iz istraživanja svakodnevnog života dece iz radničkih porodica koje je obavila Smiljka Tomanović pokazuju da je kod dece „uočena veća spremnost da govore o kažnjavanju nego o nagrađivanju“ (Tomanović, 1997: 145).

3 U istraživanju Smiljke Tomanović, na uzorku dece iz radničkih porodica, „deca najviše navode fizičko kažnjavanje (zato što je najbolnije i time najupečatljivije)...“ (Tomanović, 1997: 145).

ne smem napolje da se igram” (devojčica, 7 godina); „Da idem u ćošak, ili da idem u svoju sobu” (devojčica, 6 godina); „Moram da sedim na stolici i ništa ne radim, da razmišljam” (dečak, 6 godina); „Viču, ne daju mi da igram igrice” (devojčica, 6 godina).

Dvoje dece je odgovorilo da ih roditelji nikada ne kažnjavaju. Jedno dete (devojčica, 6 godina), kaže: „Meni ništa ne rade”. Drugo dete (devojčica 5 godina) je odgovorila. „Kažu: 'nemoj to više da radiš, ne kažnjavaju me”. Samo jedno dete je odgovorilo „Istuku me” (devojčica, 6 godina).

U *opisu sebe* devojčice su se pokazale (samo)kritičnije od dečaka: od 6 ispitanih dečaka samo jedan je izjavio da ima neke loše osobine, dvojica dečaka su izjavila da nisu baš uvek dobri, dok su njih trojica izjavili da su uvek dobra deca. Od deset ispitanih devojčica ni jedna nije izjavila da ima loše osobine, pet devojčica je izjavilo da nije uvek dobra devojčica, dok su njih pet izjavile da su uvek dobre devojčice.

U određivanju sadržaja „*dobro dete*” moglo bi se reći da dečje gledište nije samo refleksija roditeljskog nego i tradicionalizma i autoritarnosti kao vrednosnih orijentacija prisutnih u kulturi globalnog društva Srbije, odnosno odlika njegovog „društvenog karaktera”⁴. Iako manje prisutni u vrednosnoj strukturi srednjih društvenih slojeva u odnosu na radnički sloj, tradicionalizam i autoritarnost, kao odlike „društvenog karaktera”, preko porodičnog miljea deluju na oblikovanje strukture ličnosti deteta. Kroz tu prizmu prelamaju se vaspitni stilovi i postupci roditelja u porodičnom vaspitanju.

Na pitanje *šta je za tebe „dobro dete”*, dobijeni su sledeći odgovori: „Da se ne tuče sa drugom decom i da sluša” (dečak, 5 godina); „Dete koje sluša mamu i tatu” (dečak, 7 godina); „Da se ne tuče, da ne bude tužibaba i da sluša” (devojčica, 7 godina); „Da se lepo igra, da ne viče” (dečak, 6 godina); „Da bude dobar, da ne grize, da ne štipa, da ne podmeće nogu” (dečak, 7 godina); „Kad hoće da pomogne, ne pravi haos u kući” (devojčica, 6 godina); „Da bude dobro, da se ne tuče, ne šuta” (devojčica, 6 godina); „Da sluša mamu i tatu” (devojčica, 5 godina); „Kad sluša” (devojčica 5,5 godina); „Da se ne tuče” (devojčica 6 godina); „Kad sluša mamu, tatu i vaspitačicu” (devojčica, 5,5 godina); „Da ne bude bezobrazan” (dečak, 5 godina); „Kad sluša vaspitačicu, kad popije sok i ne prospe ga” (devojčica, 6 godina); „Da bude dobar prijatelj” (devojčica, 6,5 godina); „Ne znam” (dečak, 6 godina); „Da sluša” (devojčica, 5,5 godina).

Iz navedenih odgovora dece može se izvesti i nešto opštiji zaključak. Naime, u društvo Srbije sporo prodire drugačije poimanje detinjstva, karakteristično za sa-

4 U empirijskom istraživanju koje su obavili Zagorka Golubović, Bora Kuzmanović i Mirjana Vasović potvrđena je hipoteza da je autoritarnost kao tip ponašanja, ali i kao sindrom personalne karakterne strukture, u društvu Srbije izražena u visokom stepenu. „To se naročito ispoljava u prihvatanju stava da su 'poslušnost i poštovanje autoriteta najvažnije vrline koje deca treba da nauče' (74%)” (Golubović, 1995: 64). Visok stepen prihvaćenosti navedene tvrdnje (66,6%) našao je i autor ovog teksta u istraživanju tradicionalizma i autoritarnosti na uzorku sadašnjih i budućih vaspitača i roditelja predškolske dece (Mišković, 1999: 419).

vremeni industrijski razvijeni svet, u kojem bi bila pomerena granica između dece i sveta odraslih, „do više recipročnog i participativnog odnosa generacija u porodici” (Tomanović, 2004: 20). Jednostavnije rečeno, deca se u našem društvu još uvek više „vide”, nego što se „čuju”.

Deca imaju vlastite, od odraslih nezavisne, *aspiracije* šta žele da postanu kad odrastu. To najbolje ilustruje odgovor jedne devojčice (6 godina), koja je izjavila: „Tata je rekao 'starleta', a ja neću, već hoću da budem teniserka”. Omiljena zanimanja za devojčice su: vaspitačica, doktorka, veterinarica, šminkerica, frizerica, balerina, a za dečake, doktor, policajac i vojnik.

Svakodnevica dece u institucionalnom okruženju

U savremenom društvu došlo je do bitnih promena u konceptu i praksi detinjstva⁵. Jedna od bitnih dimenzija modernog koncepta detinjstva jeste zatvaranje dece u dečji svet putem procesa *institucionalizacije* detinjstva. „Institucionalizacija detinjstva odnosi se na proces putem kojeg organizovana uređenja, uglavnom školski sistem, utiču na život dece i organizuju ih” (Frenes, 2004: 116). Posledica procesa institucionalizacije detinjstva jeste činjenica da predškolska i školska deca u svakodnevnom životu sve više vremena provode u institucionalizovanim okruženjima u kojima su smeštena u posebne i nadgledane prostorije. U predškolskim institucijama profesionalno osposobljeni vaspitači sa decom realizuju planirane i usmerene (organizovane) aktivnosti, a obezbeđen je nadzor, zaštita i kontrola dece. U tim ustanovama deca zadovoljavaju potrebu za igrom i drugarstvom među vršnjacima.

Postoje mišljenja nekih autora da se procesom institucionalizacije detinjstvo „ogoljava” institucionalizacijom dece u „industriji brige o deci”, sa njenom strukturalnom rigidnošću (Suranski, 1982, prema Tomanović, 2004: 16). Neki autori ističu da ova tendencija može značiti „krizu” detinjstva zato što se dečji život sve više odvaja od života odraslih. Ivar Frenes (Ivar Frønes) je mišljenja da se institucionalizacijom detinjstva kolonizuje svet života, u Habermasovom (Jürgen Habermas) smislu reči. „Detinjstvo je preplavljeno pravilima i šemama klasifikacije ukorenjenim u potrebi za obrazovanjem, profesionalnom negom i društvenom kontrolom” (Frenes, 2004: 116). Međutim, uprkos toj činjenici, Frenes kaže da proces institucionalizacije može dovesti do *individualizacije* detinjstva, prema kojoj se dete sve više shvata kao jedinstveni društveni akter kompetentan da oblikuje svoj vlastiti život i identitet i čija se prava i obaveze potenciraju (individuacija). „Predškolsko dete ne samo što je deo kategorije 'deca u određenoj starosnoj grupi'; on/ona je jedina individualna, jedinstvena ličnost i treba je tako i tretirati” (Frenes, 2004: 116).

Institucionalizacija i individualizacija detinjstva u vezi je sa empirijskom činje-

---

5 O bitnim promenama u konceptu i praksi detinjstva u savremenom društvu, više videti u zborniku radova *Sociologija detinjstva* (Tomanović, 2004). Za ovu temu, u navedenom zborniku, posebno je značajan članak Ivara Frenesa *Dimenzije detinjstva*.

nicom i teorijskim konceptom *familizacije* detinjstva. Radi se o procesu u kojem, s jedne strane, porodica ima sve više obaveza i troškova oko dece, a verovanje u svemogućnost porodice dobija snagu mita. S druge strane, integrisanjem dece u instituciju porodice, gde „presudan značaj dobija dom kao fizički i konceptualni prostor u kojem su deca locirana” (Tomanović, 2004: 17), smanjuje se vidljivost dece a podstiče njihov zavisen položaj.

Jedan deo našeg istraživanja odnosio se na dečju svakodnevnicu u institucionalnom okruženju. Studenti intervjueri, Dušanka Simić i Milenko Vuković, pitali su svih šesnaestoro dece koja redovno idu u vrtić da ga opišu i ocene, a posmatranjem su došli do podataka o svakodnevnom životu dece u jednom od vrtića nedaleko od Novog Sada.

Prijem dece u vrtić je od 06:00 do 08:00 časova. Sva deca koja dođu u vrtić borave zajedno u prijemnoj sobi do 07:30. U prijemnoj sobi, s obzirom na mešoviti uzrast, deca se igraju igračkama po sopstvenom izboru. Dečaci biraju autiče, dok se devojčice u kutku frizera češljaju i nameštaju frizure, a neka deca crtaju. U 07:30 svaka vaspitačica odvodi decu iz svoje grupe u dečju sobu za dnevni boravak. U periodu od 07:30 do 8:00 časova pripremaju se za doručak, odlaze u kupatilo gde peru ruke, a u tome ih kontrolišu i podstiču vaspitačice. Od 08:00 do 08:30 je doručak, deca sede za stolovima i u miru i tišini doručuju uz motivaciju vaspitačica. Nakon doručka deca ponovo odlaze u kupatilo i obavljaju higijenske navike. Po povratku u sobu deca uzimaju stolice i sedaju u polukrug, vaspitačica proziva decu, radi provere prisutnosti, a deca se najčešće javljaju sa „tu sam”. Dalje slede usmerene aktivnosti koje je vaspitačica isplanirala prethodni dan. To su:

- jutarnja gimnastika; sva deca rado učestvuju u ovoj aktivnosti, vrlo su spretni i uspešno ponavljaju vežbe koje im vaspitačica pokazuje, naročito deca starijeg uzrasta;

- usmerene aktivnosti kao što su intelektualne, muzičke i likovne; vaspitačice ih organizuju za celu grupu ili u manjim grupama, u zavisnosti od interesovanja dece; aktivnost traje dok su deca za nju zainteresovana;

- slobodne aktivnosti; deca odlaze u dvorište ili u šetnju, u zavisnosti od vremenskih uslova; vaspitačice vode decu do igrališta u blizini vrtića gde se nalaze klackalice, ljuljaške i ostali rekviziti.

Posle slobodnih aktivnosti sledi priprema za užinu. Deca užinaju u vremenskom terminu od 11:00 do 11:30. Vreme od 11:30 do 13:00 časova predviđeno je za obavljanje higijenskih navika i popodnevni odmor. U 13:00 časova deca ustaju i pripremaju se za ručak koji traje od 13:00 do 13:30. Posle ručka sledi pranje ruku i odlazak u sobu gde se deca slobodno igraju po sopstvenom izboru. U tom vremenskom periodu vaspitačice često čitaju deci priče koje deca rado slušaju. U 15:00 časova sve grupe se zbog smanjenog broja prisutne dece spajaju u prijemnu sobu do odlaska dece iz vrtića. Roditelji dolaze po decu u periodu od 14:00 do 16:30 časova.

Iz opisa dečje svakodnevice u dečjem vrtiću vidi se da se organizovani život dece svakodnevno odvija u posebnim i nadgledanim prostorijama u kojima profesionalno osposobljeni vaspitači realizuju planirane i organizovane aktivnosti sa decom. U tom okruženju deca svakodnevno zadovoljavaju potrebu za igrom i drugarstvom među vršnjacima.

U razgovoru sa intervjuerima svih šesnaestoro intervjuisane dece izjavilo je da je u vrtiću bitno drugačije nego kod kuće. Sva deca su dala izrazito pozitivnu ocenu vrtića u kojem svakodnevno borave. U vrtiću im se najviše dopada to što uz veliki izbor igraćaka mogu da se igraju sa drugarima, i što im vaspitačice pomažu da nauče razne pesmice, priče i igre za decu. Ni jedno dete, od šesnaestoro intervjuisanih, nije izjavilo da vaspitačica ima negativan stav i da se loše ponaša prema deci. Naprotiv, sva deca su izrazila osećanja velike bliskosti i privrženosti prema vaspitačicama.

U opisu boravka u dečjem vrtiću deca ipak ukazuju na elemente svoje svakodnevice koji bi, po mišljenju autora ovoga teksta, mogli predstavljati znake „strukturne rigidnosti”. Negativne strane vrtića deca vide u disciplini, dužem boravku u zatvorenom prostoru, nedostatku roditelja i bliskih osoba iz porodičnog okruženja (bata, seke, babe, dede), nemogućnosti da gledaju televizijski program i da koriste kompjuter. No, bez obzira na ove nedostatke, sva deca koja redovno odlaze u vrtić slažu se u oceni da je vrtić prijatno mesto za njih i da treba redovno da ga pohađaju. To se jasno uočava iz opisa i ocene dečjeg vrtića koji su dali šestogodišnja devojčica i sedmogodišnji dečak.

„Kada dođem u vrtić moji drugari se već igraju, ja sednem pored njih i igram se sa njima. Onda vaspitačica kaže da operemo ruke i da doručujemo. Posle uzmemo stolice i sednemo u polukrug. Vaspitačica nam priča priču i, ... onda učimo neke pesmice... Igramo se u kutku ja i S... se šminkamo... ili nešto drugo se igramo za stolom... na primer... crtamo. Volim da crtam i da vaspitačica stavi crteže na pano pa kada dođe mama, ja joj pokažem šta sam nacrtala. Mama uvek bude srećna kada ja nešto nacrtam... Ponekad idemo napolje, klackamo se... pa se igramo vije, ljuljamo se ....Posle spavamo, pa ručamo pa... idemo kući kada dođe mama. Volim da idem u vrtić, tamo ima puno igraćaka, drugara... tu se svi zajedno igramo...ne tučemo se.... lepo mi je pevamo i đuskamo. Vrtić je lep, možemo da se igramo šta hoćemo, i svi zajedno skupljamo igračke” (devojčica, 6 godina).

„Kada me tata dovede u vrtić onda idemo da operemo ruke i doručujemo. Ja nekada nisam gladan a Ceca (vaspitačica) kaže: 'Moraš M.... jesti da imaš snage'. Nekada jedem a nekada ne. Ponovo peremo ruke. Onda vežbamo, e, to je super. Vozimo bicikli, ja mogu da uradim sve sto mi kaže vaspitačica, a D... ne može on je debeli... on mora da skinе naočare. Onda malo ležimo na tepihu da se odmorimo, pa sednemo za sto i radimo grafomotoriku. Posle raspusta idem u školu. Volim

da se igram sa B..... on zna da priča viceve, ali samo 'kulturne'. On mi je najbolji drug, igramo fudbal kada je lep dan i kada nas Ceca i Brana vode na igralište. Volim da se igram kockama, pravimo kulu, a nekada stazu pa vozimo autiće. Onda uživamo i spavamo, pa kad ustanemo ručamo još se malo igramo i idemo kući. U vrtiću je lepo, igram se sa igračkama i drugarima, možemo da crtamo, pričamo da se zasmejavamo. Ne volim da spavam, ali moram da ležim i ne smem da pričam. Volim da idem u vrtić. Uvek se nešto igramo i nikad mi nije dosadno" (dečak, 7 godina).

Zaključak

Dečji društveni odnosi i kulture vredni su proučavanja i istraživanja iz perspektive same dece, nezavisno od interesovanja odraslih. Deca su subjekti u aktivnom odnosu prema svom okruženju u kojem se odvija njihov svakodnevni život. U izjavama dece uočava se njihova težnja da igraju značajnu ulogu kao akteri svakodnevnog života u porodici i dečjem vrtiću. Deca imaju razvijenu sliku porodičnog i neposrednog institucionalnog okruženja, sposobna su da sagledaju svoju porodicu i porodične odnose, vršnjake, dečji vrtić, socijalne interakcije i ponašanja, i otvoreno izražavaju svoje želje i očekivanja o poželjnom izgledu sveta oko njih. Dečja kultura i dečji svet uopšte jednim delom je sličan kulturi i svetu njihovih roditelja, ali čine ih i sadržaji svojstveni samo deci.

U porodičnom okruženju i dečjem vrtiću, deca sebe smatraju akterima, a njihova sposobnost pregovaranja određena je shvatanjem detinjstva od strane roditelja i vaspitača. Porodica i dečji vrtić predstavljaju različite društvene okolnosti za decu u pogledu delovanja, međugeneracijskog pregovaranja i ispoljavanja deteta kao aktera. Iskustvo koje deca imaju jeste da se o svakodnevnom životu u porodici može više pregovarati nego o svakodnevnom životu u dečjem vrtiću. Sudeći prema izjavama dece u porodičnom društvenom kontekstu izraženije je pregovaranje kao aktivnost koja utiče na dečje znanje, delovanje i iskustvo. U porodičnom okruženju predškolska deca sebe više konstruišu kao subjekat, dok se u institucionalnom okruženju odvija protivurečan proces konstruisanja sebe kao objekta ali i subjekta. U dečjem vrtiću područje delovanja dece kvalitativno je uže nego u porodičnom društvenom kontekstu, a svet dečjeg života smešten je u zaštićene prostorije, zatvorene prema prirodnom svetu, ograđene od sfera delovanja odraslih. Činjenica da se svakodnevni život dece za vreme boravka u dečjem vrtiću odvija u zatvorenom prostoru u kojem su deca podvrgnuta organizovanim i rukovođenim vidovima svakodnevnog života, u određenoj meri sprečava decu da imaju spontan odnos sa ekološkom prirodnom okolinom. Međutim, prema izjavama vaspitačica ne bi se moglo reći da su deca u vrtićima sprečena da samostalno istražuju svet, iako

ima objašnjenja iz druge ruke. Igra i spontanost su, takođe, postali deo planiranih aktivnosti u obdaništima, tako da se deca u predškolskim ustanovama sve više podvrgavaju formama i sadržajima koji izgledaju slični strukturama van porodice u kojima odrasli provode svakodnevni život.

Deca uočavaju da pravila ponašanja u njihovoj kući i njihov svakodnevni život određuju njihovi roditelji svojim roditeljskim autoritetom. Prilikom razgovora o svakodnevnom životu u porodici, deca spominju svoj podređeni položaj i upravljanje njihovim aktivnostima od strane roditelja, ali ne ističu da ih to u značajnijoj meri sputava i da im je nesnosno. Drugačije rečeno, deca čiji su roditelji stručnjaci roditeljski autoritet ne doživljavaju kao prinudu, već kao prihvatljiv činilac konteksta za pregovaranje. Kulturu dece u porodici stručnjaka, više nego kulturu dece u radničkoj porodici, karakteriše pregovaranje između dece i roditelja putem kojeg se donose odluke i odvija proces društvenog kontrolisanja. U porodicama stručnjaka deca više učestvuju u donošenju odluka, naglašenija je pozicija deteta kao individualnog aktera i više istaknut demokratski autoritet roditelja. Roditelji iz porodica stručnjaka sa kojima je vođen razgovor ulažu napor da putem porodičnog vaspitanja posreduju u kulturnim očekivanjima dece, kako bi ih izveli iz egocentričnosti karakteristične za rano detinjstvo i naučili načinima ponašanja koji su prihvatljiviji u širem društvenom okruženju.

LITERATURA:

- Blagojević, M. (1997) *Roditeljstvo i fertilitet, Srbija devedesetih*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Frenes, I. (2004) Dimenzije detinjstva. U: S. Tomanović (prir.), *Sociologija detinjstva*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva: 110–132.
- Golubović, Z. (1995) Tradicionalizam i autoritarnost kao prepreke za razvoj civilnog društva u Srbiji. U: V. Pavlović (ed.), *Potisnuto civilno društvo*. Beograd: Eko centar: 51–70.
- Kopas-Vukašinović, E. (2006) Uloga igre u razvoju dece predškolskog i mlađeg školskog uzrasta. Beograd: *Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja*. God. 38, Br.1: 174–189.
- Kamenov, E. (1990) *Predškolska pedagogija*. Knjiga prva. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Mišković, M. M. (2012) *Metodologija istraživanja u obrazovanju*. Novi Sad: Pedagoško društvo Vojvodine.
- Mišković, M. M. (2003) *Sociologija*. Beograd: Službeni glasnik.
- Mišković, M. M. (1999) Društveni karakter i ličnost vaspitača, *Nastava i vaspitanje*, God. XLVIII, Br. 3–4: 409–427.

- Praut, A. i Džejms, A. (2004) Nova paradigma za sociologiju detinjstva. U: S. Tomanović (prir.), *Sociologija detinjstva*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva: 51–76.
- Spasić, I. (2004) *Sociologije svakodnevnog života*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Spasić, I. (2007) Interakcija. U: A. Mimica i M. Bogdanović (prir.), *Sociološki rečnik*. Beograd: Zavod za udžbenike: 196.
- Tomanovic-Mihajlovic, S. (1997) *Detinjstvo u Rakovici: Svakodnevni život dece u radničkoj porodici*. Beograd: Institut za socioloska istrazivanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Tomanović, S. (2004) *Sociologija detinjstva*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Vujadinović-Milinković, D. (1995) Civilno društvo i svakodnevni život. U V. Pavlović (ed.), *Potisnuto civilno društvo*. Beograd: Eko centar: 303–328.

EVERYDAY LIFE FROM THE PERSPECTIVE OF A PRESCHOOL CHILD

Abstract: *This paper presents the results of an empirical study of children's experiences of everyday life experienced by the two types of social environment, family and kindergarten. The term „everyday life” in the sense of the level of reality that makes the context of the practice of childhood. The aim of the research was interpretive, i.e. to describe the practice of everyday life from the perspective of the child, using a qualitative approach and methodology. The descriptive methods and techniques of interviewing and observation were applied. Sixteen children, aged five, six and seven years old, their parents and four kindergarten teachers were interviewed. Using observations empirical notifications of daily activities in the kindergarten were collected. The research results show that preschool children are active participants in daily life and that they have a developed image of the family and the immediate institutional environment. Children's competence, perception of social environment and constituting interactions the basis of these observations, represent the basis on which preschool children shape their own world.*

Key words: *everyday life, preschool children, the practice of childhood, family environments of everyday life of the child, child's everyday life in an institutional setting.*

Otilia Velišek-Braško, Svetlana Lazić

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača Novi Sad

otilia.velisek@gmail.com

UDK: 364.4-053.2/6-056.26/36(497.113)

159.923.5-056.26/36

AKTIVNOSTI PORODICA ČIJA SU DECA DRUGAČIJA¹

Sažetak: Svrha projekta „Osnaživanja majki čija su deca drugačija” jeste pružanje podrške i pomoći porodicama dece sa smetnjama u razvoju. Osnaživanje majki ostvareno je putem informisanja i obrazovanja o njihovim pravima i putem pedagoško-psiholoških radionica vezanih za porodične funkcije i stvaranje pozitivne slike o sebi. Ovaj rad obuhvata pravnu, pedagošku i psihološku osnovu sagledavanja i razumevanja dece koja su drugačija i njihovih porodica. Prikazane su faze reakcija od spoznaje roditelja da je njihovo dete drugačije od ostale dece do prihvatajućeg roditelja. Pravni aspekt rada odnosi se na socijalna, zdravstvena i radna prava roditelja, posebno majki dece sa autizmom i drugim smetnjama u razvoju i invaliditetom. Istaknute su specifičnosti porodica čija su deca drugačija i analizirane su teškoće u ostvarivanju funkcija savremenih porodica na osnovu već postojećih saznanja i na osnovu pedagoško-istraživačkog rada sa roditeljima u fokus grupi u okviru projekta. Analizom se došlo do podataka kakve aktivnosti i koliko često pohađaju porodice i njihova deca u svakodnevnom životu.

Gljučne reči: deca koja su drugačija, roditelji, porodične funkcije, aktivnosti.

Prihvatajući roditelj

Roditeljska spoznaja činjenice da je njihovo dete sa smetnjama u razvoju predstavlja snažan događaj u njihovom životu. Odjednom život može da im izgleda veoma drugačiji od onog šta su očekivali. Taj osećaj je na vrlo slikovit način opisala engleska autorka Emili Perl Kingsli (Emily Perl Kingsley) u priči *Dobro došli u Holandiju*. Ona opisuje reakciju majke koja je dobila dete i na porođaju saznaje da joj dete ima smetnje u razvoju, odnosno Daunov sindrom (Downov sindrom).

---

¹ Projekat „Osnaživanje majki čija su deca drugačija” podržao je Pokrajinski sekretarijat za privredu, zapošljavanje i ravnopravnost polova u organizaciji Društva za podršku osobama sa autizmom Grada Novog Sada.

Autorka vuče paralelu između perioda iščekivanja i pripremanja za rođenje deteta tokom trudnoće sa pripremanjem na odlazak na divno putovanje u Italiju. Kada kreće na put, odnosno krene na porođaj, pri sletanju aviona saopštavaju joj da je stigla u Holandiju. Doživljava šok, razočaranje, jer nije to očekivala, nije se za to pripremala. Vremenom shvata da mora da prihvati situaciju, da joj se prilagodi, da uči drugi jezik kako bi se snašla i da otkriva šta sada ta nova zemlja može da joj pruži. Novo mesto nije tako sjajno i dinamično kao prva destinacija, ali shvata da i zemlja u kojoj se zatekla na sporiji način nudi izuzetna bogatstva i lepote.

Roditelji čija deca imaju smetnje u razvoju brinu za svoje dete i kako će se određena smetnja u razvoju odraziti na njegov život. Takođe, brinu kako će se oni sami i njihova porodica prilagoditi novoj situaciji i na koji način će funkcionisati u budućnosti. To je važna prekretnica u njihovom životu, kako za dete, tako i za druge članove porodice. U ovom periodu roditeljima je potrebna emocionalna podrška i nove informacije koje će im pomoći da se suoče sa izazovima radi ostvarivanja pozitivne budućnosti za svoje dete i za celu porodicu. Reakcije porodice na činjenicu da im je dete drugačije od tipične dece mogu biti različite jer zavise od mnogih faktora, ali postoji lista „uobičajenih reakcija” koja je kreirana na osnovu osećanja porodica (Grupa autora, 2013).

Roditelji i drugi članovi porodice prilikom spoznaje često iskuse spektar neprijatnih osećanja zbog situacije da im je dete sa smetnjama u razvoju. Faze ili vrste reakcija koje osećaju roditelji opisala je Elizabet Kabler-Ros (Elisabeth Kübler-Ross, 2005) i istakla mogućnost nasumičnog kretanja reakcije između faza, ali je tendencija da postoji napredak ka rešenju:

- Šok – zaprepašćenost, zbunjenost i nesposobnost da je prihvate.
- Tuga i bol – žal za nadom i snovima koje su roditelji gajili za svoje dete, ekstremna tuga.
- Bes – prirodan je deo proseca tuge koji može biti usmeren ka najbližim, npr. ka detetu, partneru ili bliskim prijateljima.
- Poricanje – odbijanje da se poveruje šta se dešava njegovom detetu, roditelj nije u stanju da čuje činjenice koje su povezane sa detetom.
- Usamljenost – izolovanost, samoća što može imati dva izvora: da se gubi kontakt sa prijateljima zbog obaveza ili zbog nedostatka razumevanja i pomoći od strane drugih.
- Prihvatanje – sledi kada roditelj prihvata svoje dete sa smetnjom i invaliditetom za razliku od prihvatanja same dijagnoze. Prihvatanje znači da je roditelj spreman da zastupa svoje dete.

Dete gradi sebe u porodici, dok porodica sebe i svoju budućnost gradi u konkretnom društvenom kontekstu. Interakcija unutar porodice pomaže u razumevanju interakcije porodice sa društvom, odnosno roditelja sa okolinom (Marković, 2013). Kako bi dete sa smetnjama u razvoju izgradilo sebe i stvorilo pozitivnu

sliku o sebi, izuzetno je važno da stručnjaci i praktičari koji rade u vaspitno-obrazovnom sistemu budu senzibilisani za tu decu, kao i da budu informisani i upućeni u faze reakcija roditelja. Put roditelja do prihvatanja činjenice da im je dete drugačije od ostale dece težak je i može biti i vremenski dugačak. Razumevanje roditelja i cele porodice u procesu od suočavanja do prihvatanja da imaju dete sa smetnjama u razvoju od ključne je važnosti za izgrađivanje otvorenog odnosa i saradnje između roditelja i glavnih nosioca vaspitno-obrazovnog procesa, odnosno vaspitača, nastavnika i stručnih saradnika.

Pružanje podrške i pomoći porodicama neophodno je od strane okoline i od strane profesionalaca, kako bi roditelji što pre dostigli fazu prihvatanja svog deteta sa njegovim specifičnostima. Samo je prihvatajući roditelj istinski spreman za partnerstvo sa vrtićem i školom u vaspitno-obrazovnom procesu svoje dece.

Prava i obaveze roditelja i dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom

Ljudska prava su pojmovno i sazajno bazirana iznad individualnih potreba i državnih interesa obuhvatajući sve ljude, bez obzira na njihovu rasu, nacionalnost, veroispovest, mesto, način i kvalitet života, nivo obrazovanja... Njihova sveobuhvatnost i složenost ukazuju na činjenicu da ih je teško obuhvatiti jednom definicijom, pa se pravni teoretičari često pozivaju na definiciju Luis Henkin (Louis Henkin) po kojoj su ljudska prava „one slobode, imuniteti i beneficije koje, prihvaćene kao savremene vrijednosti, svako ljudsko biće ističe kao svoje pravo u društvu u kojem živi” (prema: Sadiković, 2006: 2). Najveći broj ljudskih prava usmeren je prema državi koja je i pored odgovornih subjekata i institucija i dalje najodgovornija za za ostvarivanje ljudskih, rodnih, manjinskih, dečjih i svih drugih specifikovanih prava na svom području. Država ima obavezu da se uzdržava od njihovog kršenja, da spreči i kažnjava kršenje prava, kao i da stvori uslove za njihovo uživanje (Vučković-Šahović, 2001). U zavisnosti od stepena ostvarivanja ljudskih prava u državi procenjuje se ukupan kvalitet života u datoj sredini.

Roditelji dece sa autizmom i drugim smetnjama u razvoju i invaliditetom veoma dobro poznaju put/eve ostvarivanja svojih prava, ali, nažalost, prepreke koje se na tom putu nalaze poznaju još više.

Institucije u Vojvodini koje su nadležne za pitanja koja se tiču roditelja i njihove dece sa smetnjama u razvoju kreću se od domova zdravlja, kao primarnih zdravstvenih institucija, preko Instituta za zdravstvenu zaštitu dece i omladine Vojvodine, pri čemu su gotovo uvek u proces uključeni i centri za socijalni rad. Tu se nalaze i Komisije za procenu potreba za pružanjem dodatne obrazovne, zdravstvene ili socijalne podrške detetu i učeniku (interresorna komisija), Republički fond za penzijsko i invalidsko osiguranje i mnoge druge ustanove.

Adekvatna medicinska provera i socijalna podrška; tuđa nega i pomoć

Kada razvoj deteta odstupa od tipičnog i traži složeniji pristup i procenu, potrebna je adekvatna medicinska provera, kako radi obezbeđivanja kvalitetnog razvoja deteta, tako i zbog roditelja i načina daljeg ostvarivanja njihovog roditeljskog prava. U tom smislu je odlazak kod pedijatra prva stepenica u nizu koja se prelazi u postupku sticanja i ostvarivanja svojih prava. Kada odabrani lekar – pedijatar iz doma zdravlja ukaže na dijagnostičku sumnju ili uvidi izvesna odstupanja u razvoju deteta, upućuje roditelje u Institut za zdravstvenu zaštitu dece i omladine Vojvodine na dalje provere.

Sa dobijenom dijagnozom lekara specijaliste/a ili subspecijaliste/a iz sekundarnog oblika zdravstvene zaštite, roditelji odlaze u Centar za socijalni rad (CSR) koji je nadležan za teritoriju na kojoj žive dati roditelji sa svojim detetom. Centar je mesto na koje se roditelji uvek vraćaju prilikom ostvarivanja prava na socijalnu zaštitu. Od njega sve počinje i u njemu se dobijaju sve informacije relevantne za probleme koji su u nadležnosti centra. Kao institucija koja pruža adekvatnu socijalnu podršku i pomoć, CSR upućuje dopis Republičkom fondu za penzijsko i invalidsko osiguranje, i to odeljenju za medicinsko veštačenje, sa pitanjem da li dete koje je predmet rada može da ostvari pravo na tuđu negu i pomoć. Roditelj se može i sam obratiti Republičkom fondu, koji po službenoj dužnosti traži od CSR potrebnu dokumentaciju, kako bi doneo zaključak.

Važno je napomenuti da ukoliko je dete iz spektra autizma, koje pri tome nema druge smetnje ili oblike invaliditeta, ne može ostvariti pravo na tuđu negu i pomoć. Međutim, u slučaju da postoje višestruka oštećenja i/ili telesna invalidnost, situacija je drugačija.

Postoji dodatak koji država daje osobama i deci kojima je potrebna pomoć i nega drugih lica. Ona je razgraničena na 70% i na 100%. Vrlo su oštri kriterijumi za ostvarivanje ovog prava, te je potrebno da postoji dosta odstupanja od tipičnog razvoja. Ostvarivanje prava na dodatak za pomoć i negu drugog lica i prava na uvećan dodatak za pomoć i negu drugog lica propisano je *Zakonom o socijalnoj zaštiti* (Službeni glasnik RS, broj 24/2011) i to članovima 92–94.

Za ostvarivanje prava na dodatak za pomoć i negu drugog lica u visini od 70% potrebno je da osoba ima organski trajni poremećaj neurološkog i psihičkog tipa ili više oštećenja, s tim da nivo oštećenja iznosi po 70% i više procenata po najmanje dva osnova. Dva puta godišnje, 1. aprila i 1. oktobra, iznos dodatka za pomoć i negu drugog lica se na osnovu statističkih podataka usklađuje sa indeksom potrošačkih cena u prethodnih šest meseci.

Za ostvarivanje prava na uvećan dodatak za pomoć i negu drugog lica u visini od 100% potrebno je da osoba/dete ima telesno oštećenje od 100%, što znači da bez tuđe nege i pomoći ne može da zadovolji osnovne životne potrebe, ne može

da ustane iz kreveta, da se kreće unutar stana bez upotrebe pomagala, da se hrani, svlači, oblači ili da održava ličnu higijenu bez pomoći drugog lica. I ovde se, kao i u prethodnom slučaju, na osnovu statističkih podataka dva puta godišnje iznos dodatka za pomoć i negu drugog lica usklađuje sa indeksom potrošačkih cena u prethodnih šest meseci.

Ukoliko roditelj ne radi, a već 15 godina neguje svoje dete koje je ostvarilo pravo na uvećani dodatak za pružanje tuđe nege i pomoći, kad navrší opšti starosni uslov za ostvarivanje penzije prema propisima o penzijskom i invalidskom osiguranju, ako nije ostvario pravo na penziju, ima pravo na posebnu novčanu naknadu u vidu doživotnog mesečnog novčanog primanja u visini najniže penzije u osiguranju zaposlenih.

Vaspitno-obrazovni sistem

Predškolske ustanove i osnovne škole rade sa decom kojima je potrebno pružiti dodatnu podršku. U tom smislu se uvodi individualizovana nastava, IOP i personalni asistent. Diskutabilno je u kojoj meri su u sistem obrazovanja i vaspitanja uvedeni pomenuti pomoci, ali je izvesno da postoje radnje koje roditelj deteta sa smetnjama i teškoćama u razvoju može učiniti u cilju njegove uspešnije integracije.

Prvi korak jeste obraćanje Komisiji za procenu potreba za pružanjem dodatne obrazovne, zdravstvene ili socijalne podrške detetu i učeniku. Na području Novog Sada sedište Komisije je u Ulici braće Ribnikar 32 u Novom Sadu (glavna zgrada ŠOSO Milan Petrović).

Prema članu 2 *Pravilnika o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku* (Službeni glasnik RS, broj 63/2010) dodatna podrška se obezbeđuje bez diskriminacije po bilo kom osnovu svakom detetu, odnosno učeniku iz društveno osetljivih grupa, kome je usled socijalne uskraćenosti, smetnji u razvoju, invaliditeta, teškoća u učenju i drugih razloga potrebna dodatna podrška u obrazovanju, zdravstvu ili socijalnoj zaštiti. U tom smislu se može zaključiti da Komisija procenjuje da li je u kojoj meri potrebno detetu pružiti dodatnu podršku i u kojoj oblasti. Roditelj u Komisiju donosi i predlog IOP-a koji Komisija verifikuje, po potrebi uskladi sa svojim stanovištem i predloži za primenu. Kako bi se u potpunosti pratio razvoj deteta i promene koje nastaju usled nastanka razvojnih ili zdravstvenih promena, Komisija u određenim intervalima zaseda i procenjuje razvoj deteta i donosi mere koje su usklađene sa detetovim stanjem i potrebama.

Postupak procene vrši se na zahtev roditelja i po službenoj dužnosti – na inicijativu obrazovne, zdravstvene ili ustanove socijalne zaštite, uz saglasnost roditelja, odnosno staratelja. Ukoliko je pokretač roditelj, zahtev (inicijativu) za pokretanje postupka procene deteta podnosi izabranom lekaru u nadležnom domu zdravlja, koji unosi podatke iz sistema zdravstvene zaštite koji su mu poznati i upućuje ga Komisiji.

Radna prava roditelja

Domaćim zakonodavstvom se kao prvo roditeljsko pravo navodi odsustvo sa rada zbog trudnoće i porođaja, kao i odsustvo sa rada radi nege deteta u ukupnom trajanju od 365 dana od dana otvaranja bolovanja. *Zakon o radu* (Službeni glasnik RS, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009 i 32/2013) u članu 96 posebno obrađuje pitanja koja se odnose na roditelje dece kojima je potrebna posebna nega. U slučajevima kada je detetu potrebna posebna nega zbog teškog stepena psihofizičke ometenosti, osim za slučajeve predviđene propisima o zdravstvenom osiguranju, roditelj ima pravo da po isteku porodiljskog odsustva i odsustva sa rada radi nege deteta odsustvuje sa rada ili da radi sa polovinom radnog vremena najduže do navršenih 5 godina života deteta. Budući da se radi o dužoj sprečenosti za rad, ovo roditeljsko pravo ostvaruje se na osnovu mišljenja nadležnog organa – Republičkog fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje.

Porodično pravo

Život i iskustva roditelja dece sa autizmom i drugim smetnjama u razvoju i invaliditetom pokazuju da u izvesnom broju slučajeva očevi napuštaju supruge koje su rodile dete/cu sa smetnjama u razvoju, ne nalazeći mogućnosti ni resurse da se nose sa izazovom. Majke tada bivaju višestruko viktimizirane i iziskuju brižan i odgovoran odnos institucija državnog sistema. Neretko se događa razvod braka, određivanje alimentacije, način izvršenja...

Roditelj koji ne vrši roditeljsko pravo, dakle koji nije staratelj, odnosno kod koga dete ne živi, nakon razvoda braka u obavezi je da daje izdržavanje za dete u iznosu koje odredi sud, što se određuje u postupku razvoda braka. Praksa pokazuje šaroliku primenu sudskih odluka ovog tipa. Ukoliko bivši supružnik ne daje izdržavanje za dete, smatra se da postoje dve opcije. Prva je da se pokrene izvršni postupak na osnovu presude suda o izdržavanju. Tada se predlogom za izvršenje predloži kako će se izvršavati presuda (odrediti sredstvo izvršenja). Prikazano primerom to bi bio predlog da se alimentacija naplaćuje putem administrativne zabrane na plati ili, ako je lice nezaposleno, da se izvrši na pokretnim i nepokretnim stvarima koje su u njegovom vlasništvu. U tom slučaju se imovina tog roditelja prodaje i naplaćuje se dug. Da bi se to ostvarilo, potrebna je odluka suda. Veoma je važno obratiti se ili advokatu koji bi vodio taj postupak ili besplatnoj pravnoj pomoći kako bi sastavili taj predlog. Druga mogućnost koja stoji na raspolaganju jeste da se podnese krivična prijava zbog krivičnog dela nedavanje izdržavanja. Ona se podnosi Tužilaštvu koje pokreće krivični postupak protiv bivšeg supružnika. Krivičnim postupkom sud mu određuje kaznu – novčanu ili zatvorsku – ukoliko ne isplati dug.

Iako je već duže vreme u najavi, alimentacioni fond još uvek nije realizovan i ne zna se kada će biti. Bez obzira na izostanak ovako značajnog fonda, važno je

pomenuti da postoje ideje na koji način bi se moglo pomoći majkama i deci sa smetnjama koje su zaboravili njihovi partneri i očevi. Autonomni ženski centar i Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva vlade Srbije pre izvesnog vremena podneli su inicijativu da se roditeljima koji odbijaju da plaćaju alimentaciju izda privremena zabrana važenja vozačke dozvole i pasoša. Predlagači takođe smatraju da bi država osnivanjem alimentacionog fonda, iz koga bi se isplaćivala alimentacija onoj deci čiji roditelji ne ispunjavaju obavezu izdržavanja u periodu od tri meseca uzastopno ili u roku od šest meseci sa prekidima, na ovaj način mogla uspešno pomoći.

Alimentacioni fond postoji u mnogim evropskim zemljama u kojima je na snazi i privremena zabrana upravljanja automobilom i posedovanja pasoša onim roditeljima koji „zaborave” na svoju zakonsku obavezu plaćanja alimentacije. Primer iz Slovenije govori da se deci do sedam godina mesečno isplaćuje 70 evra iz ovog fonda, a starija deca mesečno dobijaju 120 evra (*Polovina roditelja ne plaća alimentaciju* 2013).

Kome se obratiti?

Pomenuti složeni i višestruki izloženi problemi otvaraju nove dileme, pri čemu odrasla osoba, tj. roditelj, nije sigurna kome u konkretnom slučaju treba da se obrati, ko je nadležan za njegove/njene probleme, da li su i koja njegova/njena prava narušena, kako da se zaštiti ili da ostvari neka svoja prava... Imajući u vidu postojanje prakse odbijanja odgovornosti i nečinjenje da se ona otkloni, ne iznenađuje upitanost koju osoba oseća u trenucima kada treba načiniti naredni korak i poći u ostvarivanje novih prava i istraživanje mogućnosti i ograničenja. Važno je napomenuti da se institucije Zaštitnika građana i Poverenika za ravnopravnost nalaze među prvima kojima se treba obratiti kako bi se dobio savet kojim putem dalje poći.

Pored ove vrste obraćanja jednako je važno uputiti roditelje da se sa institucijama sistema (centrima, fondovima, komisijama, raznim ustanovama, agencijama...), odnosno sa državnim organima ne razgovara telefonom, ne odlazi lično, ne piše se elektronska pošta. Sa državnim aparatom se dopisuje.

Specifičnosti porodica dece koja su drugačija

Porodica je društvena grupa koju čine pojedinci povezani srodničkim (krvnim) ili bračnim vezama i ona je kulturološki i istorijski promenljiva kategorija, određenje je pojma prema Pedagoškom leksikonu (Potkonjak i saradnici, 1996). U savremenoj porodici razlikuju se sledeće funkcije: reproduktivna funkcija, ekonomska funkcija, funkcija zadovoljenja polnog nagona i emotivna funkcija,

funkcija pružanja zaštite, vaspitna i obrazovna funkcija i funkcija zabave i razonode (Grandić, 1997). Porodice dece sa smetnjama u razvoju i sa invaliditetom netipične su porodice po unutrašnjim odnosima i po dinamici, što utiče na njene funkcije. Takve porodice imaju specifičnosti u okviru ostvarivanja svake porodične funkcije.

Specifičnosti porodica dece sa smetnjama u razvoju i sa invaliditetom (Velišek-Braško, 2013) sa dopunom iz izveštaja projekta „Osnaživanje majki čija su deca drugačija” u Novom Sadu² jesu sledeće:

1. Reproductivna funkcija porodice ogleda se u produžavanju vrste, odnosno u potomcima. Specifičnost porodica dece sa smetnjama u razvoju i sa invaliditetom, gledajući biološki, jeste da imaju potomke koji se teže razvijaju, a samim tim je teži njihov put za ostvarenje ove funkcije. Takođe, nije redak slučaj da je u takvim porodicama manji broj dece, zbog specifičnosti dinamike porodice i njenih odnosa. Roditelji se ne usuđuju da imaju još dece zbog strepnji i zbog obaveza oko deteta koje ima smetnje u razvoju, kao i preopterećenosti, premora i iscrpljenosti.

Primeri komentara majki sa radionice za osnaživanje, koji oslikavaju specifičnost u okviru reproductivne funkcije: „Mene je moj sin potpuno iscrpeo, ja ne mogu da budem roditelj još jednom detetu.”; „Moje starije dete ima smetnje u razvoju, a imam i još jedno mlađe dete. Uхватила sam sebe da sažaljevam mlađe dete, da će on imati teret zbog starijeg brata koji je drugačiji, pa sam pomislila da rodim i treće kako bi u budućnosti delili obaveze oko najstarijeg brata. A onda sam se uplašila, šta ako sa trećim detetom bude bilo nekih problema, da još jednom prolazim ovo, ja to ne mogu. Odustala sam od trećeg deteta.”

Posebno interesantan primer jeste komentar jedne majke, jer je dala pozitivan primer na koji način su u porodici rešili problem straha i povlačenja u okviru ove porodične funkcije: „Nama je prvi sin, dete sa autizmom, onda smo odlučili da imamo drugo, jer imamo pravo da budemo roditelji zdravom detetu. A onda smo odlučili da ćerka, drugo dete ima pravo da ima brata ili sestru koje nema smetnje u razvoju, tako da smo dobili i treće dete.”

2. Ekonomska funkcija u savremenom svetu ogleda se u potrošačkoj zajednici gde prihodi u porodici utiču na njenu stabilnost. Sa aspekta ove funkcije ugrožena je stabilnost porodica dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, jer posebne obrazovne potrebe te dece, kao i specifičan način zadovoljavanja njihovih osnovnih potreba, zahtevaju veće materijalne troškove i institucionalno i van nje.

3. Funkcija zadovoljenja polnog nagona i emotivna funkcija najpuniji je izraz savremene porodice i potpuno je odvojena od reproductivne funkcije. Emotivna funkcija u odnosu na supružnike i između roditelja i dece postala je centar porodice. Emotivni odnosi unutar porodice dece sa smetnjama u razvoju i invali-

---

² Projektom je obuhvaćeno 28 roditelja, što čini kvalitetnu fokus grupu roditelja ove specifične populacije.

ditetom svakako je najbitnija funkcija koja utiče na psihološku stabilnost svakog člana. Postoje specifičnosti u emotivnim odnosima i između supružnika i između dece i roditelja u takvoj porodici, jer teškoće sa kojima se susreće cela porodica mogu da naruše stabilnost ove funkcije. Često se dešava da se naruši odnos između supružnika zbog problema koji postoje u životu takve porodice, kao i ambivalentne emocije koje se javljaju od strane roditelja prema njihovom detetu koje ima smetnje u razvoju.

4. Funkcija pružanja zaštite obuhvata: biološku, moralnu, pravnu i ekonomsku zaštitu. Porodice dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom u okviru svake zaštite moraju mnogo više da se zalažu. Biološka zaštita koja počinje od podizanja, negovanja i čuvanja, mnogo je više izražena u takvoj porodici i mnogo duže traje nego u tipičnim porodicama. Pomaganje, solidarnost i podrška u okviru moralne zaštite, više je zastupljena u krugu uže i šire porodice dece sa smetnjama u razvoju nego u porodicama bez tih teškoća. U takvoj porodici je u većoj meri izraženo zastupanje svojih prava i prava dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, jer se roditelji moraju više angažovati u njihovom ostvarivanju. Ekonomska zaštita, odnosno izdržavanje i nasleđivanje takođe je područje otežane zaštite.

5. Vaspitna i obrazovna funkcija je funkcija koju deli porodica i država/ustanove. Zakonskim regulativama i inkluzivnim obrazovanjem je poboljšana ova funkcija i pružena je podrška porodicama dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom. Kako sam proces vaspitanja i obrazovanja kod takve dece ide sporije i otežano, porodicama je teže da ostvare ovu funkciju.

Učesnici radionica za osnaživanje istakli su veliki problem zbog prepreka u ostvarivanju pava na inkluzivno obrazovanje, jer su često nailazili na „zatvorena vrata” u vrtićima i školama. Jedna majka je istakla da se putem uključivanja jednog deteta u redovne vrtiće ili škole otvaraju vrata i drugoj deci otvaraju mogućnosti za inkluzivno obrazovanje. Komentari prisutnih potvrđuju sporost procesa inkluzije kod nas, ali pojedinačnim primerima dobre prakse inkluzivnog obrazovanja granice predrasuda i negativnih stavova se pomeraju i na taj način omogućavaju napredak i razvoj u inkluzivnoj pedagoškoj praksi.

6. Funkcija zabave i razonode se odvija u različitim formama i to van porodice, kao što su: izleti, odmori, manifestacije, sastanci, druženja. Porodicama dece sa smetnjama u razvoju i invaliditetom često je i ova funkcija otežana zbog predrasuda okoline koje još nisu prevaziđene kod nas, te takve porodice često izbegavaju vanporodične susrete i neretko se stide svoje dece i sakrivaju ih od javnosti.

U toku radionica za osnaživanje roditelja putem interaktivne vežbe *Krugovi prijatelja* ukazano je na značaj stvaranja socijalnih kontakata, komunikacije i interakcije iz ugla dece koja imaju smetnje u razvoju sa decom iz opšte populacije i sa drugim ljudima. Funkcija zabave i razonode iz ugla svakodnevnih aktivnosti

obrađena je putem intervjua. Podaci ukazuju da svakodnevica dece koja su drugačija iskazuje da kvantitativno od četiri do sedam sati provode u vrtiću, školi ili boravku radnim danom, odnosno oko trećine od celog dana ili 5,5 sati (27,5 sati nedeljno). Od dodatnih sadržaja deca pohađaju različite tretmane ili aktivnosti uglavnom jednom nedeljno u proseku jedan ili dva tretmana kao što su: logopedski tretmani, defektološki, kinezi terapija i terapijsko jahanje, što na nedeljnom nivou u proseku iznosi 1,5 sat. Neki su uključeni u vikend program za osamostaljivanje jednom mesečno. Dodatne slobodne aktivnosti su različite i odnose se na: likovne radionice, veslanje, fudbal, sportski trening, ples, bazen, klizanje, poseta koncertima, izlazak u grad od kojih su neki dva ili tri puta nedeljno, dok se neke aktivnosti povremeno realizuju. Ustaljene redovne aktivnosti se realizuju 2,5 sata nedeljno. Porodične i kućne aktivnosti dece nisu kvantitativno izražene, ali su istaknute zajedničke igre, društvene igre, pomoć u kućnim poslovima, spremanje sobe, a neki odgovori su neodređeni, kao što su bez napisanog odgovora ili uopšteno „jako puno”. Odgovori na pitanje koje se odnosi na druženje daju brojne mogućnosti druženja porodice, kao što su: druženja sa decom van škole i vrtića, rođendani, slave, posete rodbini i prijateljima, odlazak u bioskop, na bazen, šetnje i letovanja, ali ni jedna aktivnost nije izražena količinski, koliko često ili koje vreme dete i porodica provode u funkciji zabave i razonode. U nekim upitnicima je istaknuto da idu u posetu „kod mojih prijatelja” ili samo u „bliži krug prijatelja”, što ukazuje na negativna iskustva porodica sa širom okolinom i da biraju sebi okruženje koje je senzibilisano za njihovu porodicu i specifičnosti koje imaju. Jedna majka je rekla „Najveći problem mi predstavljaju rodbina i dušebrižnici koji ne znaju šta je autizam i kažu mi da mom detetu ništa ne fali samo je zapušten!”

Statistički raspoređeni sati porodica koje su obuhvaćene projektom na nedeljnom nivou obuhvataju sledeće institucionalne aktivnosti: vaspitno-obrazovne aktivnosti 27,5 sati, dodatni tretmani 1,5 sat i dodatne slobodne aktivnosti 2,5 sata, što ukupno iznosi 31,5 sat. Ovaj broj sati organizovanih aktivnosti dece koja su drugačija čini nepunih 20% vremena cele nedelje. Ako se uzme da je 8 sati potrebno čoveku za spavanje, prema najgrubljem proseku, mi u toku nedelje 33% vremena spavamo. Skoro 50% posto vremena preostaje deci iz pomenute populacije u toku nedelje za kuće poslove, obaveze, zabavu i druženje, odnosno za vaninstitucionalne aktivnosti. To je više vremena nego što spavaju i više vremena nego što provedu u organizovanim aktivnostima zajedno.

Zaključak

Na osnovu fokus grupe, aktivnosti zabave i razonode nisu se kvantitativno izražavale, ali je naveden velik broj različitih aktivnosti, što potvrđuje potrebu dece

i porodice za aktivnostima kao što su: druženja sa decom van škole i vrtića, rođendani, slave, posete rodbini i prijateljima, odlazak u bioskop, na bazen, šetnje i letovanja, ali ih ređe realizuju, ne na svakodnevnom ili svakonedeljnom nivou. Obuhvatajući i komentare, mišljenja, stavove i iskustva roditelja koji su bili učesnici projekta za osnaživanje i na osnovu prikaza i analize po funkcijama i specifičnosti porodica dece sa smetnjama, može se zaključiti da takve porodice imaju teškoće u okviru svake funkcije, što utiče na stabilnost celokupne porodice. Zbog navedenih otežavajućih okolnosti u takvim porodicama, velika je verovatnoća da porodica postane disfunkcionalna. Stoga proizilazi da je stabilnost porodica dece sa smetnjama u razvoju ugrožena, jer se otežano ostvaruju funkcije savremene porodice zbog specifičnih okolnosti u kojoj se nalaze. Porodice čija deca su drugačija u odnosu na tipičnu decu često su i nepotpune, odnosno supružnici su razdvojeni. Vrlo često se radi o samohranim majkama koje ostvaruju sve porodične funkcije same, odnosno same vode brigu o detetu koje ima smetnje u razvoju. Navedene specifičnosti i teškoće u funkcionisanju porodica dece koja su drugačija, kao i specifičnosti položaja majki u okviru takvih porodica, ukazuju na potrebu pružanja podrške i pomoći takvim porodicama, posebno majkama, kako bi bile osnažene za realizaciju kvalitetnijeg života svoje porodice, dece i sebe. Apostrofirane su institucije koje su se u praksi iskazale kao relevantne u cilju ostvarivanja roditeljskih prava, odnosno institucije koje pružaju podršku deci sa smetnjama u razvoju i invaliditetom, težeći da im kroz spektar sopstvenog delovanja i ostvarivanja infrastrukture sa drugim jednako važnim subjektima obezbedi dodatnu obrazovnu, zdravstvenu ili socijalnu podršku.

LITERATURA:

- Grupa autora (2013) *Vodič za roditelje dece sa autizmom: brošura podrške za porodicu*. Novi Sad: Magona.
- Kübler-Ross, E. and Kessler, A. D. (2005) *On Grief and Grieving: Finding the Meaning of Grief Through the Five Stages of Loss*, with David Kessler. Scribner.
- Marković, T. (2013) Uticaj društvenog, kulturnog i obrazovnog konteksta na shvatanje deteta i odnosa prema detetu. *Krugovi detinjstva*. 1-2: 89–112.
- Perl Kingsley, E. (1987) *Dobro došli u Holandiju*, <http://www.eden.rs/Clanci/Clanci-Deca-i-Porodica/dobro-doli-u-holandiju.html>, preuzeto 14.03.2008.
- Polovina roditelja ne plaća alimentaciju* (2013) Politika. Preuzeto 11.11.2013. sa: <http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Polovina-roditelja-ne-placa-alimentaciju.lt.html>
- Potkonjak, N. i saradnici (1985) *Pedagoški leksikon*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenike i nastavna sredstava.

Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku (Službeni glasnik RS, broj 63/2010).

Sadiković, L. (2006) *Ljudska prava*. Univerzitet u Sarajevu. University AAB. FSK/S – 08/06.

Velišek-Braško, O. (2013) Partnerstvo roditelja i vaspitno-obrazovnih ustanova u inkluzivnom obrazovanju. *Inovacije u nastavi*, br. 2: 136–147.

Vučković-Šahović, N. (2001) *Prava deteta i Konvencija o pravima deteta*. Beograd: Jugoslovenski Centar za prava deteta.

Zakon o radu (Službeni glasnik RS, br. 24/2005, 61/2005, 54/2009 i 32/2013).

Zakon o socijalnoj zaštiti (Službeni glasnik RS, broj 24/2011).

ACTIVITIES OF FAMILIES WHOSE CHILDREN ARE DIFFERENT³

Summary: *The purpose of the project “Empowering of Mothers Whose Children are Different” is to support and help children with disabilities. Empowering of mothers is accomplished through informing and education of their rights and by pedagogical and psychological workshops regarding family functions and creating positive image of them. This paper includes legal, pedagogical and psychological base of overview and understanding of children which are different and their families too. Phases of reactions are present starting from the cognition of parents that their child is different all through to the comprehensive parents. The legal aspect of paper refers to social, health and labour rights of parents, especially mothers of children with autism and other disabilities in maturation, including physical. Families’ specificities whose children are different are emphasized and barriers in substantiation of functions of modern families are analyzed by present knowledge and pedagogical researches of parents in focus group in the project. Information of activities which families have and how often do they have them in everyday’s life, are gathered by the process of analysis.*

Ključne reči: *children who are different, families’ functions, activities.*

---

³ Project Empowering of Mothers Whose Children are Different is supported by The Provincial Secretariat of Economy, Employment and Gender Equality is organised by Association for Support to Persons with Autism in Novi Sad City

Svetlana Lazić

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Novi Sad

pedagogns@gmail.com

UDK:341.231.14-0532(497.113)

342.7-053.2(497.113)

STANJE DEČJIH PRAVA U VOJVODINI IZ UGLA ZAŠTITNIKA GRAĐANA

Sažetak: *Moralni i međunarodno-pravno priznati konstrukt ljudskih prava upućuje na promišljanja da nisu sve individualne potrebe kontekstualno objedinjene kao ljudska prava. Ona se nalaze iznad pojedinačnih potreba i ujedinjuju sve ljude sveta bez obzira na njihove različitosti u bilo kom pogledu. Dečja prava kao kvalitativni rezultat ljudskih prava u centar interesovanja stavljaju dete i potrebu njegovog celovitog razvoja, bez obzira na različitosti koje pojavnošću i poreklom nosi. Potpisivanje i ratifikovanje Konvencije o pravima deteta traži od države potpisnice inkorporaciju odredbi ovog međunarodnog dokumenta u domaće zakonodavstvo i njegovu implementaciju. Usložnjavanje stanja koje se preko turbulentne sveže istorije države i regiona preplicе sa društvenom tranzicijom i nezaobilaznom krizom, za rezultat daju ozbiljne podatke o stanju dečjih prava, posebno u području socijalne zaštite.*

Ključne reči: *Dečja prava, Konvencija o pravima deteta, pravo na socijalnu zaštitu, zaštitnik građana/ombudsman.*

Ljudska prava – moralni i pravni okvir

Ljudska prava bazirana su iznad individualnih potreba i državnih interesa i obuhvataju sve ljude, bez obzira na njihovu rasu, nacionalnost, veroispovest, mesto i način života, nivo obrazovanja... Promišljanje da nije moguće govoriti o uspešnoj zaštiti mira u svetu ukoliko se ne učine konkretni naponi u cilju unapređivanja i podsticanja poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve rezultiralo je usvajanjem *Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima* neposredno po završetku Drugog svetskog rata (Generalna skupština UN 10. 12. 1948). Njihova sveobuhvatnost i složenost ukazuju na činjenicu da ih je teško obuhvatiti jednom definicijom, pa se pravni teoretičari često pozivaju na definiciju Luis Henkin (Louis Henkin) po kojoj su ljudska prava „one slobode, imuniteti i beneficije koje, prihvaćene kao savremene vrijednosti, svako ljudsko biće ističe kao svoje pravo

u društvu kojem živi” (prema: Sadiković, 2006: 2). Globalni karakter *Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima* omogućio je stvaranje regionalnih sistema zaštite ljudskih prava, na osnovu čega je, između ostalih, nastala i *Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava*. Budući da predstavlja sintezu dostignuća međunarodnog prava i domaćeg zakonodavstva, ostvarila je nesumnjiv napredak u cilju zaštite, ostvarivanja i unapređivanja ljudskih prava na području Evrope i kao takva čini osnov obaveznosti čak i za one države koje nisu ratifikovale međunarodne ugovore u kojima se navode neka od prava eksplicitno navedenih u *Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava*. Ukoliko bi se dogodilo da u nekoj državi građanima nisu po važećim zakonima priznata neka od ljudskih prava, to ne znači da ih ona nema. Obaveznost poštovanja ljudskih prava za svaku državu proizilazi iz unutrašnjeg normativnog poretka, ali i iz međunarodnog, koji je iznad državnog. Nijedna država danas ne može da tvrdi da su u njenoj nadležnosti ljudska prava njenih građana, pa stoga ne mora da ih prizna, odnosno može da ih krši.

Iako je najveći broj ljudskih prava usmeren prema državi, to ih razlikuje od drugih prava moralnog porekla. Država ima obavezu da se uzdržava od kršenja ljudskih prava, da spreči i kažnjava kršenje prava a takođe i da stvori uslove za njihovo uživanje (Vučković-Šahović 2001). U tom smislu se može reći da se prava pojedinca kao subjekta ostvaruju zajedničkim delovanjem nacionalnog i međunarodnog prava na području zaštite i ostvarenja ljudskih prava. Uz sve odgovorne subjekte i institucije država je i dalje najodgovornija za ostvarivanje ljudskih, rodnih, manjinskih, dečjih i svih drugih specifikovanih prava na svom području, jer se u zavisnosti od stepena ostvarivanja ljudskih prava u državi procenjuje ukupan kvalitet života u datoj sredini.

Dečja prava kao osnov pravičnog promišljanja i delovanja

Prvi slučaj zlostavljanja i zanemarivanja deteta koji je na sudu završen time što je osuđena maćeha osmogodišnjeg deteta na godinu dana zatvora dogodio se u SAD 1874. godine uz pomoć Društva za prevenciju okrutnosti prema životinjama. „Pošto nije postojao zakonski osnov da se dete izdvoji iz porodice pre nego što se dokaže da je počinitelj kriv, osnivač društva za prevenciju okrutnosti prema životinjama doneo je u čebetu devojčicu pred dežurnog sudiju, i tražio zakonsku zaštitu ‘ove životinje’” (Žegarac, 2005:10). Brojni slučajevi kršenja, narušavanja i neprimenjivanja prava deteta u praksi doveli su do potrebe za pojačanom brigom prema bićima kojima je potrebna tuđa nega i pomoć, bićima sa potencijalima, bićima u razvoju. Sve do usvajanja *Konvencije o pravima deteta* (Generalna skupština UN 20. 11. 1989) smatralo se da je dete na osnovu ljudskih prava dovoljno zaštićeno u okvirima zaštite pojedinaca. Iskustvo praktičara i teoretičara

koji su se bavili detetom i detinjstvom i ukazivali na njihovu posebnost nalagali su uspostavljanje posebnog sistema koji bi se mogao primeniti na decu. Stoga je usvojena *Konvencija o pravima deteta*, sa ozvaničenim pravima priznatim svoj deci sveta, bez obzira na poreklo, rasu, veroispovest, starost, pol...

Po svojoj suštini dečja prava nisu drugačija od ljudskih prava. Razlikuje ih činjenica da se radi o bićima kojima je zbog vulnerabilnosti potrebna posebna zaštita koju im mogu pružiti odrasli, sa punim uvažavanjem potencijala svakog bića. Prelazak iz detinjstva u odraslo doba pravnim dokumentima je regulisano sticanjem punoletstva, što predstavlja životnu i pravnu prekretnicu.

Konvencija o pravima deteta

Konvencija o pravima deteta (2005) složen je, međunarodno priznat dokument, ujedno i jedini koji za područje svog rada ima decu i njihova prava, pri čemu predstavlja jedan od retkih, ako ne i jedini dokument koji je odmah prihvaćen od strane velikog broja zemalja.¹ Njime se iziskuje sprovođenje mera na nivou države kako bi se međunarodno zajemčena prava deteta ne samo implementirala u postojeći sistem zaštite već i ostvarila primat u istom području.

Detetu se pristupa kao prema subjektu sa pravima, koje aktivno učestvuje u sopstvenom životu i razvoju, a ne samo kao prema osobi koja treba posebnu zaštitu. Stoga se i naglašava da se deci mora omogućiti da aktivno učestvuju u rešavanju svih pitanja koja ih se tiču i utiču na njihov život, te im dopustiti slobodu izražavanja mišljenja. Deca imaju pravo da izraze svoje mišljenje sa njihove tačke gledišta, koje se u ostvarivanju najboljeg interesa deteta uzima u obzir i poštuje. Stoga se sva prava iz *Konvencije o pravima deteta* odnose na svu decu, nezavisno od rase, boje kože, pola, jezika, vere, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog, etničkog ili društvenog porekla, teškoća/smetnji u razvoju, rođenju ili drugom statusu deteta, njegovih roditelja ili zakonskih staratelja. Ukoliko i kada postoje razlike, one se ogledaju u ostvarivanju pojedinačnih prava kao što su posebna vrsta zaštite, kao i zaštita prava čije kršenje proizilazi iz kulturnih ili tradicionalnih obrazaca, koji su u suprotnosti sa savremenim shvatanjem ličnosti i poštovanja različitosti (Vučković-Šahović, 2001).

Konvencija o pravima deteta (2005) sadrži preambulu i tri dela. Preambula podseća na osnovne principe Ujedinjenih nacija i posebne odredbe određenih,

---

¹ Konvenciju o pravima deteta je u prvoj godini postojanja ratifikovalo 189 zemalja od tada postojećih 191. SAD i Somalija nisu ni potpisale niti ratifikovale ovaj ugovor. Somalija je kasnije i potpisala i ratifikovala, a SAD je samo potpisala i time priznala ovaj ugovor, ali ga nije ratifikovala. Po mišljenju vlade SAD, oni imaju više standarde zaštite i ostvarenja dečjih prava u odnosu na one koje promovise Konvencija o pravima deteta. Godine 1992. tadašnja SRJ potpisala je i ratifikovala Konvenciju o pravima deteta. Raspadom države međunarodno pravni subjektivitet je ostajao i ostao današnjoj Srbiji, dok ostale države ostvarenjem nezavisnosti započinju proces potpisivanja i ratifikovanja međunarodnih dokumenata.

relevantnih instrumenata o ljudskim pravima. Njome se potvrđuje da je deci zbog njihove osetljivosti potrebna zaštita i briga, pri čemu se ističe značajna, odnosno primarna uloga porodice. Prvi deo *Konvencije o pravima deteta* sadrži katalog prava koja se priznaju detetu (ukupno 41 član), dok su u drugom delu sadržane odredbe kojima se dalje razrađuju obaveze strana ugovornica i uređuje osnivanje i rad *Komiteta za prava deteta* – nadzornog tela nad ostvarivanjem prava iz Konvencije (sadrži ukupno četiri člana, odnosno od 42–45). Trećim delom Konvencije regulisana su pitanja potpisivanja, ratifikacije, pristupanja, stupanja na snagu, izmena, otkazivanja i drugih pitanja (sadrži devet članova, odnosno od 46–54).

Spremnost države da prihvati međunarodni dokument, pa i *Konvenciju o pravima deteta*, iskazuje se kroz tri faze: potpisivanje međunarodno priznatog dokumenta, što se sagledava kao relevantan pravni čin; ratifikovanje, čime država preuzima obaveze da odredbe iz međunarodnog ugovora koji je ratifikovala inkorporira u domaće zakonodavstvo, kako bi u potpunosti zaokružila sistem zaštite ljudskih prava; implementacija, kao čin koji iskazuje tendenciju neprekidnog trajanja i unapređivanja.

Država se ovim putem obavezuje da odredbe *Konvencije o pravima deteta* budu uključene u njen zakonodavni sistem, pri čemu se prema pitanjima dečjih prava odnosi na osnovu unetih izmena. Ukoliko one nisu unete ili ukoliko postoje nedostaci u nacionalnom zakonodavstvu, *Konvencija o pravima deteta* kao međunarodni dokument ima prioritet u odnosu na domaće zakonodavstvo u svim pitanjima kojima se tretiraju deca.

Klasifikacija dečjih prava

Prava deteta ustanovljena *Konvencijom o pravima deteta* su nedeljiva, pri čemu ostvarenje ili kršenje jednog prava za sobom povlači ostvarenje, odnosno kršenje niza drugih prava. Ipak, čine se naponi da se prava navedena u ovom dokumentu klasifikuju, kako bi se olakšalo informisanje o samim pravima, te sama primena prava deteta.

Klasična podela prava (prema Lazić, 2008) poznaje (1) građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava; (2) participativna, protektivna i prava kojima se obezbeđuje razvoj; (3) prava na opstanak, prava na zaštitu, prava na razvoj i prava na učešće u životu zajednice.

*Komiteet za prava deteta*² usvojio je klasifikaciju po kojoj se prava navedena u *Konvenciji o pravima deteta* klasifikuju na sledeći način:

- definicija deteta;

² Komiteet za prava deteta je nadzorno telo pri UN koje procenjuje stepen ostvarenosti prava navedenih u *Konvenciji o pravima deteta* u svakoj državi koja je ratifikovala ovaj dokument prilikom podnošenja izveštaja na svakih pet godina od dana ratifikovanja *Konvencije o pravima deteta*. Ovo telo uvedeno je 1991. godine i brojalo je 10 članova. Danas ga čini 18 članova, odnosno nezavisnih eksperata koje biraju države potpisnice *Konvencije o pravima deteta*, uz poštovanje ravnopravne geografske zastupljenosti.

- osnovni principi;
- građanska i politička prava (pravo na identitet; sloboda izražavanja i pristup informacijama; sloboda misli, savesti i veroispovesti; sloboda mirnog udruživanja i okupljanja; pravo na privatnosti; pravo na zabranu mučenja ili drugih okrutnih, nečovečnih ili ponižavajućih postupaka ili kazni);
- porodična sredina i alternativna nega (sa posebnim osvrtom na prava deteta koje je lišeno porodične sredine; prava deteta vezana za alternativni smeštaj naročito usvojenje; pravo deteta na zaštitu od nezakonitog prebacivanja preko granice i roditeljske otmice; pravo na zaštitu od zlostavljanja i zanemarivanja);
- osnovna zdravstvena i socijalna zaštita;
- obrazovanje, slobodno vreme i kulturne aktivnosti;
- dete u posebnim situacijama (prava deteta izbeglice; prava deteta u oružanom sukobu; pravo na zaštitu od seksualne, ekonomske i druge eksploatacije; pravo na postupak u okviru sistema maloletničkog pravosuđa; pravo deteta pripadnika manjinske grupe ili domorodačkog naroda i pravo deteta žrtve nekih od okolnosti koje su doprinele njegovom statusu deteta u posebnoj situaciji na fizički i psihički oporavak i reintegraciju) (Vučković-Šahović 2001).

Principi Konvencije o pravima deteta

Principi predstavljaju pretpostavku za ostvarivanje svih ostalih prava navedenih u Konvenciji, te čine prethodno pitanje u ostvarivanju dečjih prava, a u pitanju su dečja prava koja su navedena kao članovi u *Konvenciji o pravima deteta*, ali svojom sveobuhvatnošću ukazuju na mogućnost apsorbovanja drugih članova. Na njih se poziva uvek u slučaju procene narušavanja dečjih prava u praksi. Ukoliko ijedan od njih izrazi nepoštovanje, smatra se da je došlo do narušavanja dečjih prava i teži se korekciji, odnosno regulisanju nečinjenja. Oni su: pravo na nediskriminaciju; najbolji interesi deteta; pravo na život, opstanak i razvoj; pravo na participaciju.

Pozivanjem na principe *Konvencije o pravima deteta* Nevena Vučković-Šahović (prema Lazić, 2008) ukazuje na obaveze države potpisnice (države koja je ratifikovala ovaj međunarodni dokument). U tom smislu nediskriminacija znači da države imaju obavezu da štite decu od svih oblika diskriminacije i da preduzimaju pozitivne akcije u cilju promocije njihovih prava. Najbolji interesi deteta upućuju na obavezu države da obezbedi odgovarajuću brigu o detetu u slučaju kada roditelji ili staratelji to ne čine. Život, opstanak i razvoj naglašava da svako dete ima neotuđivo pravo na život, a država ima obavezu da obezbedi njegov opstanak i razvoj. Izražavanje mišljenja/participacija apostrofira da dete ima pravo na slobodno izražavanje sopstvenog mišljenja i pravo da se njegovo mišljenje

uzme u obzir u svim stvarima i postupcima koji ga se neposredno tiču.

Komitet za prava deteta i izveštaj zemlje potpisnice

Dve godine nakon ratifikovanja *Konvencije o pravima deteta*, države potpisnice na osnovu klasifikacije koju je ponudio Komitet za prava deteta pišu prvi izveštaj. Interval narednih izveštaja je na svakih pet godina. Ispred navedenih prava, kao prva aktivnost koja se navodi u petogodišnjem izveštaju države jesu opšte mere primene koje se odnose na mere koje države preduzimaju u cilju usklađivanja nacionalnog zakonodavstva sa *Konvencijom o pravima deteta*, kao i pitanja koja se tiču nacionalnih i lokalnih mehanizama za sprovođenje i ostvarivanje prava deteta u konkretnoj državi. Države, dakle, na svakih pet godina opisuju koje su mere preduzele da bi unapredile prethodno stanje, što uključuje i navođenje promena koje su izvršene na osnovu zaključnih razmatranja Komiteta za prava deteta iz prethodnog izveštaja.

Zbog tendencije vlasti da pišući o dometima ostvarenim u području zaštite, primene i promovisanja prava deteta prikrije sopstvene neuspehe i/ili nedostatak motiva, nevladine organizacije koje za područje rada imaju decu i njihova prava i druge institucije od kojih Komitet za prava deteta traži mišljenje, takođe pišu izveštaj u istim intervalima (Lazić, 2008). Osvrćući se na mogućnosti koje su bile pružene i potonjem nedovoljnom činjenju ili pak na isticanje pozitivnog delovanja vladajućih struktura u državi, pomenute organizacije i institucije stvaraju takozvani *Izveštaj u senci*, značajan i koristan dokument Komitetu za prava deteta, koji objektivno i netendenciozno govori o stanju dečjih prava u državi i stepenu njihove ostvarenosti, odnosno zaštite. Komitet za prava deteta upoređivanjem ova dva izveštaja stiče pravu sliku o stanju prava dece u konkretnoj državi.

Nacionalni plan akcije za decu

Značajni koraci ka približavanju standardima koje je propisala *Konvencija o pravima deteta* bilo je osnivanje Saveta za prava deteta Vlade Republike Srbije i donošenje *Nacionalnog plana akcije za decu*, strateškog dokumenta Vlade u kome se definiše opšta politika zemlje prema deci za period do 2015. godine. *Nacionalni plan akcije za decu* najčešće se definiše kao plan prioriternih mera, aktivnosti i programa koje je potrebno preduzeti u godinama njegove intenzivne primene, s težnjom stvaranja što povoljnijih uslova za život dece, njihovo odrastanje i uključivanje u društvo (*Nacionalni plan akcije za decu* 2004). Budući da su problemi položaja mlade generacije u našoj zemlji izuzetno veliki, a posebno su narasli u periodu dugotrajne krize i tranzicije u zemlji, postoje neki od problema koji bi trebalo da imaju status problema od prioritarnog i strateškog nacional-

nog značaja, kao što su siromaštvo dece, pogoršanje i nedovoljna dostupnost službe zdravstvene zaštite, obrazovanja, kulture, socijalne zaštite... Tu je i porast društveno neprihvatljivih ponašanja kod mladih, kao vid anomalija (maloletničko prestupništvo, narkomanija, alkoholizam, polno prenosive bolesti, nasilje...). *Nacionalnim planom akcije za decu* (2004: 2) trebalo bi da se obezbedi „celovitost i koherentnost politike zemlje prema deci, tj. usklađivanje akcija i mera u različitim oblastima i u različitim javnim službama koje se bave decom.”

Osnovni smisao ovog dokumenta jeste da predstavlja prekretnicu u odnosu društva prema mlađoj generaciji, čime se proširivanjem politike razvoja zemlje uključuje i politika prema deci kao integralni deo ovakvog stava. U tom smislu *Nacionalni plan akcije za decu* predstavlja vrstu instrumenta za mobilizaciju svih socijalnih partnera u rešavanju problema dece: Vlade, Skupštine, lokalne samouprave, građana i udruženja građana, medija, porodica i roditelja, stručnih institucija i pojedinačnih stručnjaka koji se bave decom.

Zaštitnici dečjih prava i ostvarivanje dečjeg prava na socijalnu zaštitu

Prva dekada 21. veka u našoj državi bila je posvećena osnivanju institucija zaštitnika građana, čija misija je nezavisan i samostalan rad na zaštiti i unapređenju ljudskih, dečjih, rodničkih i manjinskih prava. U tom smislu se i donošenje *Nacionalnog plana akcije za decu* poklapa sa njihovim osnivanjem: Pokrajinski ombudsman (2003), Zaštitnik građana Republike Srbije (2005) i brojni zaštitnici građana u lokalnim samoupravama. Hronološki bliski datumi njihovog osnivanja ukazuju na preku potrebu suočavanja države sa nesavršenošću svog sistema, odnosno sa aparatom koji često ne vidi građanina/ku, već radi po automatizmu i pravilima postupanja, ne osvrćući se na posledice učinjenog. Značaj njihovog postojanja najbolje je objasnio Saša Janković naglasivši da institucije zaštitnika građana predstavljaju brane samovolji vlasti i kao takve zaslužuju poštovanje, a „kada neka u našim prebrzim rekama stoji dugo i uspešno, zavređuje da je svi čuvamo i jačamo” (prema: *10 godina Pokrajinskog ombudsmana 2003–2013*, 2013: 31). Svaka institucija bavi se i dečjim pravima, a Zaštitnik građana Republike Srbije i Pokrajinski ombudsman imaju zamenika/cu čije područje rada jesu upravo dečja prava.

Osvrt na stanje dečjih prava pravi se u vidu godišnjeg izveštaja, dokumenta koji svaki zaštitnik građana podnosi osnivaču. Primećeno je da zaštitnici iznova ukazuju na probleme sa kojima se suočavaju deca, pri čemu se iz godine u godinu kao najugroženije dečje pravo pojavljuje pravo na socijalnu zaštitu. Budući da područje iz kog nastupa autor implicite upućuje na Pokrajinski ombudsman, u nastavku teksta se nalaze podaci pomenute institucije važni za bolje razumevanje stanja dečjih prava iz oblasti socijalne zaštite. Analiza sadržaja godišnjih izveštaja

Pokrajinskog ombudsmana ukazala je da je siromaštvo dece još uvek jedno područje neadekvatne zaštite dečjih prava i do sada nedovoljno rešen problem.

Više od trećine stanovništva u Srbiji je tokom 2004. godine bilo siromašno (36,5%), budući da je njihov dohodak u proseku bio manji od 30 USD mesečno. Od toga 18,2% stanovništva živelo je u apsolutnom siromaštvu, pošto je njihov dohodak u proseku bio manji od 20 USD mesečno. *Godišnjim izveštajem Pokrajinskog ombudsmana za 2004. godinu* (2004: 57)³ precizira se da pomenuti podaci ukazuju na činjenicu „da je oko 2,8 miliona stanovnika u Srbiji bilo siromašno, odnosno 1,4 milion izrazito siromašno”. Domaćinstva sa decom, mereno porodičnim budžetom i u uporedivo istim uslovima, za 40% su u nepovoljnijem položaju u odnosu na domaćinstva bez dece.

Izveštajni period za 2005. godinu (*Godišnji izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2005, 2006*) karakteriše nastavak siromašenja stanovništva Vojvodine i nemogućnost obezbeđivanja proste egzistencije porodice, posebno one sa decom. Evidentiran je i značajan porast broja korisnika materijalnog obezbeđenja porodice (MOP). Tranzicione posledice u Vojvodini su vidljive i po podacima Nacionalne/Pokrajinske službe za zapošljavanje, kojima je ukazano da je „u prvih šest meseci 2005. godine, radni odnos prestao za 39.459 zaposlenih (u odnosu na prošlu godinu porast od 2,82% nezaposlenih, u Vojvodini registrovano 277.523 lica), a da je 628 osoba ostalo bez posla zbog stečaja ili likvidacije preduzeća i prestanka rada poslodavca” (Ibid.: 53). Precizira se takođe da je nastavak prodaje društvenih i državnih firmi uslovalo porast siromaštva (zbog gubitka posla i nerešenog statusa zaposlenih), čije su najveće žrtve deca.

Da se stanje u oblasti socijalne zaštite ne smiruje ukazano je i narednim *Godišnjim izveštajem Pokrajinskog ombudsmana za 2006. godinu*, 2007: 71). Siromaštvo je i nadalje najveći problem u Srbiji, „čak 150.000 dece je ispod granice, a još isto toliko na samoj granici siromaštva”. Prema Izveštaju, najugroženija su deca (posebno romska, bez roditeljskog staranja, sa razvojnim smetnjama, deca izbeglice), čime su posebno onemogućena da ostvaruju pravo na obrazovanje, zdravstvenu i socijalnu zaštitu.

Iako je 2007. godina bila četvrta godina od kada je usvojena Strategija za smanjenje siromaštva (nadalje SSS) koja je za cilj imala da se do 2010. siromaštvo prepolovi, *Izveštajem Pokrajinskog ombudsmana za 2007. godinu* (2008) precizira se da je i dalje nepromenjen broj dece koja žive ispod granice siromaštva, a isti broj dece živi na samoj granici siromaštva. Kao marginalizovane grupe i dalje su prepoznata romska deca, deca bez roditeljskog staranja, sa razvojnim smetnjama i poteškoćama, deca izbeglice, deca iz ruralnih sredina kojima su neretko ograničene mogućnosti date predmetnim zakonima i *Konvencijom o pravima deteta*, koja su ponekad onemogućena da ostvaruju potpuno pravo na obrazovanje,

3 U pitanju je prvi godišnji izveštaj tek osnovanog Pokrajinskog ombudsmana. Nisu postojali podaci koji se posebno odnose na APV, te se oslanjalo na podatke Republičkog zavoda za statistiku.

zdravstvo i socijalnu zaštitu.

Narednom izveštajnom godinom (*Izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2008. godinu*, 2009) Pokrajinski ombudsman se u području zaštite prava deteta najvećim delom bavio radom Komisije za razvrstavanje dece sa smetnjama u razvoju. Pored toga, naglašeno je da je u skladu sa *Konvencijom o pravima deteta*, Savet za prava deteta aprila 2008. godine usvojio *Nacionalnu strategiju za prevenciju i zaštitu dece od nasilja*, u čijem donošenju su učestvovala i deca. Ovo je svakako predstavljalo iskorak i ostvarivanje člana 12 *Konvencije o pravima deteta*, kada deca u potpunosti učestvuju u stvarima i donošenju odluka koje ih se direktno tiču. U tom smislu važno je naglasiti da je tokom iste izveštajne godine pokrenuta inicijativa da se *Porodičnim zakonom* izričito zabrani fizičko kažnjavanje dece. SSS je apostrofirana i u narednom *Izveštaju Pokrajinskog ombudsmana za 2009. godinu* (2010), pri čemu se ukazuje na to da je i kreiranje opštinskih budžeta na teritoriji Vojvodine unekoliko drugačije, pri čemu je, iako smanjen transfer novca lokalnim samoupravama, primetna volja da se nastave reforme socijalne zaštite, a socijalna isključenost predupredi većim izdvajanjem za ovu oblast. Prema zvaničnim podacima u Srbiji (Ibid.: 67) „siromašno je 9,7 odsto dece do 14 godina života, 8,1 odsto onih od 14 do 18 godina, a svako četvrto dete prima dečji dodatak”.

Prema *Izveštaju Pokrajinskog ombudsmana za 2010. godinu* (2011) povećanje siromaštva se nastavilo i u godini u kojoj je trebalo da se završi SSS. Usled globalne krize i porasta broja nezaposlenih, Strategija i pored svog kvaliteta i brižljivog pristupa, nije ostvarila željeni rezultat⁴. Među tri najsiromašnije opštine u Republici Srbiji čak tri su iz AP Vojvodine: Plandište, Žitište, Nova Crnja. Seobom stanovništva i kadrova siromašni okruzi postaju još siromašniji, jer mladi ljudi odlaze u veće centre što dovodi do depopulacije ne samo sela nego i opština i gradova. Izveštajnom godinom se precizira da se povećao broj stanovnika samo u Južnobačkom okrugu za 7,8% i Sremskom za 6,7% u odnosu na 2008. godinu. Tendencija povećanja broja nezaposlenih i posledično broja siromašnih se nastavlja, ali se u *Izveštaju Pokrajinskog ombudsmana za 2011. godinu* (2012) naglašava da je donošenjem *Zakona o socijalnoj zaštiti* doneto najviše novina, koje se zasnivaju na principima decentralizacije i „unapređenja kvaliteta stručnog rada kroz obuku i licenciranje pružalaca usluga” (Ibid.: 58). Iako Zakon ističe porodicu, veliki značaj pridaje razvoju hraniteljstva, usvojenja i usluga dnevnih centara, a proširen je i krug pružalaca usluga.

Broj narodnih kuhinja je, prema podacima Crvenog krsta Vojvodine, u 2012. porastao sa 20 na 22. Njihove usluge koristi 1858 dece, a ovaj broj bi bio i veći „da nema dodatne prepreke zbog ograničenih ljudskih i tehničkih kapaciteta i svih

---

⁴ Važno je napomenuti da je njen kvalitet prepoznala Svetska banka, koja je Strategiju za smanjenje siromaštva ocenila kao jedan od najuspešnijih dokumenata ove vrste. Strategija pomoći zemlji 2005-2007 (Country Assistance Strategy 2005-2007) Svetske banke se u potpunosti oslanja na Strategiju za smanjenje siromaštva (<http://www.prsp.gov.rs/>).

materijalnih resursa” (*Izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2012. godinu*, 2013: 93). Centri za socijalni rad na teritoriji Vojvodine izveštavaju o povećanom broju korisnika, pri čemu je preko 130.000 članova porodice koristilo novčanu socijalnu pomoć.

Godina iza nas se u kontekstu socijalne zaštite i prava na pomoć ne izdvaja u odnosu na prethodne. Naprotiv, otkriva siromaštvo u kategorijama stanovništva koja tradicionalno nisu siromašna. Jedan odsto stanovnika naše države nema šta da jede, a svaki deseti je apsolutno siromašan i živi sa manje od 83 evra mesečno.

Zabrinjava podatak da, prema zvaničnoj statistici centara za socijalni rad, čak 102.662 dece odrasta u porodicama koje bukvalno ne znaju da li će sutra imati za hleb i mleko. Tamna brojka je daleko veća, pa su procene Ranke Savić iz skupštinskog Odbora za rad, socijalna pitanja, društvenu isključenost i smanjenje siromaštva još početkom godine bile da je 140.000 dece do 13 godina siromašno, a svaki drugi mlađi od 25 nezaposlen. U bedi živi i 70 odsto invalida, ali i 300.000 starih (Spasojević, 2013).

Iako je sve više siromašnih među gradskim stanovništvom i među zaposlenima koji ne mogu da žive od svoje plate, stopa siromaštva na selu duplo je veća nago u gradu. Njihovo siromaštvo se drugačije vidi, jer su oni inače navikli na niski standard i nemaju visoka očekivanja, pa se postavlja pitanje u kojoj meri uspevaju da prepoznaju sopstveno siromaštvo. S druge strane, vaspitani su da ne očekuju pomoć ni od koga, a već tešku situaciju otežava stav u nekim krajevima da se traženje pomoći smatra sramotom.

Zaključak

Kao država koja jasno iskazuje težnju da postane članica Evropske unije, Republika Srbija je u obavezi da svim građanima obezbedi sigurnu zaštitu od kršenja njihovih prava i sloboda u svim oblastima društvenog života, među kojima se nalaze i dečja prava, kao i prava osoba iz drugih ranjivih grupa (osoba sa invaliditetom, siromašnih, pripadnika nacionalnih manjinskih zajednica i svih ostalih koji predstavljaju najslabije i ranjive grupe u društvu). To će se postići uspostavljanjem stabilne vlade i transparentnim upravnim aparatom koji radi kao servis građana i ponaša se tako, ne iskazujući težnju da obrne stanje.

Ključni pojam u radu organa uprave opštine, grada, pokrajine i države je promena, koju je neminovno sprovesti kako bi se povećala ne samo njena transparentnost, već i efikasnost u radu. Kontrola njenog rada je neizbežna i sprovodi se sa ciljem pružanja zaštite građanima i građankama od „povreda koje bi im nepravilnim radom mogli naneti organi opštinske odnosno gradske ili pokrajinske uprave, javna preduzeća ili drugi organi i organizacije“ (Aniko Muškinja Hajnrh prema: *10 godina Pokrajinskog ombudsmana 2013:7*) čiji je osnivač opština odnosno grad, pokrajina ili republika.

Deca su verni pratioci dešavanja i promena u društvu koje se, u skladu sa društvenim pomeranjima, reflektuju preko unapređivanja, kanalisanja ili pak uskraćivanja nekih njihovih prava, iako se država potpisivanjem i ratifikovanjem *Konvencije o pravima deteta* obavezala da će njene odredbe inkorporirati u zakonodavni sistem i potom ih implementirati u radu. Uz sve odgovorne subjekte i institucije uključene u život deteta, država je najodgovornija za ostvarivanje dečjih prava na svom području, jer se u zavisnosti od stepena ostvarivanja ljudskih i dečjih prava u državi procenjuje ukupan kvalitet života u datoj sredini.

Upravo navedeno implicira potrebu za apostrofiranjem prava deteta na socijalnu zaštitu, budući da ono ukazuje na njegove elementarne, egzistencijalne potrebe čijim neostvarivanjem se narušava dobrobit značajnog dela populacije stanovništva mlađeg od 18 godina. Alarmantan je broj dece koja žive na granici i ispod granice siromaštva, a zvanični podaci ne obuhvataju svu decu koja su u riziku. Zbog toga je višefrontalno delovanje preko potrebno.

Deca kojoj je nedovoljno ostvareno ili čak ugroženo pravo na socijalnu zaštitu su u dovoljnom broju slučajeva uključena u različite nivoe vaspitno-obrazovnog sistema (predškolsko vaspitanje i obrazovanje, osnovno i srednje obrazovanje) koji prvi mogu uvideti promene u porodici koje se tiču socijalne zaštite. Kako je već navedeno, deca reflektuju promene u društvu i porodici, te se preko detetovog izgleda, ponašanja, urednosti, onoga što nosi za užinu i čitavog ponašanja mogu doneti pretpostavke o eventualnim promenama koje postoje u detetovom životu. Poznavanje porodičnih prilika omogućava dalje delovanje u smislu pružanja podrške detetu i porodici. Ukoliko se radi o manjoj sredini, protok informacija je brži i one pre stižu do donosioca odluka.

Sve obrazovne institucije, shodno području svog delovanja i direktne upućenosti na dete i njegove potrebe, imaju profesionalnu obavezu da blisko sarađuju sa centrima za socijalni rad, težeći da promene, kanališu ili unaprede određene tendencije i na taj način deluju u kontekstu moralnih vrednosnih orijentacija i visokog humanog delovanja. Situacija na terenu neretko pokazuje odsustvo empatije od strane pojedinih zaposlenih koji svoje nečinjenje pravdaju time da to nije njihov posao, zaboravljajući istovremeno da se bave izuzetno humanim zanimanjem koje za sobom povlači i humano delovanje. S druge strane, postoje pojedinci u ovom sistemu koji imaju visoku empatiju i iskazuju entuzijazam. U praktičnom delovanju oni neretko brzo sagore i izgube se u susretu sa odsustvom povratne reakcije okruženja (kolega, institucije, okoline), nedovoljnim prepoznavanjem i vrednovanjem a neretko i minimiziranjem njihovog delovanja koje ponekad može biti propraćeno podsmehom. Ovome se po pravilu pridružuje izostanak osnaživanja osvešćenih pojedinaca i mogućnosti unapređivanja njihovih preko potrebnih kompetencija koje zbog izostanka nadogradnje slabe ne samo njihovo delovanje, već i učinak koji čine na decu. Zbog toga nije retkost da osobe koje u okruženju ne nailaze na odobravanje svog delovanja posle izvesnog vremena odustanu od svoje namere i okrenu se sebi.

Složenost dečjih prava i osetljivost svakog područja delovanja u njegovim

okvirima traži visoko motivisane, visoko humane i visoko empatične osobe da budu u prvoj liniji komunikacije sa decom kojoj je, između ostalih, ugroženo pravo na socijalnu zaštitu. Usled svojih kompetencija, ovi pojedinci će biti u poziciji prepoznavanja, adekvatnog delovanja i traženja narednih oblika rada s ciljem pružanja podrške.

Iako je *Strategija za smanjenje siromaštva* prepoznata kao značajan i veoma kompleksan dokument koji za cilj ima humano i moralno delovanje, uslovi u kojima se zatekla njena realizacija nisu pogodovali ispunjenju cilja, ali to ni u jednom trenutku ne sprečava zajednicu da pruži maksimum i pomogne pojedincima koji se zajedno sa svojom decom nalaze na granici ili ispod granice siromaštva.

Lokalne samouprave bi trebalo osnažiti da preko svojih institucija i u saradnji sa vaspitno-obrazovnim, zdravstvenim i sistemom socijalne zaštite adekvatno odgovore na izazove ostvarivanja prava deteta na socijalnu zaštitu. Iako one to čine u okvirima svojih mogućnosti, najčešće kroz podršku porodici za izdvajanje za putovanja dece u školu unutar opštine i oslobođanjem od plaćanja troškova za užinu u školi ili boravak u predškolskoj ustanovi, postoje još neki, nedovoljno apostrofirani oblici delovanja koji bi se mogli implementirati u sve nivoe delovanja. Navedeni su neki predlozi:

Adekvatno, pravovremeno i razumljivo upućivanje roditelja i/ili staratelja od strane nadležnih u institucijama lokalne samouprave na puteve kojima će ići ka ostvarivanju prava deteta na socijalnu zaštitu, može biti od višestruke koristi. To bi tražilo otvaranje kancelarije za informacije. Finansiranje njihovog rada moglo bi biti u okviru postojećih troškova potrebnih za funkcionisanje lokalne samouprave i centra za socijalni rad, dok bi modus nagrađivanja zaposlenih koji bi radili u njoj odredili nadležni na terenu.

Zajedničko delovanje susednih opština na nekim područjima rada za rezultat može dati jedno telo koje čine predstavnici više opština koji se bave istim problemom na teritoriji svojih opština. U smislu pružanja socijalne zaštite deci sa tih zajedničkih područja, može se očekivati da bi transparentnost bila veća, da bi mogućnosti intersektorskog delovanja bile bolje, a sinergija koja bi se postigla ovim putem bi datim lokalnim samoupravama otvorila i druge mogućnosti delovanja i traženja podrške od srodnih tela i organizacija iz inostranstva. Ovo je posebno značajno ukoliko se uzme u obzir da su tri opštine sa teritorije AP Vojvodine među najsiromašnijim opštinama u državi.

Afirmisanje sugrađana na delovanje u zajednici, sa ciljem ostvarivanja društvenokorisnog rada koji znači čitavoj zajednici, ciljnoj grupi i samim pojedincima uključenim u njih, što neminovno nosi zadovoljnu i ispunjenu osobu koja svoje postojanje upotpunjuje humanim i korisnim delovanjem. To znači kontinuirano podsticanje volonterizma i njegovo ostvarivanje unutar zajednice radi pružanja adekvatne podrške sugrađanima i deci kojoj je pomoć najpotrebnija. Delovanje u javnosti sa porukama da volonterizam nije uzaludan rad, već rad koji oplemenjuje ljudsko postojanje i unapređuje kompetencije stvarajući zamajac za buduće

delovanje, trebalo bi da bude imperativ odgovornog i progresivnog vođenja lokalne samouprave, odnosno zajednice, kao i pokrajine i države.

Za svoje pokretanje, ostvarenje i trajanje traži prepoznavanje, priznavanje i vrednovanje sa svih nivoa državnog i društvenog uređenja, jer je jedino na taj način moguće podstaći sugrađane da iskažu svoje sposobnosti i pokrenu se na delovanje. Priznavanjem volonterskog rada daje se na značaju ljudima uključenim u njega, čime se istovremeno otvaraju vrata altruizmu koji upotpunjuje ljudsko postojanje, dajući mu duboki smisao i značaj.

LITERATURA:

- 10 godina Pokrajinskog ombudsmana 2003–2013* (2013) Novi Sad – Beograd: Pokrajinski ombudsman – OEBS.
- Godišnji izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2004. godinu* (2004) Retrieved 21.01.2014. at: http://www.ombudsmanapv.org/ombjo/attachments/article/104/godisnji_izvestaj_PO_2004.pdf
- Godišnji izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2005. godinu* (2006) Retrieved 04.12.2013. at: http://www.ombudsmanapv.org/ombjo/attachments/article/103/godisnji_izvestaj_PO_2005.pdf
- Godišnji izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2006. godinu* (2007) Retrieved 04.12.2013. at: http://www.ombudsmanapv.org/ombjo/attachments/article/102/godisnji_izvestaj_PO_2006.pdf
- Izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2007. godinu* (2008) Retrieved 04.12.2013. at: http://www.ombudsmanapv.org/ombjo/attachments/article/101/godisnji_izvestaj_PO_2007.pdf
- Izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2008. godinu* (2009) Retrieved 04.12.2013. at: http://www.ombudsmanapv.org/ombjo/attachments/article/100/godisnji_izvestaj_PO_2008.pdf
- Izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2009. godinu* (2010) Retrieved 04.12.2013. at: http://www.ombudsmanapv.org/ombjo/attachments/article/99/godisnji_izvestaj_PO_2009.pdf
- Izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2010. godinu* (2011) Retrieved 04.12.2013. at: http://www.ombudsmanapv.org/ombjo/attachments/article/98/godisnji_izvestaj_PO_2010.pdf
- Izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2011. godinu* (2012) Retrieved 04.12.2013. at: http://www.ombudsmanapv.org/ombjo/attachments/article/633/Izvestaj_PO_2011_Final_001.pdf

- Izveštaj Pokrajinskog ombudsmana za 2012. godinu* (2013) Retrieved 04.12.2013. at: <http://www.ombudsmanapv.org/ombjo/attachments/article/944/Iz-vestaj%20Pokrajinskog%20ombudsmana%20za%202012.pdf>
- Konvencija o pravima deteta* (2005) *Univerzalni dokumenti o ljudskim pravima*. Beograd. Beogradski centar za ljudska prava. 179-215
- Lazić, S. (2008) *Pedagoške mogućnosti ombudsmana u sprečavanju porodičnog zlostavljanja dece*. Neobjavljena magistarska teza.
- Nacionalni plan akcije za decu* (2004) Beograd: Savet za prava deteta Vlade Republike Srbije.
- Spasojević, V. C. (2013) Za hleb i mleko nema 102.662 dece. *Večernje novosti* 23.11.2013. Retrieved 24.11.2013. at: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:465170-Za-hleb-i-mleko-nema-102662-dece>
- Sadiković, L. (2006) *Ljudska prava*. Univerzitet u Sarajevu. University AAB. FSK/S – 08/06
- Vučković-Šahović, N. (2001) *Prava deteta i Konvencija o pravima deteta*. Beograd: Jugoslovenski Centar za prava deteta
- Žegarac, N. (2005) *Deca koja čekaju*. Beograd: Centar za prava deteta. Save the Children UK

THE CHILD'S RIGHTS CONDITION IN VOJVODINA FROM OMBUDSPERSONS' PERCEPTION

Summary: *Moral and international-legal stated construct of human rights refer to deliberation that all individual needs are not contextual consolidate as human rights. They are above individual needs and unite all people of the world regardless differences in any kind. Child's rights as qualitative result of human rights put in the center of interest child and necessity of its holistic development, regardless differences which they have by their subjectivity and origins. The process of signing and ratification of The Convention on The Rights of The Child require of the state signatory to incorporate this international document regulation's in domestic legislation and implementation. The situation complexity, which by the turbulent recent history of state and the region intertwines with social transition and unavoidable crises, has for the result serious information regarding child's rights condition, especially in the field of social protection.*

Key words: *Child rights, The Convention on The Right of The child, the right for social protection, the ombudsperson.*

Mirjana B. Matović

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Novi Sad

mir.matovic@sbb.rs

UDK:78.01:371

MUZIKA KAO SAVREMENI OBRAZOVNI MEDIJ

Sažetak: *Značaj muzike u predškolskom i školskom obrazovanju često je zanemarivan od strane onih koji nedovoljno razumeju njen potencijal. Način na koji se muzički sadržaj može približiti veoma se razlikuje od onoga čemu se u obrazovnom procesu teži, a to je njegovo uproščavanje. Ova dva potpuno različita stanovišta usko su povezana i značajno utiču jedan na drugi. Izgradnja pravilnog suda o muzici kao složenom obrazovnom konceptu moguća je tek kroz uspostavljanje pravilnog muzičkog identiteta i kompetencija. Put do njih moguć je zahvaljujući dostupnosti različitih sadržaja, otvorenosti i razumevanju jednostavnih i složenih muzičkih žanrova. Muzička kompetentnost ne odnosi se samo na sadržaje elitne muzike, već i na sadržaje popularne i zabavne. Razumvanje muzike je konačno, kako je govorio još Konfucije, jedan od osnovnih uslova pravilnog razvoja moralnih i etičkih principa individue, društva i države.*

Ključne reči: *muzički identitet, estetski sud, obrazovanje, lični doživljaj, dostupnost i razumevanje sadržaja.*

Ako se želi pisati istina o nekom lošem stanju, onda se mora napisati tako da je njegove izbežive uzroke moguće spoznati; a kada se oni spoznaju, onda je moguće boriti se protiv lošeg stanja.
(Breht 1979: 167).

Muzika kao deo čovekove prirode odražava stanje u pojedincu ili društvu, a svaka promena njenog izraza znači pomeranje vrednosnih stavova u ljudskoj prirodi, zajednici i državi.

Koncept o uskoj vezi muzike i države, upravljanja, ali i razvoja društvenog, kulturnog i nacionalnog identiteta postavio je Konfucije još u V veku p. n. e. Danas su polazne osnove iste, ali je evolucija društva dovela i do razvoja muzičkog izraza, pa je tako i njena obrazovna uloga postala složenija. Sa stanovišta savremenog

doba, obrazovni značaj muzike ne sastoji se samo u poznavanju i razumevanju tradicionalne i klasične literature već u prihvatanju i aktivnom učestvovanju u modernim umetničkim i popularnim – zabavnim sadržajima.

U ovom radu objedinjena su mišljenja savremenih istraživača psihologije muzike o pitanjima koja se tiču perioda i načina formiranja estetske svesti i muzičkog identiteta, uzrasnog doba i uključivanja u muzički sadržaj, uloge složenog muzičkog obrazovanja i uticaja neposredne okoline u tome, kao i prednosti aktivnog uključivanja u muzički sadržaj. Značaj ovih parametara važan je za pravilno usmeravanje razvoja idnividue, društva i, posebno, muzike.

Suočavanje sa kompleksnim muzičkim sadržajima u obrazovanju podstiče profesionalnost, radnu disciplinu i usložnjavanje radnih navika. Aktivnim učestvovanjem u muzici utiče se na formiranje stabilnog i odgovornog odnosa jednako prema umetničkoj i popularnoj muzici, što implicira razvoj pravilnog etičkog i estetičkog suda. Oslanjanjem na koncepte promene i prilagodljivosti obrazovanje se postepeno i sigurno približava konceptu kulturne industrije. Pronalaženjem zajedničkog jezika između obrazovanja u već utvrđenoj formi i komercijalizacije kulturnog, tačnije umetničkog izraza moguće je ostvariti napredak u oba pravca. Ignorisanje uloge i neophodnosti kulturne industrije u obrazovanju vodi ka pogrešnoj interpretaciji umetničkog muzičkog sadržaja. Kompromis i prilagođavanje podrazumevaju i postavljanje opštih uslova koji utiču na formiranje stava i ličnog ukusa.

Na neophodnost zajedničkog jezika između savremenih zabavnih sadržaja i umetničkih dostignuća ukazao je još Adorno u Filozofiji nove muzike (1969). Breht je, posmatrajući savremeni teatar, primetio da se i muzika mora prikloniti posebno tehnološkim zahtevima modernog doba: „savremena dijalektika klasičnog muzičkog sadržaja predlaže da se složena muzička forma, kao na primer opera, sadržajno aktuelizuje i po formi tehnicizira” (Breht, 1979: 57). Aktuelizacija i tehnikalizacija, odnosno osavremenjenost, znače demokratizaciju sadržaja koji, takav, podilazi ukusu „naroda” od čijeg suda zavisi njegova, ali i egzistencija umetnika. Sadržaj se neminovno modernizuje i prilagođava opštim društvenim zahtevima i potrebama.

Jedan od načina promenljivosti i približavanja sadržaja u kontekstu obrazovanja jeste uključivanje u realizaciju složenog umetničkog koncepta. Uloga muzike u obrazovnom procesu podrazumeva bezuslovnu predanost sadržajima, a učešće u muzici zahteva od učesnika da u potpunosti iskoriste svoju emocionalnu, mentalnu i fizičku energiju (Pits, 2005: 1).

Estetsko iskustvo koje se u ranom razvojnom dobu dobije učestvovanjem u složenim muzičko-scenskim sadržajima utiče na stvaranje individualnih estetskih kriterijuma koji utiču na razvoj kompletnog muzičkog identiteta. Izgrađeni muzički identitet vremenom ne nestaje, ali se nadograđuje drugim usvajanim

elementima različitih muzičkih žanrova, a sve to podjednako utiče na razvoj estetske svesti. Podrška pojmu lepog, koji je jednak umetnički vrednom i izaziva adekvatnu estetsku reakciju, može se naći u filozofskoj, psihološkoj i sociološkoj sferi proučavanja muzike (Baret, 2006: 175). Literatura koja se odnosi na ovo pitanje često korisiti razne srodne pojmove i koncepte estetskog odgovora: estetski doživljaj, estetski sud, estetski izbor, afektivno reagovanje, muzičko priznanje, muzičke preferencije i muzički ukus (Baret, 2006: 178). Terminološka raznolikost samo potvrđuje pretpostavku da se uzroci i mehanizmi za prepoznavanje lepote umetničkog dela mogu i trebalo bi ih posmatrati sa različitih stanovišta.

Što je pojedinac, posebno u ranom razvojnom dobu, više upoznat sa određenim vrstama muzike, to su njegove kompetencije u razvijanju kritičkog mišljenja u pogledu određene vrste muzike vremenom ispravnije. U tom kontekstu veoma je značajan kontinuitet učenja, jer „dok se moždane strukture brzo prilagođavaju novim muzičkim iskustvima u kratkom roku, ovo učenje se gubi ukoliko se iznova redovno ne podstiče” (Halam, 2006: 26).

Muzika kao umetnička kategorija nosi snažan estetski sadržaj, pa se razumevanje estetskih i fizičkih parametara u ranoj razvojnoj fazi prati kroz estetsku svest o fizičkim karakteristike ambijenta u kojem se učesnici nalaze, s jedne strane, i promene nivoa estetske percepcije kada su izvođači ili sede u publici s druge.

Snažna iskustva učesnika u realizaciji muzičkog dela doprinose preciznijem poistovećivanju sa ulogama koje imaju u određenoj aktivnosti. Osećanja, sama po sebi, dovoljna su motivacija, ali spoljni faktori kao što su nagrade, aplauz i javne pohvale takođe pokreću značajan razvoj stvaralačke svesti. Da bi se podstakla unutrašnja motivacija, mora da postoji tačka u kojoj učesnik ima interes ili razume vrednost predložene aktivnosti (Jusmet 2004: 155–158).

Učešće u muzičkim aktivnostima ključno je u formiranju muzičkog identiteta. Bez obzira na to da li je pojedinac samo slušalac ili ima aktivnu ulogu u muzičkom stvaralačkom procesu (Pits 2005), doživljava li muziku u instituciji ili van nje (Lamont 2003), uči li muziku formalno ili neformalno, kao muško ili žensko i u detinjstvu (Treub 2006) ili pak odraslom dobu, njegov lični doživljaj muzike utiče na muzički identitet.

Postoji značajan broj empirijskih dokaza o tome kako učešće u muzičkim aktivnostima doprinosi muzičkom i socijalnom razvoju (Pits, 2007: 147). Rast međusobnog poverenja, razvoj veština i osećaja pripadnosti grupi istomišljenika samo su neke od reakcija učesnika koji su bili angažovani u muzičkoj produkciji (Pits, 2007: 147).

Muzički identitet je permanentno izložen spoljnim uticajima, pa je uticaj društva na njegovo stvaranje jedan od osnovnih obrazovnih procesa. U periodu adolescencije neophodnost da se prate moderni tokovi pojačana je u odnosu na raniji period odrastanja. Proučavajući reagovanje mladih na popularnu kulturu,

grupa naučnika tvrdi da su kulturni procesi „prilagođeni zahtevima masovnih medija, što dovodi do razdvajanja onih koji stvaraju masovnu kulturu i onih koji je konzumiraju” (Hargrivs, 1986: 184). Kao rezultat toga, masovno tržište proizvodi masovnu kulturu sa očiglednom tendencijom da homogenizuje muzički ukus ciljne populacije .

Značaj obrazovne uloge muzike i muzičkih pedagoga najviše je u tome da pokušaju da stvore pogodno okruženje za muzičko obrazovanje. Uključujući najmlađe u muzičke aktivnosti, najjače pokretače kreativnog razmišljanja, podstakli bi ih da dostignu svoj maksimalni potencijal. Neki od efekata uključivanja najmlađih u složenu umetničku produkciju jesu: otvorenost prema umetničkoj formi (npr. operi) razvoj estetske svesti, pokretanje unutrašnje motivacije učesnika za istrajnost u radu i odlučnost da brane svoj muzički identitet.

Dostupnost elitnih i zabavnih umetničkih sadržaja veliki je korak napred u savremenom muzičkom obrazovanju pojedinca i zajednice. Koliko je konzumiranje različitih ideja važno za muzičku industriju, toliko je značajan i pravilan pristup zasnovan na šarolikosti informacija. Afrimisanje jednostavnih i složenih umetničkih dela u najranijem razvojnom obrazovnom dobu podrazumeva protivtežu i istovremeno podržavanje popularnih zabavnih sadržaja sa jasnom umetničkom odgovornošću. Na taj način, jedino, moguće je učiniti savremenu muziku delom evolutivnog procesa. Uključivanjem najmlađih u muziku i kompleksnu muzičku produkciju u mogućnosti smo da utičemo na njihov, a tako i na njen razvoj i kvalitet. Pristupnost i dostupnost ovakvim sadržajima pomažu zauzimanje razložnog stava prema muzici kao ponuđenoj robi usmeravajući dalji tok razvoja muzičko-socijalne svesti.

LITERATURA:

- Adorno, W.T. (1968) *Filozofija nove muzike*. Beograd. Nolit.
- Breht. B. (1979) *Dijalektika u teatru*. Beograd. Nolit. Sazvežđa.
- Barrett, M. S. (2006) Aesthetic response. In McPherson (ed.), *The child as musician*. Oxford: Oxford University Press: pp.173–191.
- Hallam, S. (2006) *Music psychology in education*. London: Institute of Education, University of London.
- Hargreaves, D. J. (1986) *The developmental psychology of music*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Joussemet, M., Koestner, R., Lekes, N. & Houliort, N. (2004) Introducing uninteresting tasks to children: A comparison of the effects of rewards and autonomy support. *Journal of Personality*, 72 (1): pp. 139–166.

- Lamont, A., Hargreaves, D. J., Marshall, N. A. & Tarrant, M. (2003) Young people's music in and out of school. *British Journal of Music Education*, 20 (3): pp. 229–241.
- Pitts, S. E. (2005) *Valuing Musical Participation*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited.
- Pitts, S. E. (2007) Anything goes: a case study of extra-curricular musical participation in an English secondary school. *Music Education Research*, 9 (1): pp. 145–165.
- Trehub, S. E. (2006) Infants as musical connoisseurs. In McPherson (ed.), *The child as musician*. Oxford: Oxford University Press: pp. 33-49.

MUSIC AS A MODERN EDUCATIONAL MEDIA

Summary: *The importance of music in pre-school and school education is often neglected by those who lack understanding of its potential. The way the music content can approach to adult person is different from an educational process in which the scope is on its simplifying. These two different positions are closely related and mutually influenced. Having a proper judgment on music education as a complex concept is only possible through the establishment of a correct musical identity and competence. This is possible thanks to availability of openness and understanding of simple and complex musical genres. Musical competence refers not only to the elite music, but also in those of the popular and entertaining contents. Confucius claims that understanding of music is one of the basis conditions for the proper development of moral and ethical principles of the individual, society and, finally - state.*

Keywords: *musical identity, aesthetic judgment, education, personal experience, accessibility and understanding of content*

Erne Sabo

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Novi Sad

saboerne@yahoo.com

UDK: 796.012.1-053.4

MOTORIČKE SPOSOBNOSTI DEVOJČICA I DEČAKA PREDŠKOLSKOG UZRASTA KAO REZULTAT SVAKODNEVNOG TELESNOG VEŽBANJA¹

Sažetak: Na uzorku od 226 dece, tj. subuzorku dečaka sa ukupnim brojem 116 i subuzorku devojčica sa ukupnim brojem 110, koji su bili podvrgnuti uobičajenom tretmanu iz fizičkog vaspitanja u vrtiću (Osnove programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja dece od jaslene do pripremne grupe), od 1,5 godine (tzv. jasleni uzrast) do 6,5 godina (pripremna grupa tj. pred upis u osnovnu školu), izvršeno je testiranje motoričkih sposobnosti. Cilj je bio da se istraže razlike između dečaka i devojčica u motoričkim sposobnostima prilikom upisa u osnovnu školu. Za procenu motoričkih sposobnosti korišćena je baterija od 16 testova. Za utvrđivanje razlika primenjene su: multivarijantna, univarijantna i diskriminativna analiza. Rezultati pokazuju da postoje statistički značajne razlike između dečaka i devojčica u sistemu varijabli za procenu motoričkih sposobnosti. Značajne razlike postoje u pojedinačnim varijablama za procenu eksplozivne snage (skok udalj iz mesta i dinamometrija šake) i varijabli za procenu koordinacije (poligon natraške). Komparacijom aritmetičkih sredina ovih varijabli kod devojčica i dečaka uočava se da značajne razlike proizilaze iz boljih rezultata dečaka. Dobijene razlike opominju da je potrebno voditi računa o polnim razlikama prilikom izbora i primene telesnih vežbi. Osim toga, treba pratiti i proveravati razlike između dečaka i devojčica u motoričkim sposobnostima.

Ključne reči: predškolci, devojčice, dečaci, telesno vežbanje, motoričke sposobnosti, razlike.

---

¹ Rad je deo istraživačkog projekta: Antropološki status i fizička aktivnost stanovništva Vojvodine iz 2010. godine. Nosilac projekta je Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja u Novom Sadu, a sufinansijer Pokrajinski sekretarijat za sport i omladinu.

Uvod

Motoričke sposobnosti su od velikog značaja u svakodnevnim aktivnostima čoveka. Razvijenost ovih sposobnosti jedan je od faktora koji mogu da utiču na uspešnost u početnim godinama školovanja.

Prema dosadašnjim saznanjima, sve se motoričke sposobnosti mogu u manjoj ili većoj meri razvijati. Za što efikasniji razvoj ovih sposobnosti od velikog značaja jesu: vreme otpočinjanja i dužina trajanja telesnog vežbanja, a poseban značaj ima pravilan izbor telesnih vežbi. Važno je da deca do polaska u školu poseduju što bolje motoričke sposobnosti, jer je njihov razvoj u kasnijem toku života usporen, a daljnji napredak u velikoj meri zavisi od tzv. motoričke osnove.

Sagledavanje motoričke osnove prilikom upisa u osnovnu školu, a posebno eventualnih razlika između devojčica i dečaka u motoričkim sposobnostima, od posebnog je značaja u izboru i realizaciji telesnih vežbi u prvim godinama školovanja.

Problem, predmet, cilj i zadaci istraživanja

Problem ovog istraživanja sadržan je u sagledavanju motoričkih sposobnosti kod dece predškolskog uzrasta, zavisno od svakodnevnog i višegodišnjeg telesnog vežbanja, a posebno kod devojčica i dečaka.

Predmet istraživanja definisan je motoričkim sposobnostima dece oba pola.

Cilj istraživanja je bio da se utvrdi da li postoje razlike između devojčica i dečaka u motoričkim sposobnostima, nakon istovetnog, svakodnevnog i višegodišnjeg telesnog vežbanja u vrtiću.

Na osnovu cilja određeni su operativni zadaci:

1. testiranje motoričkih sposobnosti svakog ispitanika;
2. utvrđivanje centralnih i disperzivnih parametara varijabli za procenu motoričkih sposobnosti, posebno po polovima;
3. testiranje razlike između devojčica i dečaka u motoričkim sposobnostima.

Metod istraživanja

U istraživanju je korišćen ex-post-facto eksperiment i deskriptivna metoda. Kao istraživačka tehnika za prikupljanje podataka vršeno je testiranje.

Uzorak ispitanika izveden je iz populacije dece predškolskog uzrasta, muškog i ženskog pola starije uzrasne grupe (od 6 do 7 godina), maja 2009. godine. Uzorak je sa područja grada Novog Sada, tj. iz vrtića predškolske ustanove „Radosno detinjstvo”. Svi ispitanici bili su podvrgnuti tretmanu od 1,5 do oko 6,5 godina života. Konačan efektiv ispitanika iznosio je 226. Ovaj uzorak podeljen je

na subuzorak dečaka (MJ), sa ukupnim brojem 116, i subuzorak devojčica (ŽJ), sa ukupnim brojem 110.

Uzorak testova. Za procenu motoričkih sposobnosti korišćena su iskustva iz istraživanja sa teritorije bivše SFRJ, tj. sledeći motorički testovi:

a) Za procenu koordinacije: koordinacija sa palicom (KKOPALI), poligon natraške (KPOLIGO) i slalom sa tri medicinke (KSLATME).

b) Za procenu brzine alternativnih pokreta: taping rukom (BTAPRUK), i taping nogom (BTAPNOG).

c) Za procenu gipkosti: duboki pretklon na klupici (GPRETKL) i čeona špaga (GČEOŠPA).

d) Za procenu ravnoteže: stajanje na klupici za ravnotežu poprečno na dve noge sa otvorenim očima (RSTAPAR) i stajanje na jednoj nozi uzduž klupice za ravnotežu sa otvorenim očima (RSTAJED).

e) Za procenu brzine trčanja (sprinta): trčanje na 15m iz visokog starta (BTRČ15).

f) Za procenu eksplozivne snage: skok udalj iz mesta (SSKOKDA) i dinamometrija šake (SDINŠAK).

g) Za procenu statičke snage: vis u zgibu (SVISZGI) i izdržaj nogu na švedskom sanduku (SIZDRNO).

h) Za procenu repetitivne snage: dizanje nogu ležeći na leđima (SDIZNOG) i podizanje trupa iz ležanja na leđima (SPODTRU).

Opis istraživanja. Navedeni uzorak ispitanika, tj. subuzorci dečaka i devojčica, podvrgnuti su tretmanu iz fizičkog vaspitanja u periodu od jaslenog uzrasta (1,5 godina života – kalendarski uzrast) do pripremljene grupe za polazak u školu (6,5 godina života – kalendarski uzrast). Tretman je podrazumevao aktivnosti na polju fizičkog vaspitanja dece iz Osnove programa za navedeni uzrasni period. Nakon navedenog tretmana, tj. pre upisa u osnovnu školu, izvršeno je prikupljanje podataka testiranjem. Podaci su pregledani i sređeni u mernim listama, posebno za svakog ispitanika, a zatim razvrstani po polovima. Pristupilo se matematičko-statističkoj obradi podataka, a zatim analizi rezultata i izvođenju zaključaka.

Metode obrade podataka. Za svaku primenjenu motoričku varijablu izračunati su sledeći centralni i disperzivni parametri: $\bar{X}$ – aritmetička sredina, s – standardna devijacija, $\min$ – minimalna vrednost, $\max$ – maksimalna vrednost, k_v – koeficijent varijacije, m_e – medijana, S_k – skjunis, K – kurtosis, p – značajnost i k_d – koeficijent diskriminacije.

Značajnost razlika između grupe dečaka i devojčica u sistemu motoričkih varijabli utvrđena je primenom multivarijantne analize varijanse (MANOVA).

Za utvrđivanje značajnosti razlika između grupe dečaka i devojčica u pojedinačnim varijablama primenjena je univarijantna analiza varijanse (ANOVA).

Značajnost razlika između grupa proverena je i diskriminativnom analizom

(DISKRIMINATIVNA), a doprinos pojedinih varijabli diskriminaciji u prostoru motoričkih sposobnosti utvrđen je izračunavanjem koeficijenta diskriminacije (kd).

Za testiranje značajnosti razlika u rezultatima korištena su dva praga značajnosti: kada je $p=0.05$ do 0.00 , smatra se da postoji statistički značajna razlika, a kada je $p>0.05$, konstatuje se da nema statistički značajne razlike.

Rezultati

Dobijeni rezultati predstavljeni su tabelarno i tekstualno. U ovom radu biće predstavljeni samo rezultati analiza na osnovu kojih se može zaključiti o razlikama između devojčica i dečaka u motoričkim sposobnostima.

Tabela 1.

Razlike između dečaka i devojčica (MJ i ŽJ) u sistemu varijabli motoričkog prostora

Analize	n	F	p
MANOVA	16	4.04	.00
DISKRIMINATIVNA	4	5.77	.00

Dobijene vrednosti značajnosti razlika: $p=.00$ (MANOVA i DISKRIMINATIVNA) pokazuju da u sistemu primenjenih varijabli za procenu motoričkih sposobnosti postoji statistički značajna razlika između grupe dečaka i devojčica. DISKRIMINATIVNA analiza signalizira da razlici najviše doprinose 4 varijable.

Pošto su prethodne analize ukazale na to da u sistemu varijabli postoje značajne razlike i da razlikama u najvećoj meri doprinose četiri varijable, bilo je potrebno utvrditi razlike u pojedinačnim varijablama, tj. u kojim varijablama postoje najveće (značajne) razlike.

Tabela 2.

Razlike između dečaka (MJ) i devojčica (ŽJ) u pojedinačnim varijablama motoričkog prostora

Varijable	X MJ	X ŽJ	F	p	kd
KKOPALI	49.39	47.79	.18	.66	
KPOLIGO	293.61	344.31	12.14	.00	.04
KSLATME	723.78	736.40	.19	.66	
BTAPRUK	14.22	14.47	.99	.32	.06
BTAPNOG	26.72	27.23	1.50	.21	
GPRETKL	43.66	44.59	1.75	.18	
GČEOŠPA	114.63	144.10	.16	.68	
RSTAPAR	91.23	85.40	.34	.56	
RSTAJED	83.22	87.20	.11	.73	
SSKOKDA	122.10	112.91	19.02	.00	.03
SDINŠAK	12.56	11.35	18.94	.00	.07
SVISZGI	78.61	69.10	1.38	.23	
SIZDRNO	225.83	221.3	.03	.83	
SDIZNOG	18.47	18.32	.01	.87	
SPODTRU	8.46	8.87	.15	.69	
BTRČ15	40.42	41.18	1.17	.27	

Iz Tabele 2, vidi se da statistički značajne razlike između dečaka i devojčica u motoričkom prostoru postoje u varijablama za procenu: koordinacije (poligon natraške – KPOLIGO) i eksplozivne snage (skok udalj iz mesta – SSKOKDA i dinamometrije šake – SDINŠAK).

Poređenjem aritmetičkih sredina (X) varijabli u kojima postoje značajne razlike, može se konstatovati da ove razlike proizilaze iz boljih rezultata dečaka u sve tri varijable (KPOLIGO, SSKOKDA I SDINŠAK).

Zaključak

Na osnovu rezultata ovog istraživanja može se zaključiti sledeće:

- Postoje značajne razlike između dečaka i devojčica u **systemu varijabli** za procenu motoričkih sposobnosti, nakon istovetnog, svakodnevnog i višegodišnjeg telesnog vežbanja u vrtiću.
- U većini **pojedinačnih varijabli** za procenu motoričkih sposobno-

sti nema značajne razlike. Međutim, razlike su značajne u eksplozivnoj snazi (SSKOKDA i SDINŠAK) i delimično u koordinaciji (KPOLIGO), u korist dečaka u svim navedenim varijablama.

- Značajne razlike između dečaka i devojčica u sistemu motoričkih varijabli, kao i u nekim pojedinačnim varijablama, mogu predstavljati signal da treba voditi računa o polnim razlikama prilikom izbora i primene telesnih vežbi, ali i da se dalje prati razvoj motoričkih sposobnosti i proveravaju razlike između dečaka i devojčica.

LITERATURA:

Bala, G. (1981). *Struktura i razvoj morfoloških i motoričkih dimenzija dece SAP Vojvodine*. Novi Sad: Fakultet fizičke kulture.

Bala, G. (2003). Quantitative differences in motor abilities of preschool boys and girls. *Kinesiologia Slovenica*. Vol. 9, br. 2: 5–10.

Bala, G., Sabo, E., & Popović, B. (2005). Relationship between motor abilities and schoolreadiness in preschool children. *Kinesiologia Slovenica*. Vol. 11, br.1: 5–12.

Gredelj, M., Metikoš, D., Hošek, A., Momirović, K. (1975). Model hijerarhijske strukture motoričkih sposobnosti: Rezultati dobijeni primjenom jednog neoklasičnog postupka za procjenu latentnih dimenzija. *Kineziologija*. Vol. 5, br. 5: 7–81.

Krsmanović, B. (1984). *Efikasnost nastave fizičkog vaspitanja u zavisnosti od modela nastavnih programa*. Doktorska disertacija. Novi Sad: Fakultet fizičke kulture.

Sabo, E. (2003). Struktura motoričkog prostora i razlike u motoričkim sposobnostima dečaka predškolskog uzrasta pri upisu u osnovnu školu. *Fizička kultura*. Vol. 56, br.1–4, str. 10–17.

Sabo, E. (2013). *Metodika fizičkog vaspitanja predškolske dece (Teorija i praksa)*. Novi Sad: Samostalno izdanje autora.

MOTOR SKILLS OF GIRLS AND BOYS OF PRESCHOOL AGE AS A RESULT OF EVERYDAY PHYSICAL EXERCISE

Summary: *On the sample of 226 children, i.e. subsample of 116 boys and subsample of 110 girls, which were subject to usual treatment of physical education (Basics of preschool and education program from toddler to preparatory group) in kindergarten, from age 1.5 (so called toddler age) to 6.5 years old (preparatory group i.e. before registration in primary school) testing of motor skills were conducted. The goal was to investigate the differences between boys and girls in motor skills during enrollment in primary school. For the motor skills assessment a battery of 16 tests were used. For determining the differences multivariate, univariate and discriminant analysis were applied. Results show that there are significant static differences between boys and girls in the system of variables for the assessment of motor capabilities. There are significant differences in the individual variables to assess explosive forces (high jump, standing broad jump and hand grip dynamometer) and variables for the assessment of coordination (hand polygon). By comparison of arithmetic means of these variables of boys and girls, it is concluded that differences exist due to boys testing significantly higher than the girls. Obtained differences warn that special attention is needed based on sex, when electing and implementing a physical exercise. In addition, one must monitor and check the differences between boys and girls motor skills.*

Key words: *preschoolers, girls, boys, physical exercise, motor skills, differences.*

Prikazi

Colić Vesna

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača Novi Sad

colic.vesna@gmail.com

PSIHOLOGIJA DETINJSTVA I ADOLESCENCIJE

(Sanja Nišević i Lada Marinković, Psihologija detinjstva i adolescencije,
Mediterran publishing, 2013, Novi Sad)

Udžbenik *Psihologija detinjstva i adolescencije* autorki dr Sanje Nišević i dr Lade Marinković izašao je iz štampe u jesen 2013. godine u izdanju izdavačke kuće Mediterran publishing iz Novog Sada, kao 12. knjiga biblioteke Academica. Autorke, obe profesorke Visoke škole strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu, prirodno su udžbenik namenile (budućim) vaspitačima, ali već posle letimičnog pregleda, on će lako zaokupiti pažnju svakog radoznalog čitaoca. Napisan jasno i koncizno, savremenim jezikom i stilom, misaono provokativno, čini da zaboravimo da se radi o udžbeniku, onako kako ih svi najčešće pamtimo, kao dosadne i teške knjige.

Udžbenik je strukturiran u sedam poglavlja, nakon čega sledi navođenje korišćene literature i dodatak – praktikum za izvođenje vežbi. U prvom poglavlju daje se određenje razvojne psihologije, dok se u drugom daje sažet prikaz njenog nastanka i razvoja. Treće poglavlje posvećeno je određenju osnovnih pojmova, kao što su: razvoj, promene, zakonitosti razvoja, periodizacija životnih razdoblja. Ova tri poglavlja nedvosmisleno pokazuju da je autorkama veoma stalo da se odmah na početku čitanja i izučavanja udžbenika uspostavi polje zajedničkog značenja osnovnih pojmova, kako bi svaki čitalac jasno, sa razumevanjem, mogao da koristi ponuđeno štivo. U četvrtom poglavlju dat je pregled najvažnijih teorija razvoja detinjstva i adolescencije, u kojem se na originalan i zanimljiv način, jasno i slikovito prikazuju aktuelne teorije na kojima se danas u najvećoj meri temelji vaspitno obrazovni rad sa decom i mladima. Peto poglavlje opisuje najčešće metode istraživanja u razvojnoj psihologiji, dok se u šestom daje pregled tipičnog razvoja u pojedinim razvojnim domenima. Pored uobičajenih domena koje možemo sreći u svim udžbenicima razvojne psihologije (poput razvoja motorike, mišljenja, govora itd.), profesorke Nišević i Marinković u ovom delu daju i originalan doprinos, a to je potpoglavlje posvećeno razvoju umetničkih sposobnosti. Time još jednom pokazuju svoju osetljivost za specifične potrebe kako dece, tako i onih koji se spremaju da sa njima rade, budućih vaspitača ili roditelja. Sedmo poglavlje

sadrži prikaz razvoja u adolescentskom dobu, uz osvrt na česte probleme koji se mogu javiti u ovom periodu. Time se daje jasna i zaokružena slika razvoja u ovom značajnom periodu ljudskog života. Sledi pregled korišćene literature koja je bogata i raznovrsna kako po autorima, tako i po godištima izdanja.

Dodatak – praktikum za izvođenje vežbi posebno je vredan deo ovog po mnogo čemu posebnog udžbenika. Izdajamo ga jer možda u najvećoj meri pokazuje praktičnu primenu znanja u svakodnevnom životu i radu, praktično demonstrira kako se određena znanja mogu iskoristiti u lične svrhe, kako mogu da budu podrška u rešavanju problema sopstvenog identiteta, kao i da osposobe za bolje razumevanje i uspešniju komunikaciju sa drugim ljudima, pre svega decom.

Postoji čitav niz faktora od kojih zavisi izgled jednog udžbenika, počev od specifičnosti same nauke, u ovom slučaju je to psihologija, pa do specifičnosti onih kojima je namenjen, ovde su to, pre svega, studenti škole za vaspitače, kao i svršeni vaspitači, roditelji i svi drugi zainteresovani za ovu oblast. To se odnosi i na udžbenik koji je pred nama, te tako on daje osnovni sistem pojmova koji čine srž oblasti psihologije detinjstva i mladosti. Ali za dobar udžbenik neophodno je da on bude didaktički oblikovan i to tako da bude prihvaćen od strane onoga kome je namenjen. Autorke ovog udžbenika upravo pokazuju da dobro poznaju i visoko uvažavaju populaciju za koju su ga napisale. Istovremeno se trude da im pruže adekvatnu motivaciju za učenje, kroz obezbeđivanje bogate „pedagoške interakcije” između čitaoca i udžbenika, preko slika i kratkih biografija teoretičara, pitanjima za razmišljanje („hrana za mozak”), pa do praktikumata sa vežbama na kraju udžbenika.

Specifičnost svakog udžbenika jeste u tome da je on uvek istovremeno i odgovor na pitanje šta je učenje, kakvo ono treba da bude i kakve su uloge nastavnika i onoga koji je podučavan u nastavnom procesu. Udžbenik profesorki Nišević i Marinković odražava koncept učenja u kome je studentu namenjena aktivna uloga u konstruisanju sopstvenog sistema znanja, one ga svakako nisu pisale zarad pukog „prenošenja znanja” Pored brižljivo odabranih sadržaja, ovde se veoma jasno ističe sam proces učenja, kao proces aktivne izgradnje stabilnih i upotrebljivih znanja. Autorke to vešto postižu navodeći čitaoca da uz vlastiti napor, samostalnim mišljenjem i delanjem, često aktiviranjem ličnog iskustva izgrađuje znanja specifična i relevantna za datu oblast. Na specifičan način tome doprinose i organizacione komponente, koje su tehničke prirode, ali takođe doprinose lakšem i boljem razumevanju i korišćenju udžbenika, kao što su: pregled sadržaja, uvodno objašnjenje strukture udžbenika, beleške o autorkama udžbenika, fotografije, slike, ilustracije, spisak korišćene literature.

Neko će možda reći da se savremeno kvalitetno obrazovanje danas može ostvariti i bez obaveznih udžbenika. Možemo se složiti, ali za to su potrebni određeni uslovi, kao na primer, biblioteke bogato snabdevene raznovrsnom literaturom,

bogate medijateke, informatička oprema i mogućnost korišćenja interneta, mogućnost organizovanja stručnih ekskurzija i sl. S obzirom na to da ovi uslovi kod nas još uvek nisu ispunjeni, veoma je važno što imamo ovakav kvalitetan udžbenik, prilagođen i dostupan našim studentima. Verujemo da će on za njih najpre biti zanimljivo štivo, ali da će im takođe omogućiti aktivno sticanje neophodnih znanja o deci i mladima, kao i lak transfer teorijskog znanja u praktične postupke zasnovane na razumevanju dečjeg razvoja, potreba i prava.

Lada Marinković

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača , Novi Sad
lada.marinkovic@gmail.com

PERSPEKTIVE RAZUMEVANJA DETINJSTVA I IMPLIKACIJE NA PRAKSE

(Martin Vudhed - *Različite perspektive o ranom detinjstvu: teorija, istraživanje i politika*. Izdavač: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, CIP – Centar za interaktivnu pedagogiju Beograd, 2012. (114 str.)

Uobličavanje i definisanje novih politika odnosa prema deci uvek se oslanjaju na znanja i razumevanja detinjstva i deteta koje nudi prihvaćena teorijska perspektiva. Kao što se u tekstu Martina Vudheda pregledno uočava, dosledno teorija definiše i pravce kreiranja politika i praksi. Zato pregledom dominantnih teorija o detinjstvu i detetu dobijamo jasniji uvid u razumevanje razloga uvođenja pojedinih praksi. Ne može se zanemariti ni uticaj drugih društvenih faktora na uobličavanje i jačanje značaja određenih teorijskih pravaca kao što su društveni, politički i ekonomski odnosi. Na taj način stiže se uvid u kompleksnost i odgovornost odnosa društva (institucija, pojedinih profesija, roditelja) prema deci.

Pitanje koje se ovim preglednim tekstom postavlja je na kojim vrednostima, etičkim načelima i uverenjima o detetu i detinjstvu, razumevanjima učenja i razvoja se koncipiraju društvene politike prema deci danas.

U početnom tekstu *Umesto uvoda* koje su napisale Dr Dragana Pavlović Breneselović i Dr Živka Krnjaja daje se napomena o važnom preduslovu za razumevanje predmeta kojim se bavimo u okviru naučnog diskursa, ovde o detinjstvu, o problematici vezanoj za “legislativno i tradicijski ustanovljenim terminima”. Postavlja se pitanje i otvara problem, da li je opravdano da “jedan potencijalima neograničen, višeznačan i najdinamičniji period učenja i razvoja u životu, kakvo je rano detinjstvo, terminološki ograničimo na društvenu projekciju deteta kroz nivoe obrazovnog sistema i nazivamo ga predškolskim periodom” (Pavlović Breneselović, Krnjaja, 2012: str.5.). Iz tih razloga, u prevodu teksta Martina Vudheda, postavljena je dilema oko termina predškolsko vaspitanje kao prevod engleskog termina “early childhood education; care and education” „early childhood services and programmes” kao „usluge i programi predškolskog vaspitanja”, a „child care services” i „preschool setting” kao „predškolska ustanova” odnosno „dečji vrtić”.

Da li je prikladnije koristiti izraz vaspitanje u ranom detinjstvu i deca u ranom detinjstvu od izraza predškolsko vaspitanje i dete predškolskog uzrasta? Da li u obrazovanju vaspitača obrazujemo profesionalce koji se bave vaspitanjem dece pre škole ili se bavimo vaspitanjem dece nezavisno od doba u kojem pojedina društva određuju za uključivanje dece u instituciju škole. Da li su vaspitači kao profesionalci značajni saradnici učitelja i mogu sa njima paralelno da sprovede i obezbeđuju brigu o deci?

Drugu takvu važnu jezičku dilemu predstavlja sintagma “evolving capacities” koja je prevedena kao *razvojne sposobnosti* (u srpskom izdanju Konvencije o pravima deteta) dok je u ovom tekstu prevedena kao *razvijajući kapaciteti*.

Naime, na ovom primeru jasno se uočavaju doprinosi teorijskih konteksta iz kojih se formiraju pre svega jezik, a potom i značenje i implikacije na prakse i politike delovanja prema deci.

Razvojne sposobnosti deteta impliciraju na dete kao “biće u nastajanju”, sa ograničenim kapacitetima koji se razvijaju, a njihov napredak procenjuje u odnosu na postavljenen norme i očekivane standarde razvoja. Nasuprot ovom kontekstu proizašlom iz razvojne psihologije stoji termin *razvijajući kapaciteti*. Odražava shvatanje deteta kao “bića sa kapacitetom a ne deficitom” (Pavlović Breneselović, Krnjaja 2012: str.6.). A kako ove autorke navode “ da bismo razumeli dečju perspektivu, moramo najpre razumeti polazišta našeg delovanja” (ibid: str.6.).

Profesor Martin Vudhed radi na Otvorenom univerzitetu u Velikoj Britaniji. Pored uredničkog angažmana u časopisu *Children & Society* (Deca i društvo), član je uređivačkog odbora časopisa *Childhood* (Detinjstvo) i međunarodnog saveta časopisa *Journal of Early Childhood Research* (Časopis za istraživanje ranog detinjstva). Autor je brojnih knjiga i članaka o ranom detinjstvu, od čega su značajniji navedeni u delu brošure koji navodi literaturne reference. Od strane Saveta Evrope, OECD-a , Unicef-a i Save the Children-a angažovan je na analizi različitih politika prema deci kao i analizi implementacije dečjih prava. Komentar 7, „Implementing Child rights in Early Childhood” (Ostvarivanje prava deteta u ranom detinjstvu) je preveden i objavljen u okviru ove publikacije.

Na oko sedamdeset stranica ove publikacije čitatelj može steći kratak ali obuhvatan uvid u četiri osnovna pravca sagledavanja detinjstva, politika i praksi odnosa prema deci, koji su sa njima povezani, odnosno odražavaju praktične konsekvence teorijskih koncepata razumevanja pozicije deteta u društvu. Nazivi poglavlja su istovremeno i nazivi ovih pravaca, odnosno perspektiva: Razvojna, Politička i Ekonomska, Socijalno-kulturna i perspektiva Ljudskih prava. Poseban deo pod nazivom Dodatak čini Opšti komentar br.7 Komiteta UN za prava deteta-ostvarivanje prava deteta u ranom detinjstvu. Posebno značajan deo predstavlja i Literatura u kojoj su navedene 153 reference koje su vodič za svakoga ko želi da se više upozna sa osnovnim perspektivama, dok za poznavaoce govori o najreferentnijim autorima o kojima se u u okvirima pojedinih pravaca govori.

Takođe čitaoc se upućuje u reference samog autora publikacije (prof. Vudheda).

U okviru svake navedene perspektive koja je bila od snažnog uticaja na definisanje politika i praksi u odnosu na decu i detinjstvo, dat je prikaz osnovnih teorijskih, istraživačkih i političkih tema, pitanja i vizija ranog detinjstva.

Autor ističe kako je razvoj politike društvene brige o deci i predškolskog obrazovanja danas pod velikim uticajem Konvencije UN o pravima deteta, Komitetom za prava deteta koji je zadužen za praćenje napretka država koje su potpisnice Konvencije. Upravo je ovaj Komitet zvanično usvojio 2005. godine Opšti komentar br. 7 na temu „Ostvarivanje prava deteta u ranom detinjstvu. Ova sve veća tendencija da se politike brige o deci zasnivaju na pravima deteta, upućuje na različite razloge nejednakih uslova u kojima deca odrastaju u svetu, za razliku od perspektiva koja su se zasnivala na saznanjima o deci prevashodno zapadnih zemalja. Oslanjanje na uporište prava dovelo je do novih politika prema deci, autor nam navodi primer Velike Britanije u kojoj je uvažavanje dečje perspektive i “slušanje dece” postala jedna od ključnih kompetencija onih koji se bave decom i rade sa njima. Istovremeno predstavljen je primer odupiranje Britanske vlade ukidanju telesnog kažnjavanja dece iz straha od podriivanja roditeljske uloge i odgovornosti za socijalizaciju dece, o čemu se i kod nas vode otvorene polemike. Autor nam ukazuje i na posledično sve veće interesovanje naučnika za internacionalne i interdisciplinarnne studije, istraživanja i evaluacije.

Takođe, skreće pažnju na odnos između samih istraživanja i politike obrazovanja, koji je zapravo retko jednosmeran (u bilo kom pravcu), već je češće paralelan. Povremeno povezan zajedničkim interesima, međusobno oblikujući, a neretko i u neslaganjima, bilo da se radi o osporavanju rezultata istraživanja, bilo da se želi opravdati određen pristup u sprovođenju prakse.

Ono što im je zajedničko je činjenica da se “u većoj ili manjoj meri prilagođavaju globalnim ekonomskim, političkim, demografskim, tehnološkim i kulturnim promenama” (Vudhed, str 17.), napominje autor.

Profesor Vudhed posebno ističe ideju da ponekad uvećavanje značaja neke teorije ili studije u ime prava dece, zapravo predstavlja pokazatelj interesa pojedinih društvenih grupa ili specifičnih potlitičkih prioriteta. Ovim nas autor zapravo opominje na konstantnu potrebu za preispitivanjem sopstvenog saznanja u okviru poznatih kao i novih naučnih disciplina, kao i evaluaciji sprovođenja konkretnih društvenih politika u okviru predškolskog i obrazovanja i vaspitanja uopšte. Na neophodnost kritičke refleksije kako teorije tako i prakse. Jedino neosporna ostaje važnost i značaj brige o odrastanju novih generacija.

Ova publikacija nije u prodaji, ali kako stoji u njoj navedeno, daruje se zainteresovanim stručnjacima i institucijama. Dostupna je zainteresovanim čitaocima na veb sajtu CIP-Centra za interaktivnu pedagogiju i na veb sajtu IPA- Instituta za pedagogiju i andragogiju (<http://www.f.bg.ac.rs/instituti/PEA/publikacije>).

BROJ 2 | 2014
Naučni i stručni članci

Lada Marinković

Jelena Blagojev

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača Novi Sad

lada.marinkovic@gmail.com

UDK: 37.043.2-056.26/.36

POJMOVI DETE, DETE SA POSEBNIM POTREBAMA I DETE SA SMETNJAMA U RAZVOJU IZ PERSPEKTIVE BUDUĆIH VASPITAČA

Sažetak: Ispitivanje značenja koja se pripisuju pojmovima dete, dete sa posebnim potrebama i dete sa smetnjama u razvoju ima za cilj bolje razumevanje stavova budućih vaspitača prema deci i pravovremenom izgrađivanju kompetencija za učestvovanje u izgradnji inkluzivne zajednice. Primenom upitnika sa pitanjima otvorenog tipa o asocijacijama na ispitivane pojmove, ispitani su studenti završne godine strukovnih studija za vaspitača dece predškolskog uzrasta, neposredno pre i nakon slušanja predmeta iz oblasti inkluzije. Podaci su analizirani u odnosu na rezultate dobijene u oba merenja, te se na taj način, pored uvida u značenja koja navedenim terminima studenti pridaju bez usmerene edukacije iz ove oblasti, mogu uočiti i efekti koje takva edukacija može imati na promenu stavova kod budućih vaspitača. Rezultati pokazuju da značenja i asocijacije na ispitivane termine pripadaju dominantno medicinskom modelu pristupa detetu koje ima smetnje u razvoju ili ima posebne obrazovne potrebe, ali se pod uticajem informisanja i edukacije pomeraju više ka socijalnom modelu, koji fokus sa smetnji i problema deteta usmerava na socijalno okruženje koje treba svoj deci da obezbedi jednake uslove za učenje i razvoj. Takođe, pripisivanje negativnih prideva, kao osobina dece sa smetnjom u razvoju, značajno se izgubilo nakon saznanja stečenih tokom predmeta Inkluzija dece sa smetnjama u razvoju.

Ključne reči: inkluzija, termini inkluzivnog obrazovnog pristupa, dete sa smetnjom u razvoju, dete sa posebnim potrebama.

Definisanje i pripisivanje značenja određenom pojmu vodi formiranju stavova i akcija, ukazuje na emocionalni odnos i motivaciju za delanje prema objektu na koji se pojam odnosi. Jezik kojim govorimo odražava značenja koja pripisujemo objektima pojma na koji se odnose. Pored razumevanja i (pod)razumevanja pojma *dete*, u svakodnevnoj praksi rada sa decom danas su u optičaju mnogi pojmovi koji

definišu i neke potkategorije dece, kao na primer *dete sa posebnim potrebama* ili *dete sa smetnjom u razvoju*. Moguće je da kao rezultat upotrebe određenog pojma dolazi i do drugačijeg ponašanja, stavova, akcija u odnosu na takvu decu. U svetlu inkuzivnog obrazovanja i vaspitanja danas su najčešće u upotrebi pojmovi *dete sa posebnim potrebama (obrazovnim)* i *dete sa smetnjama u razvoju*. Ako se vaspitaču kaže da će raditi sa decom predškolskog uzrasta bez napomene o tome da se radi o deci sa posebnim potrebama ili decom sa smetnjama u razvoju, njegov stav, priprema za rad, motivacija i emocije sa kojima radi svoj posao još uvek su u velikoj meri drugačije. Čak i kada se radi o uopštenom pojmu *dete* (u smislu tipičnog deteta) uočeno je da stavovi vaspitača mogu biti različiti u odnosu na poželjne i manje poželjne osobine koje uočavaju ili pripisuju detetu (Colić i Nišević, 2011).

Terminologija kojom se služimo odražava naše stavove i vrednosti. Stereotipi, predrasude i na njima zasnovani negativni stavovi uslovljavaju ponašanje prema deci (Vujačić, M. 2006.). U vremenu u kojem smo prihvatili da izgrađujemo inkluzivne vrednosti menja se i značenje pojmova, terminologija koju koristimo, kako u svakodnevnoj komunikaciji tako i u onoj profesionalnoj i onoj koju izgrađujemo kod budućih profesionalaca, u ovom slučaju vaspitača dece predškolskog uzrasta. Kada je reč o pojmovima *dete sa smetnjom u razvoju* i *dete sa posebnom (obrazovnom) potrebom*, oni su sve više u potrebi umesto ranije korišćenih pojmova hendikep, invaliditet i sličnih. Međutim, i dalje su po svom unutrašnjem značenju daleko od razumevanja da je *dete – dete*, i da sva deca imaju jednake potrebe, a da su smetnje u razvoju samo deo karakteristika tog deteta a ne čine njegovu biće u celini. Iz tog razloga definisanje značenja pojmova koje koristimo u svakodnevnom govoru ili profesionalnoj komunikaciji predstavlja temelj od kojeg polazimo kada je u pitanju izgrađivanje inkluzivnog društva, a posebno inkluzivnog obrazovanja.

Ciljevi istraživanja

Istraživanje o tome kakve asocijacije studenti, budući vaspitači dece predškolskog uzrasta imaju kada su u pitanju pojmovi *dete*, *dete sa posebnim potrebama* i *dete sa smetnjom u razvoju* predstavlja deo šireg istraživanja o efektima nastavnog predmeta o inkluziji na stavove i motivaciju vaspitača za rad sa decom (Marinković i Blagojević, 2014). Rezultati koji će u ovom radu biti prikazani odnose se samo na deo rezultata dobijenih u navedenom istraživanju, ali istovremeno zaslužuju i posebnu pažnju s obzirom na to da čine polaznu osnovu za razumevanje opšteg stava prema radu sa decom koja imaju smetnje u razvoju ili posebne obrazovne potrebe u odnosu na tzv. ostalu decu koju vaspitači često žargonski nazivaju „neinkluzivna” deca. Takvi pojmovi predstavljaju samo rezultat pravljenja razlika u percepciji dece s obzirom na njihove specifičnosti. Za rad vaspitača trebalo bi da važi ona često citirana rečenica, koja čini i osnovu inkluzivnog, savremenog, pristupa u radu sa decom: „Dete sa teškoćama u razvoju je dete sa potrebom za posebnom

brigom, a dete sa potrebom za posebnom brigom je dete“, kako se navodi u tekstu Konvencije UN o pravima deteta (Hrnjica, 2011).

Osnovni ciljevi istraživanja koji se žele postići u ovom radu jesu:

- utvrditi koja značenja studenti pridaju terminima *dete*, *dete sa posebnim potrebama* i *dete sa smetnjama u razvoju*,

- kojim pridevima studenti opisuju *tipično* dete a kojim pridevima *dete sa smetnjom u razvoju*,

- kakav efekat nastava iz predmeta *Inkluzija dece sa smetnjama u razvoju* ima na pripisivanje značenja ispitivanim terminima i pridevima kojima se opisuje *dete* i *dete sa smetnjom u razvoju*.

Uzorak i instrumenti istraživanja

Uzorak istraživanja činilo je 130 studenata treće, završne godine studija, smer vaspitač dece predškolskog uzrasta, Visoke škole strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu. Studenti su anonimno popunjavali upitnik pre i posle slušanja predmeta *Inkluzija dece sa smetnjama u razvoju*. Primenom ovakvog nacrt istraživanja moglo se utvrditi kakav efekat je nastava iz ovog predmeta imala na eventualnu promenu značenja istraživanih termina (pojmovi), znanja o njima.

U istraživanju je korišćen Upitnik koji je sadržao pitanja otvorenog tipa, odnosno od studenata je traženo da navedu svoje prve asocijacije na termine *dete*, *dete sa posebnim potrebama* i *dete sa smetnjom u razvoju*. Dodatno je od ispitanika traženo da od ponuđenih parova prideva izaberu one koji, po njihovom mišljenju, opisuju *dete* i one prideve koji, takođe po njihovom mišljenju, opisuju *dete sa smetnjom u razvoju*. Lista zadatih prideva preuzeta je iz *Istraživanja o društvenoj inkluziji djece sa smetnjama u razvoju u Crnoj Gori*, koje je za UNICEF sproveo Ipsos strategic marketing 2010. godine.

Obrada dobijenih podataka zasnivala se na razvrstavanju odgovora u kategorije koje su formirane u skladu sa postojećim modelima sagledavanja dece sa smetnjama u razvoju u okviru inkluzivnog pristupa odnosa prema obrazovanju i vaspitanju sve dece. Predviđeno je da će se odgovori ispitanika uklapati u termine medicinskog i socijalnog modela razumevanja i sagledavanja dece sa razvojnim smetnjama, odnosno posebnim potrebama.

Dakle, obrada podataka zasnovana je na metodologiji kvalitativne obrade i analize podataka, pri čemu smo pokušali da kvantifikujemo broj i kvalitet odgovora i na taj način dobijemo odgovor na istraživačko pitanje o tome kakvo značenje budući vaspitači, studenti škole za vaspitače, pridaju ispitivanim pojmovima. Podaci su analizirani u odnosu na broj i procenat zastupljenosti pojedinih kategorija odgovora ispitanika.

U prikazu rezultata istraživanja biće predstavljeni oni koji su dobijeni i u početnom i u ponovljenom merenju na istom uzorku ispitanika.

Rezultati

Prva ponuđena asocijacija odnosila se na pojam *dete sa smetnjom u razvoju*. U Tabeli 1. prikazane su kategorije odgovora i procenat njihove zastupljenosti u prvom i drugom merenju. Formulirane kategorije u koje su razvrstani odgovori ispitanika odgovaraju modelima koji su reprezentativni za dominantne i u praksi prepoznatljive načine sagledavanja smetnji. Obe kategorije odgovora smatramo podjednako značajnim za razumevanje i sprovođenje inkluzije jer su u praksi razumevanja i sprovođenja inkluzije najdominantnije na našim prostorima. Analiza rezultata zahtevala je dodavanje još dve kategorije odgovora, a to su kategorije Ostalo i Bez odgovora.

Tabela 1. Odgovori ispitanika na asocijaciju o *detetu sa smetnjom u razvoju*:

Kategorija odgovora	% inicijalno merenje	% završno merenje
Termini medicinskog modela	55, 38 %	47, 28 %
Termini socijalnog modela	13, 84 %	43, 41 %
Ostalo (Osobine deteta /	19, 23 %	3, 1 %
Osećanja ispitanika)	11, 53%	3, 87%
Bez odgovora	8, 5 %	2, 32%

Iz Tabele 1. vidljivo je da je na inicijalnom merenju dobijeno više odgovora koji su se mogli razvrstati u kategoriju medicinskog modela razumevanja i doživljavanja *deteta sa smetnjom u razvoju*. Nešto više od polovine odgovora razvrstano je u ovu kategoriju. Svega oko 14 % ispitanika dalo je odgovore koji se mogu razvrstati u perspektivu socijalnog modela. Ovo je donekle bilo i očekivano s obzirom na to da termin „smetnja” asocira na neki nedostatak i prepreku koja se najčešće definiše kroz upotrebu medicinskih termina i dijagnoza. Navođenje nekih drugih osobina deteta (u smislu njegovih nedostataka), kao i osećanja ispitanika prema tako viđenom detetu, zastupljeno je u oko 32 % odgovora, dok 8, 5 % ispitanika nije imalo nikakvu asocijaciju na ovaj pojam. Na završnom merenju pojavio se skoro izjednačen procenat odgovora iz okvira medicinskog modela i okvira socijalnog modela. Naglašavanje teškoće, smetnje, bolesti i slično, nasuprot asocijacijama koje naglašavaju sposobnosti *deteta sa smetnjom u razvoju*, bio je osnovni kriterij za razvrstavanje dobijenih odgovora. Ovaj povećan procenat odgovora u kategoriji termina socijalnog modela doveo je do smanjenja broja odgovora u kategorijama Ostalo i Bez odgovora na završnom merenju. Posebno je smanjen broj onih koji ni u završnom merenju nisu imali nikakvu asocijaciju kada je reč o pojmu *dete sa*

smetnjom u razvoju.

Tipični odgovori za asocijaciju na *dete sa smetnjom u razvoju* u kategoriji Termina medicinskog modela jesu: fizički ili psihički ometeno dete (21); bilo koja smetnja (20); autizam (11); treba pomoć i dodatnu brigu i pažnju odrasle osobe (9); nije zdravo; sa poremećajem (8); slaba pažnja; intelektualno nerazvijeno/mentalna retardacija (5); defekt; mucanje/govorne smetnje; slepilo; ono koje se razlikuje (fizički/psihički) (5); ima prepreku da se razvija normalno (4); dete koje nije u mogućnosti da brine o sebi i svojim potrebama (4); Daunov sindrom (3); invalidska kolica; cerebralna paraliza; dete koje se zbog svoje smetnje razlikuje od druge dece u većoj ili manjoj meri (3); dete koje nije u mogućnosti da se brine samostalno o sebi (3); drugačije od ostalih (3); sa deformitetom, ne razvija se kao ostala deca; teško govori ili ima emocionalnu teškoću (2); bolest (2); invalid (2); hendikep (2); poteškoća (1); dom za ometenu decu; usporen razvoj; dete sa posebnim potrebama; sa problemom; otežan život; nasilje u porodici; nedostatak sposobnosti; teško se snalazi; dete sa određenim smetnjama koje se ne primećuju dok ne upoznamo dete; potreba koja ometa normalan razvoj; dete čiji razvoj ne teče normalnim tokom i u skladu sa razvojnim karakteristikama određenog uzrasta; ima neurološki poremećaj; invaliditet, intelektualna ometenost; određen zdravstveni problem;

Odgovori razvrstani u kategoriju Termini socijalnog modela jesu: dete kojem je potrebna pažnja, pomoć, strpljenje, ljubav (26); dete (13); treba mu pomoć da se prilagodi ali i mi njemu; malo više truda nego sa drugom decom; slaba mogućnost društvenih aktivnosti; dete iz marginalizovane grupe; inkluzija (10); rad stručnog tima; prilagođen pristup; igra; napredovanje; različitost (3); dete kojem je potrebna podrška i pomoć u većoj meri nego inače; neprihvatanje; sposobno da radi, ali sa smetnjama u razvoju; da li mu je potrebna pomoć? (3); tipično dete kojem je potrebna pomoć pri nekim aktivnostima; inkluzija; isto kao i ostala deca ali sa težom komunikacijom (2); odbačenost; ima smetnje ali nije strašno; samostalno;

Sledeće pitanje postavljeno ispitanicima odnosilo se na asocijaciju na termin *dete sa posebnim potrebama*. Na ovaj način želeli smo da utvrdimo da li i kakve razlike ispitanici prave kada su u pitanju termini koji se najčešće upotrebljavaju u kontekstu obrazovne inkluzije, a samim tim i u njihovom budućem poslu. Dobijeni rezultati prikazani su u narednoj tabeli.

Tabela 2. Odgovori ispitanika na asocijaciju na termin *dete sa posebnim potrebama*:

Kategorija odgovora	% inicijalno merenje	% završno merenje
Termini medicinskog modela	58, 20 %	41, 86 %
Termini socijalnog modela	15, 67 %	48, 06 %
Ostalo (Osećanja ispitanika / Osobine deteta)	9, 7 % / 7,5%	1, 55 % / 6,97 %
Bez odgovora	8, 9 %	1, 55 %

Kao i u prethodnoj asocijaciji odgovori ispitanika razvrstani su u kategorije termina medicinskog i socijalnog modela i kategorije Ostalo i Bez odgovora. Distribucija odgovora veoma je slična odgovorima na asocijaciju o *detetu sa smetnjom u razvoju*.

Tipični odgovori za Termine medicinskog modela bili su: bolest; više pažnje, pomoć, zavisno (39); treba mu pomoć i pratnja (21); dete sa smanjenom psihofizičkom funkcijom (10); potrebno mu je više brige i rada; ima drugačije potrebe (7); dete koje ima posebne potrebe (7); ometenost; invalidska kolica (6); Daun i laka mentalna retardacija i neka druga dijagnoza (5); fizički poremećaj (4); ometeno u razvoju (3); ne može da brine o sebi (3); autizam (3); dete sa smetnjama u razvoju (2), kasni u razvoju, ne može da brine o sebi (2); invaliditet (2); nosi neko pomagalo (2); dom za ometenu decu; kategorisana deca; potrebna mu je medicinska podrška; poteškoća; nosi naočare; poremećaj ponašanja; zlostavljano, težak život; dete u kolicima; ne može da samostalno obavlja osnovne potrebe; gluvonemo dete; invaliditet; stalna briga o detetu; stalan nadzor; nemogućnost.

Tipični odgovori u kategoriji Termina socijalnog modela bili su: dete (43); inkluzija (13) sva deca, trebalo bi sredina da mu se prilagodi (4); dete koje nam je teško da prihvatimo a u stvari ima iste potrebe samo mi odrasli to ne možemo da prihvatimo; treba drugi način rada; isto kao i svi mi (4); poseban rad/uslovi (3); svi imaju iste potrebe (2); ne sme biti diskriminisano; pomoć (2); lične potrebe (2); neravnopravnost; podrška, ljubav, razumevanje; uključivanje; raditi sa detetom; sigurnost; napredovanje; igra; prilagođavanje; IOP.

Iako su asocijacije koje su sadržale termin „dete” razvrstane u kategoriju socijalnog modela, mogle bi biti i posebno izdvojene. Naime, ukoliko bismo mogli da potvrdimo da je asocijacija na ove termine ista kao i na termin *dete*, u tom slučaju bismo mogli da tvrdimo da ispitanici ne prave nikakvu posebnu razliku među ispi-

tivanim terminima. Ukoliko bi to bilo tako, mogli bismo da zaključimo da upravo edukacija i rad na informisanju o tome da je svako dete –dete ima efekta na izgradnju pozitivnih stavova prema inkluziji u pravcu izjednačavanja stavova prema svojoj deci kao jednakoj (sa jednakim pravima, sa jednakim potrebama, sa fokusom na potencijale i uvažavanje individualnih razlika kao onih koje obogaćuju naša iskustva). Broj od 13 ovakvih odgovora za asocijaciju na termin *dete sa smetnjom u razvoju* i 45 za asocijaciju na termin *dete sa posebnim potrebama* (od 130 ispitanih) istovremeno pokazuje da je upotreba pojma *dete sa posebnim potrebama* i značenje koje mu ispitanici pripisuju manje diskriminišuće, slabije snage etiketiranja, predrasude i stereoptipa.

Na pitanje o asocijaciji na termin *dete* dobijeni su isključivo pozitivni odgovori u smislu pozitivnih prideva i pojmova (osećanja ili osobina), oko 90 %. Slični rezultati dobijeni su i u početnom i u završnom ispitivanju.

Tabela 3. Tabela asocijacija za termin *dete*

kategorije	% inicijalno / završno merenje
Pozitivni pridevi	49, 07 % / <u>55, 46 %</u>
Pozitivni pojmovi	38, 67 % / <u>32, 03 %</u>
Medicinsko/pravna terminologija	6, 13 % / 8, 59 %
Bez odgovora	3, 68 % / 4, 68 %
Stihovi iz pesama za decu	2, 45 % / _

Asocijacija na termin *dete* probudila je kod studenata maštovitost i kreativnost, pa se odgovori kreću od stihova iz pesama za decu, preko pozitivnih prideva i pojmova, do medicinsko-pravne terminologije. Dobijene odgovore nismo mogli razvrstati prema kategorijama koje smo imali za prethodne dve asocijacije, tako da je većina asocijacija razvrstana u kategorije pozitivnih prideva (oko polovine odgovora) i pozitivnih pojmova (39%, odnosno 32% u drugom merenju), zatim kategoriju bez odgovora (oko 4%); neki studenti su kao asocijacije navodili stihove iz poznatih dečijih pesama (2%), i to samo u prvom merenju, a neki su koristili medicinsko-pravnu terminologiju (6%), poput ravnopravan član zajednice, osoba do 18 godina koja zavisi od roditelja, osoba koja se nalazi u razvoju i kojoj je potrebna nega i pažnja odraslih. Najčešće pominjane asocijacije iz grupe pozitivnih prideva i pojmova jesu: sreća, radost, ljubav, igra, vrtić, bezbrižnost, što je zapravo i očekivano, pogotovo kada se uzme u obzir da su nam ispitanici budući vaspitači. Kao ilustraciju odgovora za kategoriju pozitivnih prideva navodimo: radoznalo, razigrano, srećno, radosno, otvoreno, neiskvareno, nevino, bezbrižno, bezazleno, malo, slatko, milo, čisto, iskreno, maštovito, itd. Lista pozitivnih pojmova sadrži sledeće: igra, detinjstvo, ljubav, radost, sreća, sloboda, vrtić, porodica, anđeo, vas-

pitanje, cvet, odrastao čovek u telu deteta, dete.

Rezultati koji slede odnose se na odabir prideva koji, po mišljenju ispitanika, najbolje odgovoraju opisu za *dete tipičnog razvoja* i one koji odgovoraju terminu *dete sa smetnjama u razvoju*. Ispitanicima je ponuđena lista pozitivnih i njima suprotnih (i) komplementarnih, negativnih prideva. Od ispitanika je traženo da označe one prideve koji, po njihovom mišljenju, odgovaraju *detetu sa smetnjama u razvoju* i one koji su odgovarajući za termin *dete*. Zadani pridevi preuzeti su iz *Istraživanja o društvenoj inkluziji djece sa smetnjama u razvoju u Crnoj Gori*, koje je za UNICEF sproveo Ipsos strategic marketing 2010. godine.

Navešćemo parove prideva koji su zadani ispitanicima sa zahtevom da odaberu sve one koji, po njihovom mišljenju, odgovaraju opisu za tražene pojmove (*dete i dete sa smetnjom u razvoju*): veselo – tužno; optimistično – pesimistično; sigurno u sebe – nesigurno u sebe; samostalno – zavisno; ravnopravno – obespravljeno; jednakih mogućnosti – nejednakih mogućnosti; hrabro – bojažljivo; ovoreno – otuđeno; snažnog karaktera – slabog karaktera

Frekventnost zastupljenih odabranih prideva prikazana je u sledećoj tabeli. U njoj se mogu videti i razlike u odabiru prideva u prvom i u drugom merenju.

Tabela 5. Pridevi odabrani za *tipično dete* i *dete sa smetnjom u razvoju*

pozitivni pridevi	<i>dete</i> I merenje	<i>dete</i> II merenje	<i>dete sa smetnjom</i> I merenje	<i>dete sa smetnjom</i> II merenje	negativni pridevi	<i>dete</i> I merenje	<i>dete</i> II merenje	<i>dete sa smetnjom</i> I merenje	<i>dete sa smetnjom</i> II merenje
veselo	33	80	29	56	tužno	12	24	17	35
optimistično	17	59	14	30	pesimistično	2	5	4	12
sigurno u sebe	12	60	0	9	nesigurno u sebe	6	6	31	52

16	65	0	6	zavisno	2	17	12	66
20	38	8	25	obespravljeno	3	4	22	23
11	35	4	16	nejednakih mogućnosti	2	2	30	50
17	53	23	42	bojažljivo	10	15	34	46
24	61	9	32	otudeno	2	3	29	29
7	36	10	20	slabog karaktera	2	7	17	19

Ono što odlikuje ukupan odabir prideva naših ispitanika, kada je reč o pozitivnim i negativnim pridevima, jeste razlika u njihovoj zastupljenosti ukoliko se opisuje *tipično dete* i *dete sa smetnjom u razvoju*. Naime, u prvom merenju se za opis *tipičnog deteta* biraju isključivo pozitivni pridevi, dok se za opis *deteta sa smetnjom u razvoju* preferiraju pridevi koji su negativno konotirani. *Dete sa smetnjom u razvoju* ni u jednom odabiru nije okarakterisano kao samostalno i sigurno u sebe. Kada je reč o negativnim pridevima, oni su dosledno više preferirani kao opis *deteta sa smetnjom u razvoju* u odnosu na *tipično dete* u svim parovima ponuđenih prideva. U prvom merenju moglo se izdvojiti 64 ispitanika koji su se opredelili za sve pozitivne prideve za *tipično dete*, a samo su dva ispitanika odabrala sve pozitivne prideve za *dete sa smetnjom u razvoju*. Kada je reč o negativnim pridevima, dobijeni su obrnuti rezultati. Samo dvoje ispitanika odabralo je sve negativne prideve za *tipično dete*, a 54 ispitanika odabralo je sve negativne za *dete sa smetnjom u razvoju*. Međutim, u drugom merenju nije bilo više tako jasno izdvojenih, čistih

opredeljena. Iako je i dalje bilo više pozitivnih prideva za opis *tipičnog* deteta, razlike između pozitivnih prideva kojima se opisuju *tipična* deca, odnosno *deca sa smetnjom u razvoju* više nisu tako velike. Isto važi i za izbor negativnih prideva. Ono što se ističe jeste i to da se značajno veći broj pozitivnih prideva bira za opis *deteta sa smetnjom u razvoju*, što govori o tome da se pored smetnje ono sagledava i kao svako drugo dete, odnosno, smetnja ne isključuje postojanje veselja, optimizma, sigurnosti u sebe, samostalnosti, ravnopravnosti, jednakosti u mogućnostima, hrabrosti, otvorenosti i snage karaktera.

Zaključna razmatranja

Ciljevi koje smo postavili u okviru ovog rada odnose se na utvrđivanje značenja koja termini *dete sa smetnjama u razvoju*, *dete sa posebnim potrebama* i *dete* imaju za buduće vaspitače dece predškolskog uzrasta. Takođe, interesovalo nas je da li pri opisu *deteta tipičnog* razvoja i *deteta sa smetnjama u razvoju*, ispitanici preferiraju pozitivne ili negativne prideve. Konačno, cilj istraživanja odnosi se i na utvrđivanje efekata koje edukacija iz oblasti inkluzije ima na upotrebu termina i njihovo značenje, a koje treba da utiče na razvijanje pozitivnih stavova prema svoj deci uvažavajući sve individualne razlike i potrebe, uz obezbeđivanje jednakih uslova za razvoj i učenje.

Iz dobijenih rezultata ovog istraživanja može se zaključiti da se *dete sa smetnjama u razvoju* dominantno razume i asocira na dete koje ima neku dijagnozu, i da dominantna asocijacija potiče iz okvira medicinskog modela. Ovaj model fokusiran je na nedostatke i težnju da se oni poprave, odnosno da se bavimo tim nedostatkom, smetnjom, bolešću. Ovakav model implicira potrebu za stručnjacima koje treba angažovati kako bi dete napredovalo. Takvo polazište svakako ima opravdanja, ali ne naglašava u dovoljnoj meri detetove snage i sposobnosti, a ne motiviše ni okolinu da se prilagodi potrebama tog pojedinca. Pokazalo se da termin *dete sa posebnim potrebama* u manjoj meri izaziva asocijacije iz okvira medicinskog modela a više one iz okvira socijalnog modela koji naglašava potrebu da okolina učini napor da obezbedi pojedincu uslove da ostvari svoja prava i zadovolji svoje potrebe na najbolji mogući način.

Termin *dete* isključivo se povezuje sa pojmovima koji potiču iz humanističkog modela sagledavanja čoveka, koji naglašava dobro, pozitivno... Potvrđuje se da studenti, budući vaspitači (u velikom procentu ženskog pola), imaju snažan doživljaj deteta kao bića kojem je potrebna briga, nega i zaštita. Prema Trebješaninu (1991) ovakav opis deteta mogao bi se svrstati i u mitsko-magijski model deteta koji je karakterističan za predstave o detetu u našoj kulturi. U tom smislu, preteran doživljaj deteta kao pasivnog primaoca naše pažnje može voditi zanemarivanju detetove aktivna uloge i sposobnosti da učestvuje u kreiranju tempa i sadržaja sopstvenih aktivnosti.

Ako se pogledaju razlike u pogledu asocijacija na ispitivane termine, primetno je da se kao efekat nastave iz oblasti inkluzije uočava smanjenje uticaja medicinskog modela sagledavanja *deteta sa smetnjom u razvoju* u korist socijalnog modela, dok generalna slika o *detetu tipičnog* razvoja ostaje u okvirima humanističke orijentacije.

Kada je reč o preferenciji pozitivnih ili negativnih prideva za opis *tipičnog* deteta i *deteta sa smetnjom u razvoju*, uočava se značajna promena između početnog i završnog merenja. Ova razlika ide u pravcu većeg izjednačavanja *tipičnog* deteta i *deteta sa smetnjom u razvoju* u pogledu pozitivnih prideva koja im se pripisuju. To znači da su studenti, nakon slušanja predmeta o inkluziji, počeli da doživljavaju *dete sa smetnjom u razvoju* kao približno jednako veselo, optimistično, samostalno i sigurno u sebe, jednakih mogućnosti i ravnopravno sa drugima, kao jednako hrabro, otvoreno i snažnog karaktera kao svako dete, za razliku od početnog merenja u kojem je zabeležen izrazito veliki broj prideva koji *dete sa smetnjom u razvoju* opisuju kao tužno, pesimistično, nesigurno u sebe, zavisno, obespravljeno, nejednakih mogućnosti, bojažljivo, otuđeno i slabog karaktera.

Ovakav efekat edukacije budućih vaspitača ohrabruje naše uverenje da je na njihove stavove moguće delovati i da ih to može osnažiti da u profesionalnom radu izgrađuju inkluzivnu zajednicu i društvo.

LITERATURA:

Vujačić, M. (2006). Problemi i perspektive dece sa posebnim potrebama. *Zbornik Instituta za Pedagoška istraživanja*. Beograd: 193–204.

Marinković, L., Blagojević, J. (2014). Znanja i stavovi budućih vaspitača o inkluziji. *V međunarodna naučna konferencija Savremeni pristupi inkluzivnom obrazovanju*. Sremska Mitrovica. Zbornik rezimea: 24.

Trebješanin, Ž. (1991). *Predstava o detetu u Srpskoj kulturi*. Beograd: Srpska književna zadruga.

Hrnjica, S. (2011). Dete sa smetnjama u razvoju. U: M. Mitić (Ur.), *Dete sa smetnjama u razvoju Potrebe i podrška*. Beograd: FAMILIA: 31–38.

Colić, V. i Nišević, S. (2011). Poželjne osobine deteta iz ugla vaspitača. *Nastava i vaspitanje*. Vol. 60/ 2: 320–327.

Istraživanje o društvenoj inkluziji (2010) Ipsos strategic marketing

([http://www.unicef.org/montenegro/kljucni_nalazi_za_medije_i_ostale_partnere\(1\).pdf](http://www.unicef.org/montenegro/kljucni_nalazi_za_medije_i_ostale_partnere(1).pdf))

Lada Marinković, Jelena Blagojević

THE TERMS “CHILD”, “CHILD WITH SPECIAL NEEDS” AND
“CHILD WITH A DISABILITY”
FROM THE PERSPECTIVE OF FUTURE TEACHERS

Summary: *The aim of analyzing meanings ascribed to the terms “child”, “child with special needs”, and “child with a disability” is better understanding of the attitudes of future teachers towards children and timely building of competencies for participating in the creating of inclusive community. Using a questionnaire with open-ended questions about their associations to the examined expressions, the final year students of the college for nursery school teachers were tested, immediately before and after attending classes in the field of inclusion. The data were analyzed in relation to the results obtained in both tests, and thus, in addition to the insight into the meaning students attach to these terms without specialized education in this field, we can see the effects that such education may have on the change in attitudes of the future teachers. The results show that the meanings and associations of the tested terms belong to the dominantly medical model approach to a child with a disability or special educational needs, but under the influence of information and education they move more towards the social model, which shifts the focus from the disabilities and problems of a child to the social environment, which should provide equal conditions for learning and development for all children. Also, attributing negative adjectives, as characteristics of children with a disability, is lost significantly after acquiring knowledge through the subject Inclusion of children with disabilities.*

Keywords: *inclusion, terms used in inclusive approach to education, a child with a disability, a child with special needs*

Iz prakse

Marijana Stevanović

Mala srećna kolonija – Centar za decu i omladinu Novi Sad

malakolonija@gmail.com

UDK: 061.2-053.2(497.113Novi Sad)

MALA SREĆNA KOLONIJA – CENTAR ZA DECU I OMLADINU NOVI SAD

Sažetak: *U ovom radu biće prikazan nastanak, razvoj, aktivnosti i efekti rada Centra za decu i omladinu iz Novog Sada Mala srećna kolonija, koji svoje programe za decu i omladinu iz marginalizovanih i drugih vulnerabilnih grupa sprovodi od 1995. godine. Naročito se ističu efekti doživljaja dece i mladih kampa Mala srećna kolonija kao programa čiji je cilj odvajanje dece i omladine od ulice, i to kroz okupljanje, obrazovanje i vaspitanje. Zapisi dečjih evaluacija, kao i utisaka odraslih (roditelja, vaspitača, volontera), odaju sliku koju u dečjim životima ostavljaju aktivnosti u okviru osmišljenog i planiranog boravka u prirodi. Iskustva dece učesnika kampa, beležena u formi narativnih, kvalitativnih beleški, u krajnjoj analizi ukazuju na bogatstvo iskustava, doživljaja i uspomena koje dugoročno utiču na život dece, korisnika ovakvog programa.*

Nastanak Centra za decu i omladinu *Mala srećna kolonija*

Razlozi nastanka MSK mogu se razumeti prvenstveno iz ciljeva, misije i mota *Male srećne kolonije*. Direktna povod za pokretanje programa za decu i omladinu (1995) bio je nastojanje da se u tim vremenima, koja su bila obeležena agresijom, ratovima, nasiljem, deci, omladini i njihovim porodicama ponudi bezbedno i podsticajno okruženje. Trebalo je deci pokazati da postoje drugačije igre, da postoji radost, kreativnost i prostor za zdrav i nespontan razvoj, uprkos ratu, izbeglištvu, siromaštvu i drugim nedaćama koje su beleške tog vremena. Trebalo je ponuditi drugačiji sadržaj za vreme koje deca provode van obrazovnih institucija.

Centar se razvio iz Lutkarske radionice „Lastavica” (osnovana 1995. kao redovan program Saveza dramskih umetnika Vojvodine), koja je naročito negovala rad sa decom i omladinom u lutkarskim radionicama iz kojih je oktobra 2001. nastalo Omladinsko lutkarsko pozorište. Novembra 2002. god. pokrenut je pilot program CeDeO – Centar za decu i omladinu, koji je 2004. registrovan kao *Mala srećna kolonija* Centar za decu i omladinu.

Od 1995. do 2004. programi su izvođeni u osnovnim školama Novog Sada i okoline, zatim u Pozorištu mladih, nekoliko mesta Vojvodine, na Festivalu ekološkog pozorišta za decu u Bačkoj Palanci, na Zmajevim dečjim igrama itd. O radu „La-

stavice” je TV NS, pored redovnog izveštavanja, snimila dve omladinske emisije. U toku 2003. god. u okviru CeDeO održano je 77 aktivnosti (pozorišna, likovna, muzička i radionica u prirodi, te Omladinsko lutkarsko pozorište), koje su se održavale jedanput nedeljno u MZ „Bistrica” na Novom naselju.

Programi *Male srećne kolonije* bave se poboljšanjem kvaliteta života dece i omladine – obrazovanjem, vaspitavanjem, zabavom, i podrška su u razvoju i odrastanju dece i mladih, bez obzira na nacionalnost, stepen socijalne ugroženosti ili socijalnu grupu iz koje potiču. Doprinosu unapređenju kvaliteta života dece i mladih i promeni postojećih loših navika u provođenju slobodnog vremena. Utiču na razvoj potreba za bavljenje kulturom – kulturnim i umetničkim aktivnostima, na razvoj kreativnosti, odgovornosti, istrajnosti, zatim na prevenciju i smanjenje agresije i destruktivnosti, razvoj humanosti i pozitivnog odnosa prema okolini – prirodi, životinjama, ljudima, te na razvoj saradnje i tolerancije – multietničke, multikulturalne i tolerancije po bilo kom drugom osnovu, kao i na međunarodno (međudržavno) zблиžavanje i saradnju.

Moto i naziv

U tom vremenu sa malo radosti i sa smanjenim prostorom za zdravo odrastanje, u Centru su se pokretali programi koncipirani tako da pre svega vaspitavaju, a zatim i obrazuju, osnažuju i donose radost učesnicima. Otuda je nastao i moto svih programa Centra koji može da se izrazi kao *Radovanje detinjstva – podrška odrastanju*. Nastanak imena *Mala srećna kolonija* posebna je priča. Dok sam objašnjavala program i sadržaj kampa za decu i omladinu jednoj mladoj osobi koja je nakon završetka studija psihologije obavljala praksu u OŠ Miloš Crnjanski, kako on izgleda i zašto je potrebno slati decu iz škola u kamp, ona je, želeći da mi kaže kako je sve razumela, rekla tu presudnu rečenicu: „Znam, znam, to je kao neka mala srećna kolonija!” I, nakon dve godine potrage za imenom, naziv je rođen.

Simboli

Za *Malu srećnu koloniju* simboli su veoma važni. Simboli koje sadrži znak – logo MSK jesu direktna poruka deci, roditeljima. Iako u početku nesigurni da li će oni biti prepoznati od strane dece i roditelja, zabeležili smo kako su korisnici progra-

ma komentarisali logo:

„ Lastavica u uzletu (mala, dete) – simbol proleća (rađanja), radosti, slobode, mira.

Drvo/lišće – simbol života, rasta, razvijanja, jedinstva čoveka sa prirodom. Sunce – simbol svetlosti, života, topline. Zvono – poziv na okupljanje, širenje vesti, rastervač tmurnih oblaka (zvuk zvona se nekad koristio i za razbijanje gradosnosnih oblaka).”

Strahovanja su se pokazala kao neopravdana. Čak su i ljudi koji se bave administrativnim poslovima i koji nisu direktno zainteresovani za naše programe naš pečat MSK (drvo) ocenjivali kao vrlo lep i zanimljiv.

Šta je MSK i ko ga čini? Udruženje *Mala srećna kolonija* – Centar za decu i omladinu je nevladino i neprofitno udruženje, osnovano na neodređeno vreme radi ostvarivanja ciljeva u oblasti društvene brige o deci i omladini, a bavi se posebnim oblicima socijalne zaštite (poboljšanje kvaliteta života) dece i omladine. Sedište je u Novom Sadu, a svoju delatnost obavlja na teritoriji Republike Srbije.

Svrha postojanja *Male srećne kolonije* jeste stalno i sveobuhvatno, suštinsko delovanje na odvajanje dece i omladine od ulice, kroz okupljanje, obrazovanje i vaspitanje.

Ciljevi MSK su sledeći:

- socijalna afirmacija dece i omladine, prevencija agresivnog ponašanja, destrukcije i društveno neprihvatljivog ponašanja;
- zaštita i promicanje dečjih i ljudskih prava, razvijanje međuetničke i multikulturalne saradnje i tolerancije;
- promovisanje obrazovanja, nauke i kulture i podsticanje i razvoj kulturnih potreba dece/omladine i odraslih;
- upoznavanje i afirmacija nacionalne kulturne baštine i kulturne baštine nacionalnih manjina i zajednica;
- promovisanje/podsticanje na zaštitu i povratak prirodi, razvoj ekološke svesti i promovisanje, poštovanje i zaštita ekoloških ljudskih prava;
- razvoj humanosti, solidarnosti i samopomoći;
- podrška i pomoć u učenju, razvojnim i međugeneracijskim problemima;
- podsticanje aktivnog učešća odraslih u aktivnostima Udruženja i pomoć u njihovoj realizaciji.

Aktivnosti

Radi osvarivanja svojih ciljeva Udruženje samostalno ili u saradnji sa drugim partnerima ostvaruje različite aktivnosti. Jedna od aktivnosti od koje se počelo jeste izvođenje lutkarskih i drugih predstava i programa pod nazivom Omladinsko lutkarsko pozorište „Lastavica“. Ovo pozorište pružalo je edukaciju, stručnu pomoć i usluge zainteresovanim školama, organizacijama i pojedincima. Veliki broj

aktivnosti obuhvata različite radionice (umetnička, pozorišna, likovna, muzička, literarna, novinarska, etnološka, tkačka, ali i psihosocijalna, radionica o nenasilnoj komunikaciji i toleranciji, radionica za očuvanje fizičkog i mentalnog zdravlja, zatim obuka u radu na računaru i učenju stranih jezika). Udruženje je organizovalo izložbe stvaralaštva nastalog u okviru programa koje je organizovalo Udruženje, a izlagani su produkti rada dece i omladine njihovih učesnika. Organizovane su tribine, predavanja, smotre dečjeg i omladinskog stvaralaštva. Presentovani su radovi članova MSK. Pozivani su gosti (stvaraoci, izvođači, predstavnici institucija i ustanova). Organizovana je pomoć u savladavanju domaćih zadataka i školskog gradiva, pomoć u učenju, pripreme za prijemne ispite i ispite. Jednom rečju, organizovan je veliki broj aktivnosti koje su servisirale različite potrebe dece različitih uzrasta.

Pored akcija koje su imale ekološku orijentaciju (čišćenje, uređenje, čuvanje okoline), aktivnosti u prirodi obuhvatale su i boravke u prirodi. Jedna od najznačajnijih jeste Kamp – Mala srećna kolonija. U okviru ovog kampa organizovane su umetničke, radne, slobodne i sportske aktivnosti, večernji vaspitno obrazovni program „Logorske vatre“ i program „Škola prijateljstva“. Treba pomenuti i OKO – omladinski klub obožavalaca prirode i umetnosti, klub KOMPA (za roditelje i odrasle) – klub obožavalaca mladih, prirode, umetnosti u okviru kojeg su organizovane edukacije za odrasle u oblasti društvene brige o deci. Objavljivane su interne novine, bilteni, katalogi o radu, članovima i rezultatima rada Udruženja.

U redovne aktivnosti Udruženja ubraja se i stalna saradnja sa institucijama vladinog i nevladinog sektora u zemlji ali i u inostranstvu.

Jedan od novijih programa jeste i *Biblioteka igračaka*. Od 2014. godine MSK sa još 4 organizacije iz Srbije (*Romani Cikna* iz Kruševca, *Ruke prijateljstva* iz Kraljeva, *Rom* iz Obrenovca, *Romanipen* iz Kragujevca) realizuje obrazovni program „Majke to znaju“, popularno nazvan *Biblioteka igračaka*, za majku i dete predškolskog uzrasta, a koji finansira Romski edukativni fond iz Budimpešte. Glavni cilj projekta jeste smanjenje jaza u ciljevima ranog razvoja romske i neromske dece kroz pružanje alternativnih edukativnih i drugih usluga, poboljšanje roditeljskih praksi romskih roditelja i jačanje veza između roditelja i predškolskih ustanova. *Biblioteku igračaka* trenutno koristi preko 60 romskih porodica iz Velikog rita, a radionice ranog razvoja i Klub čitanja posećuje preko 40 majki. Ostvarena je saradnja sa vrtićem „Bubamara“ i OŠ „Dušan Radović“, koje pohađaju deca iz Velikog rita. Program je 1. oktobra 2014. u Briselu dobio prvu nagradu Evropske komisije za integraciju Roma.

Programi pod zajedničkim nazivom *Moje slobodno vreme* sadrže vrlo različite aktivnosti: radionica „Bezbedan snažan – slobodan“; nenasilna komunikacija i lepo ponašanje; zajedničko čitanje poezije, pričanje bajki i priča; umetničke radionice – likovna, pozorišna/lutkarska, literarno-novinarska, muzička; prezentacije

rada i stvaralaštva; posete kulturnim događajima i ustanovama kulture. U okviru njih održano je 595 aktivnosti, podržane su od strane GU za socijalnu i dečju zaštitu, Pokrajinskog sekretarijata za obrazovanje i nacionalne zajednice, a realizaciju pomažu i stalni partneri – Muzej Grada, Muzej Vojvodine, Galerija Matice srpske, te OŠ „Jožef Atila” i ŠOOO „Sveti Sava”. U programu su učestvovala romska i ne-romska deca, ukupno 390, uzrasta 7 do 14 godina (učenici OŠ „D. Radović” i „J. Atila”, ŠOOO „Sveti Sava”, i drugi).

Šta deca misle o programima

U cilju evaluacije programskih sadržaja praćen je broj dece u njima, posmatrana su njihova ponašanja tokom aktivnosti i beležena su njihova mišljenja o samim programima. Iz unapred definisanih pitanja i na njih dobijenih odgovora može se zaključiti da su deca zadovoljna i da razumeju svrhu rada u radionicama. Ona to jasno izražavaju i pokazuju interesovanje da izraze svoje mišljenje u pogledu tema o kojima su pitana.

Slede dečji odgovori na pitanja postavljena u okviru evaluacije.

- *Šta ti se najviše svidelo u programu Moje slobodno vreme:*

Da glumim pomoću lutke i bez nje; Da pravim razne figure i oblike; Svidelo mi se muzičko pozorište; Sviranje, Likovno; Što učimo da pišemo, čitamo, da glumimo; Literarno novinarska radionica; Slikanje na tegli, i kad smo pevali lepe pesme; Kad smo pravili perle; Kad smo pravili lampe; Kad smo farbali kućice za ptice; Kad smo vajali cveće i priveske; Gluma, velike lutke; Kad smo pravili nakit za pojas, bajke i pesme; Kad smo pravili flaše i tegle; Kad smo pravili kutijice; Što smo glumili svojim drugarima; *Bilo je smešno kad smo zajedno vežbali da glumimo; Pravljenje zvona; Da pravim čestitke; Kad smo se igrali; Razne priče i bajke; Pravljenje šešira i kapa; Crtanje i druženje, kako je organizovano; Kad zajedno radimo i razgovaramo.*

- *Šta ti se najmanje svidelo?*

Pa to što nije bilo svaki dan, nego samo subotom; Što se neko upiše u nešto a nisu sposobni za tu radionicu; Da čitam na radionici; Literarno novinarska, pisanje sastava; Prepričavanje i recitovanje; Što nismo stigli da završimo predstavu; Što nas dve vodimo jednu lutku; Što su dečaci lenji da pospreme na kraju radionice; Čitanje i pisanje na radionici – podseća me na školu; Što su lutke veće od mene pa mi je teško; Što su dečaci neozbiljni kad glumimo; Moja maska što nisam napravio drugu.

- *Da li bi želeo/la da se radionice održavaju tokom cele godine? Zašto?*

Da, zato što je zabavno i naučila sam nešto; Da, jer se na radionici uči svašta; Da, jer nešto naučiš, postigneš nešto; Da, zato što upoznajemo nove drugare; Da, da

mogu da glumim; Da, voleo bih da sviram i pevam; Da, zato što mogu svašta da naučim u radionicama; Da, zato što nam pomognete da naučimo nešto; Da, da ne budem kući i da ne šetam po Ritu; Da, volim da pišem sastave, da slikam i vajah, tako utrošim svoje vreme; Da, da radimo lepe predmete; Da, da svašta pravimo, glumimo, i svašta; Da, lepo mi je na radionicama; Da, radionice mi pomažu, osećam se dobro kad nešto uradim; Da, lepo radimo i pohvale nas kad je dobro, a pomažu da bude kad nije; Da, lepo se družimo. Da, zato što mi se sviđa; Da, zato što lepo radimo; Da, volim da pišem sastav; Da, zato što ja volim da učim i da radim; Da, zato što mi se sviđa pozorišna radionica; Da, zato što je zanimljivo u pozorišnoj radionici i jako sam uspešan u tome, i vrlo bih rado radio u likovnoj radionici; Da, zato što lepo radimo, sviđa mi se farbanje kućica; Da, sviđa mi se pozorišna radionica, nisam nikad glumila pomoću lutaka, baš je zanimljivo; Da, da završimo predstavu i da nastupamo.

- *Šta si novo naučio/la?*

Da treba biti dobar drug; Kako se drži i pokreće lutka; Kako od starih tegli može da se napravi lepa vaza; Da igram, da glumim, da se ne stidim; Da lepše pišem, da čitam, da glumim, da crtam i da se družim sa svim učesnicima; Da treba stalno da učim; Da smislim sastav i da lepo napišem; Da slažem boje; Da pevam, kako da sviram što mi je najvažnije što sam naučila; Da pravim lampe, košarice; Da bojim, crtam, pišem, da bolje čitam; Da radim sa lutkama, da se snalazim; Mnogo toga o životu; Kako da se čuvam, da treba lepo da se ponašam; Da farbam pravom farbom; Nešto o lepom ponašanju; Da budem strpljiv dok farbam, da ne stavljam odmah puno farbe; Da radim sa lutkama zajedno sa drugaricom, da se snalazimo zajedno; Da se snalazim s lutkom, da slušam muziku; Da pravim nakit, ukrase na flaše; Da pravim tegle sa slikama; Da glumim i kako se drže lutke, da ne gledamo jedni druge, nego lutku, da ne žvaćemo žvaku kad glumimo ili vežbamo; Kako se mogu napraviti novine; Da radim u grupi; Da slušam druge; Da uživam kad nešto lepo radim; Da moramo da mislimo kad radimo, a ne da nam drugi govori; Da treba lepo da se ponašam; Da se ne treba svađati; Da budemo strpljivi i pažljiviji kad radimo; Da pravim ukrase, flaše, zvona, maske i kutije.

- *Šta želiš da kažeš a nismo te pitali?*

Da li ćemo opet da igramo/nastupamo; Da se zahvalim što ste nas naučili svašta; Da mi je bilo lepo na radionicama; Mislim da će mi to pomoći da bolje znam srpski; Želeo bih da pomažem deci; Želeo bih da završim školu; Želim da pomažem drugima da pišu; Ako budemo radili sledeće godine, mogu li da se zamenim za lutku; Da li ćemo završiti predstavu; Jedva čekam da nastavimo, volim da nastupam; Jedva čekam naše novine u kojima je sve što smo radili; Volela bih da dolazim u radionice i sledeće godine; Hvala za radionice.

Zaključna zapažanja o evaluaciji programa *Moje slobodno vreme*

Može se zaključiti da projekat ispunjava svoju svrhu, premda, zbog nedostatka sopstvenog prikladnog prostora i finansijskih sredstava, ne onoliko i kako je planirano.

I romska i neromska deca rado učestvuju u pripremljenim aktivnostima. Svi jednako i najviše vole likovno i dramsko izražavanje. Neromska deca su psiho-fizičkim sposobnostima, stečenim predznanjima, iskustveno spremnija za ovaj način učenja i stvaranja. Govorno/pismeno izražavanje romske dece često je ograničeno nedovoljnim poznavanjem srpskog jezika – siromašnim fondom reči, otežanim ili vrlo slabim pisanjem. Romskoj deci nedostaje samopouzdanja, strpljenja i istrajnosti, koncentracije, a problem je i česta međusobna verbalna agresivnost. Potrebno je puno „okolnih” i pripremnih radnji, snalaženja i rešavanja različitih „usputnih, donesenih problema”, tako da je proces (rada i stvaranja) duži, mukotrpniji, naročito u radionicama gde treba više pažnje, koncentracije, verbalnog izražavanja, saradnje dva ili više aktera, premda se kod dece koja su višegodišnji učesnici projekta primećuje više međusobnog uvažavanja, poverenja i pomaganja, istrajnosti, odgovornosti, naročito u pozorišnoj radionici. Najveći pomak ogleda se u želji dece da izađu iz svog svakodnevnog miljea, da se doprinose promenama u ličnom životu. Primećuje se i veća podrška romskih roditelja („Da nešto nauči; Da ide svuda i ne bude kao ja; Bolje je kad više zna; Da vidi i nauči nešto drugo, ne samo da je u Ritu“).

Mala srećna kolonija – letnji kampovi za decu i omladinu (od 2003. godine)

Najatraktivnija aktivnost MSK jesu letnji kampovi MS kolonija, vaspitno-obrazovni i zabavno-rekreativni, inkluzivni program za decu i omladinu. Održavaju se na Petrovaradinskoj adi, rukavcu Dunava, na splavu „Lastavica”, a do 2013. u kampu je besplatno boravilo i, kako reče jedna gošća – pesnikinja, učilo školu života 922 učesnika.

U kampu deca borave 10 dana, spavaju u šatorima, kupaju se u poljskom kupatilu, učestvuju u raznim aktivnostima: priprema hrane, radne i ekološke aktivnosti, umetničke i druge radionice, prva pomoć i samopomoć, prevencija trgovine ljudima, prevencija HIV, slobodne, sportske i rekreativne aktivnosti, program Logorske vatre, orijentacija i preživljavanje u prirodi, posete kulturnim događajima i ustanovama kulture, prezentacije rada i stvaralaštva, škola prijateljstva i dr.

Kamp je ukupno trajao 254 dana, održano je 5 730 aktivnosti, podržan je sa 234 donacije (najveći donatori su GU za socijalnu i dečju zaštitu i Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje i nacionalne zajednice, realizaciju pomažu partneri Gradska organizacija Crvenog krsta, Muzej Grada, Muzej Vojvodine). U kampu je boravilo ukupno 978 učesnika, deca i mladi uzrasta od 8 do 18 god, koja zbog lošije mate-

rijalne situacije ne idu nigde na letovanje, iz osnovnih škola Novog Sada, Petrovaradina, Sremske Kamenice: „V. Karadžić”, „J. Atila”, „Ivo Lola Ribar”, „J. J. Zmaj”, „V. Vlahović”, „M. Crnjanski”, „Ž. Zrenjanin”, „Prva vojvođanska brigada”, „V. Stajić”, „Š. Petefi”, „D. Obradović”, „D. Radović”, „J. Dučić”, „S. Marković Toza”, ŠOSO „M. Petrović”, ŠOOO „Sveti Sava”, zatim OŠ „P. Kočić” iz Temerina, „J. J. Zmaj” iz Đurđeva, „S. Divnin Baba” iz Žablja, „Z. Gložanski” iz Bečeja, „Petefi Šandor” Hajdukovo – Bački Vinogradi, „Majšanski put” Subotica, „M. Crljanski” Itabej, „Ž. Zrenjanin Učo” iz Nadalja, deca ratnih veterana i vojnih invalida iz Novog Sada i opštine Žitište, te srednje škole „L. Mušicki” iz Temerina, Poljoprivredno-hemijska škola „Dr. Đorđe Radić” iz Kraljeva, Gimnazija „S. Marković”, Saobraćajna škola „Pinki”, Škola za dizajn „B, Šuput”, Tehnička škola „J. Vukanović”, Hemijska škola „P. Savić”, Ekonomska škola „S. Miletić” iz Novog Sada, Karlovačka gimnazija, srednjoškolci iz opštine Gora (Kosovo i Metohija), pratioci dece, strani i domaći volonteri.

U prvim godinama, u vreme nastajanja kampa, a izgrađivan je na rupama i krčevinama, svojim radom, za vreme održavanja svake smene u okviru radnih i ekoloških aktivnosti, učetovala su i deca. Mnogo truda i rada uložili su i drugi mladi volonteri, a naročito Rastko Stevanović i njegovi drugovi, predvođeni domaćinom kampa Draganom Stevanovićem.

Program je dva puta kandidovan od strane GU kao primer dobre prakse: za nagradu opštinama (Savet Evrope – Kongres *Dosta*) i za primer dobre prakse u sprovođenju politika/mera koje podržavaju obrazovanje i vaspitanje siromašne dece (UNICEF).

Evaluacija kampa od strane dece učesnika – Mi živimo u prirodi ko insekti na livadi

Deca su ocenjivala svaki segment kampa posebno (aktivnosti, hranu, osoblje) ocenom od 1 do 5 na kraju smene. Hrana u kampu uvek je bila ocenjivana najvišim ocenama (5 do 5*), kao i osoblje koje se bavilo decom, bilo direktno – radioničari: vaspitači, volonteri, ili indirektno: kuvarica, vođa kampa, domaćin. Ovde će biti prikazani odgovori dece na unapred postavljena pitanja.

- Šta ti se najviše svidelo?

Logorske vatre, zato što sam slušala viceve i bajke; Nanina kuhinja – zato što Nana lepo kuva; Slobodne i sportske aktivnosti, gosti – ljudi raznih zanimanja; Odnos osoblja sa decom, pristup radu, odnos između kampera; Literarna radionica, sportske aktivnosti; Druženje, spavanje u šatorima, kupanje u Dunavu; Prijateljstvo, igranje sa vaspitačima, volonteri; Vaspitači, pranje sudova, igranje na terenu, spremanje šatora, radionice; Priče, pecanje, plivanje i druženje, vožnja čamcem; Galerija, posete Muzejima; Milica, Volonteri – Rale i Sale; Upoznavanje

novih prijatelja, saradnja sa stranim volonterima i sjajna Jaca koja prelepo priča priče i bajke; Sve, ali najviše likovne radionice; Sve; Što imamo sva tri obroka, što imamo logorsku vatru, što smo imali likovne radionice, što smo se igrali, što smo pecali; Puno toga, a život u kampu nije lak; Društvo, organizacija; Mnogo toga, Jaca i tetka Marijana su jako dobre; Predavanja i program, izleti, sport; Zak i Aleks, novi drugovi, radionice, volonteri, igranje sa ostalom decom iz drugih krajeva, hrana, šatori, muzeji, druženje oko logorske vatre, sve; Druženje sa Zakom i ostalim volonterima, literarno-novinarska radionica, muzička radionica, fudbal; Sve mi je milo; Druženje za vreme logorske vatre; Muzička, likovna i novinarska radionica; Lutke; Rale, Nikol, Liza; Vođa kampa, jelo, kuvari; Dolazak vojske u kamp, poslednja noć i predstava, upoznavanje drugara, logorske vatre.

- *Šta ti se najmanje svidelo?*

Svađa, vredanje; Rano leganje za spavanje; Marijana, zato što se drala na mene; Kad je pala kiša; Dosta rada, pa je bilo zapostavljeno slikanje; Literarna, jer moram da pišem pesmu ili sastav; Što smo morali da čupamo travu i da radimo; Kada smo zadnji dan plakali i odvojili se od drugara; To što sam udario Nebojšu, on je stariji od mene 5 godina; Sinoć smo plakali, svi moji drugari; Dečaci su zavitalavali; Zadirivanje devojčica; Kad su dečaci bili bezobrazni; Rano ustajanje, buđenje; To što moramo kući; Radne akcije; Jako rano smo spavali; Što smo čistili kamp; Grabuljanje, košenje; Bubamare; Žabe, gušteri, čišćenje toaleta i kupatila; Što smo se svađali i nismo baš slušali vaspitače; To što idemo kući.

- *Da li bi ponovo došao/la?*

Da, zato što se družimo i učimo nove stvari u životu; Da, zato što mi je ovde jako lepo i svi su dobri prema nama; Da, zato što je lepo, lepo kuvaju, svaki dan negde idemo i idemo na kupanje; Da, meni je jako lepo i divno i naučili smo svašta ponešto; Da, kamp je super; Da, zbog društva, boravka u prirodi i Jacinih priča; Da, sve ovo sam zavolela i volim da se družim; Ne, zato što devojke iz grada ne rade takve stvari – ne čupaju travu; Da, zato što sam stekla mnogo dobrih prijatelja; Da, zato što mi je lepo u prirodi; Došla bih još hiljadu puta; Ne, zbog devojčica što me zadiruju; Da, biti u ovom kampu je veliko zadovoljstvo i rado bih ponovo došao; Ne, zato što je velik put (od Gore do Novog Sada); Da, svidelo mi se pecanje, logorske vatre i plivanje; Da, zbog kuvarice Nane i društva; Da, radionice su zanimljive kao i sve ostalo; Da, da budem volonter; Da, zato što je ovo jedno nezaboravno iskustvo, a takvih nikad dosta; Da, zbog druženja sa drugom decom i raznih aktivnosti; Da, svidelo mi se mnogo i mislim da je ovo jedno veliko iskustvo za mene, ali najviše zbog druženja; Da, zato što je priroda veoma lepa, lepo je provesti vreme ovako sa vama, upoznati nove ljude; Da, zato što mi je ovde jako lepo; Da, ovo mi je prvi put i veoma mi se svidela cela organizacija; Društvo je savršeno jer nas ima iz svih

delova Srbije; Da, volim život u Koloniji; Da, zbog dobro organizovanog rasporeda aktivnosti, društva; Da, zato što mi je ovde super i uopšte mi ne smeta što treba da radim; Da, zato što je Marijana jako dobra prema meni; Da, na kamp dolazim već 7 godina i mislim da ću dolaziti i dalje; Pa jeste da sam se drala kad sam došla, ali ipak mi je lepo i tako, ali da ne bude Igor tu; Da, zato što mi je ovde lepo sa vama, hvala vam što ste bili sa nama; Da, zbog stranih volontera i Saleta i Raleta; Da, jako mi se sviđa ovde, ovo mi je treća godina i veoma sam zadovoljna; Da, jer su svi tako dobri. Da, zbog društva, programa, posete muzejima; Da, zato što sam puno naučio; Da, da vidim moje prijatelje koje rade u kampu: Milica, Vanja, Mira, Rale, Sale, Goran, teta Marijana; Da, došao bih da budem volonter; Da, ponovo bih došao jer mi se sviđa ideja o organizovanju kampa; Da, volim prirodu –zato što ima puno drveća, volim da spavam u šatoru, da se igram i kupam, da radim sa lutkama; Da, da naučim da čitam; Da, zato što je lepo, volim sad i da perem sudove, da se igram.

- *Šta sam novo naučio/la?*

Da ne budem lenj; Da se ne tučemo i ne svađamo; Da postoje pravila; Da se igram, da nisam glavni, halav, bezobrazan; Sa čime da se hranim u prirodi; Da palim vatru i čupam lozu, da rešavam problem bez batina i psovki i prestala sam da psujem; Da treba pomagati drugima i da treba se družiti sa svakojakom decom bila to romska deca ili srpska; Da budem vredan i uredan i da poštujem druge; Da treba biti fin, slušati učiteljicu, pogotovo Marijanu; Naučio sam od čika Dragana kako se veže čvor; Da se lepo ponašam i da radim; Da plutam po vodi, da čistim krompir i šargarepu i stekla sam radnu naviku; Kako se živi u prirodi, kako se uređuje logor i održavaju šatori; Da je život u grupi jako težak, da poštujemo pravila; Da ne upadam u reč kada drugi pričaju, da poštujem pravila kampa, kako je spavati u šatoru bez porodice; Neke poslove koje do sad nisam radio; Da pišem slova: a, e, k, m, i, o, v, r, n; Da živim u prirodi, da cepam drva; Da perem sudove, brišem stolove, da čitam; Kako se grabulja, da igram košarku; Da se družim i odvajam od roditelja; Da se ne treba svađati i psovati, ismevati; Da radim, da grabuljam, da skupljam travu; Da se ne treba svađati, da malo više radim; Da vozim čamac, da pecam ribe, plivanje i poluvojnički život; Naučio sam malo o Novom Sadu; Nešto o prirodi i druženju, pesme, igre; Naučio sam se disciplini, radu i odgovornosti; Da zavijem nekog kome treba prva pomoć; Da čistim, da brišem, da se ne sme biti bezobrazan; Da mogu 10 dana bez TV-a, da cenim prijateljstvo; Da više radim i više se družim, mnogo toga sam naučila; Da plivam, da radim, da se ponašam; Da se igram sa drugarima, o lepoj prirodi; Nešto o prošlosti Srbije (Muzej), u radionicama da pravim neke predmete, kultura, ranije u krevet, itd; Kako se živi u kampu; Neke nove igre, čuvati prirodu u tuđem (tj. uvek u novom) okruženju; Kako solidarnost i tolerancija mogu da funkcionišu; Da sam slobodna u društvu, da pomazem, zavolela sam igre; Da delim sobu (šator) sa još 11 ljudi, da ne treba da budem dugo na suncu;

Kako se sređuje šator, kako se štiti kamp od poplave; Da ne treba da ubijamo zmije, žabe i kornjače; Da se lepo ponašamo, da čuvamo sve na kampu i na ulici; Da ne gledamo samo serije, nego da mogu nešto više da naučim; Da čuvam ono što je moje i ono što me okružuje i prirodu; Da pravim mozaik, da radim sa decom (želim da postanem volonter); Da svi treba da živimo kao jedno, da se možemo lepo slagati i družiti sa ljudima koji nisu naše vere i nacionalnosti; Da ne treba krasti, tući se; Da mi nedostaje porodica bilo gde da sam, da mogu steći nove prijatelje; Da poštujem starije i mlađe; Da delim sa drugima; Da pripremim šator za kišu, čula sam dosta bajki; Da se čovek treba bar jednom susresti s prirodom i društvom; Da pišem i crtam; Da radim, čistim; Da treba da budeš strpljiv; Da su i komarci hrana; Da život nije lak; Da glumim, da se družim, snimam i slikam profesionalnim foto-aparatom i obrađujem slike u foto-šopu; Praviti instrumente od interesantnog materijala, biti samostalan, dobro druženje i slaganje; Da ne budemo tvrdoglavi i da poštujemo starije od nas, da poštujem drugu decu; Da ne lažem u životu; Da radim sa presom, da lepo crtam, da crtam na limu; Da se ne svađam sa novim drugovima, da živim u skladu sa prirodom, uvek treba da budemo udruženi; Kako da se ponašam, red; Ponašanje prema devojčicama, da budem voditelj, novinar, fotograf i snimatelj; Da se ne tučem i ne svađam; Da treba biti radan, da pomažem ljudima, da se treba družiti sa drugima i da dobro uvek pobeđuje.

- *Šta želiš da kažeš, a nismo te pitali?*

Ko mi se najviše sviđeo u kampu – Jasmina, Zak, Marija i organizator kampa Marijana; Niste pitali da li mi se sviđa medicinska sestra – ona je najdivnija osoba koja postoji; Došao bih opet; Da mi se sviđa ovde i da mi se ne ide kući; Što kamp ne traje cele godine? Da je ovaj kamp propast, Marijana mi se popela na glavu i nisam mogla da idem kući kako treba; Želim da još ostanem u kampu; Da mi se sviđelo u MSK i da bih volela da sledeće godine budem dobra i ponovo dođem; Zahvaljujem se svima što su učestvovali u ovom kampu; Mnogo nam je žao što se rastajemo od drugarica; Volela bih da zahvalim pogotovo Marijani, Jaci, Tanji, Ljubi, Doroteji; Najviše vam zahvaljujem što ste učestvovali u izgradnji kampa i dozvolili da ga napravimo, hvala vam za sve; Želim da vam se zahvalim i da vas pohvalim za sav trud koji ste uložili; Želeo bih i sledeće godine da se družim sa vama, lepo je društvo – sviđelo mi se puno i želeo bih ponovo da se družimo, ako bude moglo; Da je ovaj kamp najlepší na svetu u kojem sam bio; Ovo je najbolje mesto na svetu; Živela Mala srećna kolonija; Želim samo da se zahvalim tetka Marijani i ostalim vaspitačima i da poručim da se vidimo i sledeće godine jer ću 100% opet doći; Žao mi je što nisam više mogla da pričam sa Sametom i Brunom; Ponosna sam na ovo iskustvo; Da deca koja nikad nisu bila ovde treba da dolaze, neće se pokajati, jer je ovde jako lepo; Kad bih mogla sve radionice bih isprobala; Mogu da dođem sledeće godine? Bilo je jako lepo kad nam je Jaca pričala priče; Jaca je

najbolja u pričanju priča, volimo je.

Evaluacija od strane volontera

- *Šta ti se najviše svidelo u kampu?*

Vreme provedeno sa decom i upoznavanje; Rad sa decom; Prijateljstvo; Atmosfera, deca, hrana, ostali volonteri; Aktivnosti sa decom, druženje s volonterima, kamp lideri; Deca, volonteri i lideri, druženje i igranje sa decom, posete ustanovama; Deca, ljudi, odlasci u grad; Društvene igre; Likovne radionice, rad stranih volontera; Odlazak iz civilizacije, strani volonteri; Biti sa decom, igrati se sa njima i šaliti; Neformalnost; Sve; Kupanje i odbojka; Odlazak u grad sa decom, igranje sa njima; Društveni razvoj okruženja za decu, odlične radionice kombinovane sa kupanjem i posetama muzejima; Posmatranje radionica, zajednički obroci.

- *Šta ti se najmanje svidelo?*

Komarci, šatori; Toaleti, tuševi bez kabina; Nedostatak opreme, igrački i dr. za rad sa decom, suviše dečje slobode; Odlazak na kupanje odmah posle ručka i zato što nismo odvajali i reciklirali otpad.

- *Da li bi ponovo došao/la?*

Vratila bih se zbog rada sa decom, mnogo su me inspirisali i pružili mnogo zabavnih trenutaka; Da, zaista bih volela da vidim ponovo decu i ljude koji rade u kampu; Mislim da je ovo jedno predivno mesto, ali sada bih radije da doživim nešto što ne znam; Da, da kuvam; Da, da vidim sve ponovo; Uživala sam zabavljajući se sa decom; Da, zabavno učenje; Da, dobra radna grupa, prijateljski ljudi; Da, zato što sam se dobro provela ovde i volela bih da opet sretnem ove ljude i decu; Stvarno bi voleo da dođem ponovo, da vidim svu decu i odrasle iz kampa.

- *Šta si novo naučio/la u kampu?*

Kako da komuniciram sa decom iz različitih područja; Ništa posebno, neke srpske reči; Da nešto ne može uvek biti kao što očekuješ, npr. zbog sile prirode; Da su organizacija i komunikacija vrlo važni za učestvovanje u kampu kao što je ovaj, ali isto tako znam da priroda i druge neočekivane okolnosti mogu promeniti tvoje planove; Životno iskustvo; Rad sa decom; Kako da se slažem i igram sa svima; Nekoliko reči iz srpskog jezika, učešće u organizovanim aktivnostima; Ponešto o drugim zemljama; O kulturi i društvenim problemima sredine; Rad sa decom, organizacione sposobnosti, rad pod pritiskom; Naučio sam o načinu života u Srbiji, da komuniciram sa decom iz drugih zemalja i sa odraslima iz celog sveta; Da budem kreativna, da mogu da komuniciram sa ljudima i da se razumemo čak iako govorimo različitim jezicima; Kako da komuniciram sa ljudima iako ne govorimo

isti jezik i šta ljudi misle o mojoj zemlji; Nisam dugo bila blizu prirode tako da je to za mene veliko iskustvo da spavam u šatoru i budem napolju ceo dan; Postala sam mnogo fleksibilnija i otvorena za nove situacije; Poznavanje ljudi i dece, nove oblasti i zemlje, komunicirati sa jezičkim barijerama; U kampu sam naučila da organizujem svoje vreme i vreme grupe; Otkrila sam da imam predispozicija za podučavanje dece, da mi je dobra komunikacija sa njima; To je dobro iskustvo za mene.

- *Šta želiš da kažeš, a nismo te pitali?*

Mislim posle svega da je to bilo dobro iskustvo, mada nije uvek bilo lako, sledeći put prepostavljam da će biti bolji toaleti i čvrsta organizacija; Kamp je bio lepo iskustvo i srećna sam što sam učestvovala; Hvala vam za sve.

- *Kamperska pošta – poruke*

-Aco, najbolji si pas kog sam do sad video. Hvala ti što nas noću čuvaš. (Darko)

-Jaco, ajd' nam ispričaj dužu priču večeras! (Sandra)

-Jaco, ti si najbolja vaspitačica u kampu. Najlepše nam je oko logorske vatre kada nam pričaš prelepe bajke. A najbolje nam je kod tebe na likovnoj sekciji. (Svetlana)

Zapažanja stručnih saradnika

Čarolija logorske vatre ponavlja se iz godine u godinu. Bajke i priče uz vatru ostavljaju dubok trag u svakom detetu i zato su rado slušane, i po nekoliko njih za jedno veče. Ali čak i kad se ništa drugo ne događa, samo sedenje oko vatre, uveče u prirodi, deci je veoma privlačno i pričinjava im izuzetno zadovoljstvo. Poneko od njih, želeći da se greje što duže, zaspe sedeći pored vatre.

(Jastra Radulović, radioničarka)

Boraveći u kampu, poneko dete je ovog leta naučilo pravilno da piše i izgovara pojedine reči, a većina je, uz likovno, dramsko i muzičko izražavanje, kome su skoro sva deca sklona, pronašla i novu mogućnost da se izrazi kroz pisanu reč, bilo da je to pesmica ili sastav. U ovoj vrsti rada sa decom radioničar je uvek u prednosti u odnosu na nastavnike i profesore u školama. Neopterećena programom i normama, koje nameće školstvo kao deo sistema, deca su opuštena i njihova kreativnost uz blago stimulisanje i usmeravanje i stručnu podršku radioničara dolazi do izražaja. Rezultatom su često iznenađena i sama deca.

Prethodnih godina tek naznačeno, ove godine je vidljivo veće učešće romske dece u *Maloj srećnoj koloniji*. Svojim prisustvom oni nameću vedrinu i dinamiku, na neusiljen način se uklapaju u život i rad u kampu i uz ostalu decu neromske nacionalnosti daju kvalitet radu kampa. U svemu su mnogo prirodniji, opušteniji i otvoreniji od ostalih mališana, rad sa njima zahteva puno angažovanje, prisutnost i svestranost, njihova pitanja traže odgovore odmah ili nude odgovore i rešenja,

uglavnom pozitivno usmerena. Životne traume ili dileme obrađuju se kroz spontanu priču i ispoljavanje osećanja, a u tome je svaki radioničar uz svoj redovan rad učestvovao, kao pedagog, ili kao roditelj i vaspitač.

Mala srećna kolonija mesto je koje okuplja decu u nežnoj životnoj dobi, za odrastanje tako važnoj, u vremenu predpuberteta i puberteta. Ne manje je važno to što deca iz porodica sa skromnim materijalnim stanjem u ovoj maloj oazi mira i harmonije proveravaju i dopunjavanju svoja znanja o životu u prirodi, uz samostalnu brigu i uz nadzor vaspitača, o sebi, svojim higijenskim i radnim navikama. Potrebno je naglasiti da je rad sa decom u prirodnom okolišu i pod budnim okom čuvara reda koji neprimetno nadziru, uz stručan rad vođe kampa Marijane Stevanović i njenih pomagača, rad od izuzetnog značaja za one kojima je stalo da generacije koje dolaze budu srećne i zdrave, spremne za život u zajednici koja je bogata raznolikošću.

Potrebno je tako malo da se ostvari cilj kome stremi *Mala srećna kolonija*, a ono što ona pruža zaista nije malo.

(Jasna Kartalović, radioničarka)

Iz Knjige utisaka kampa MS kolonija (gosti kampa)

Svaka čast! Divno je bilo doći ovde i zateći toliki entuzijizam u prirodi! Uz mnogo truda, ljubavi i improvizacije zajedno sa decom stvarate mnogo skoro ni iz čega! Nadam se da će se lepe vizije ostvariti i da će kamp nastaviti da postoji još mnogo, mnogo godina! Kad čovek ovde dođe, poželi da je ponovo dete! Mnogo sreće i veliki pozdrav. (Vera Erac, ICS, asistent)

Za mnoge novo životno iskustvo, za starije idealno mesto za obnavljanje starih sećanja i uspomena iz mladosti. Gledajući razdraganu decu i omladinu na trenutak zaboraviš na svakodnevicu, koja svakako nije jednostavna, vratiš se u dane mladosti i spontano se uklopiš u veselo i bezbrižno društvo. Na kraju shvatiš da život nema kraja. Sve se nastavlja, tamo gde jedan stane drugi produžava. U ime sve dece iz kampa veliko hvala. Apel za što više ovakvih kampova. (U ime dece iz „Boravka” – Dom Veternik, Nada Veličković, roditelj)

Lepo je videti da unatoč oskudnim finansijama ne nedostaje entuzijazma za ovakve projekte. Deca iz Kuće zaštićenog stanovanja i njihovi vaspitači vam žele još mnogo lepih trenutaka i uspešan nastavak projekta. (Zoran Arbutina, dip. defektolog – Dom Veternik)

I crtež i cvrkut ptica i blizina Dunava padaju u vodu pred ovom bajkovitom slikom nasmejanih dečjih lica, njihovom razdraganošću i srećom. Upravo zato što su ovde izgleda pronašli sebe stopivši se sa prirodom, jer se upravo svi tako i pona-

šaju, prirodno, spontano i opušteno-srećno! Hvala Bogu i ovim Božjim – divnim ljudima, koji su našli snage i ljubavi da im ulepšaju bar delić ovog brzog života. Stvarno je divno bar na tren biti deo ove harmonije i sreće koja izvire iz ove dece i ljudi koji rade sa njima i s njima se druže. (S ljubavlju, čika Dragan, roditelj)

Drago mi je što sam vas sve video. Uživajte u svemu. Igrajte se, kupajte se i rastite. Uživajte u prirodi. Priroda je lekovita. Radujte se životu! (Dr Isidor Graorac, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača Novi Sad)

Veseo žagor pri samom dolasku govori mi da se uveliko dešava nešto zanimljivo. Okruženje mirno, puno zelenila, svežeg vazduha, nekako netaknuta priroda. Znam da je to nadomak grada, ali kad pređete taj most, imate utisak da je to nekakva oaza, očekujete mir, tišinu, ptice i sl. Ne, prostor je pun dece. Obzirom da je već veče i dosta je tamno, ne znate šta prvo da pogledate. Međutim, sva pažnja, misli i pokreti tela idu u jednom pravcu – istom, a to je logorska vatra, okružena krugom šarenih odela i malih crnih, plavih, smeđih glava. U okruženju su šatori, mali prostor za odmor, prostor za igru, svetiljke koje sve to osvetljavaju. A deca oduševljeno gledaju ko je to stigao, što će im novo ispričati, žele svi da čuju, ponešto da pitaju. Peva se, igra, priča, veselo je, prolazi vreme, verovatno, ali ne primećujem. (Dragana, defektolog ŠOSO „M. Petrović“)

Već godinama dovodim decu u ovaj „Mali dečji raj“. Zahvaljujem se njihovim domaćinima na svemu što čine ovoj deci, naročito mojoj prijateljici – šarmantnoj Marijani i njenom mužu Draganu, bez kojih kamp ne bi postojao. Vidimo se i družimo još puno godina! (Nenad Ilić Neša, vaspitač – „Dečje selo“)

Kada bi me neko pitao gde želim da se vratim, bilo bi to ovakvo mesto. Senke se igraju na peskovitom tepihu, šatori štite od plahovitog neba, a ljudi – odličan 5. (Igor Perković, novinar TV Apolo)

Divno je videti decu kako se raduju u ovome kampu, novome poznanstvu i prijateljstvu, nepoznatome načinu života van asfalta... Na veliku žalost naša deca moraju otići van porodice da bi shvatila smisao i potrebu zajednice. (Otac Malinić, Bečej)

Bogatstvo leži u različitosti, kamp kao što je ovaj pomaže nam da spoznamo tu različitost. Učenici osnovnih i srednje škole sa prostora Gore – Kosovo i Metohija zahvalni su na prijemu i druženju u kampu, organizatorima kampa. (Učenici i profesor Alija Abdi)

Pravi kamperski duh, meni je ranije ovako nešto mnogo značilo, tako da se nadam i verujem da će deca na najbolji način provesti vreme i naučiti puno toga. Želim vam sve najbolje i još puno uspešnih godina kampovanja! (Tamara Simonović, Društvo za zaštitu i unapređenje mentalnog zdravlja dece i omladine Niš)

Bajke pričaju život, a vi ste zaživeli bajku. Predivno. U tome treba istrajati. (Ljubica Radtke, profesionalni pripovedač bajki u inostranstvu)

Kao dugogodišnji radnik Doma, imam potrebu da Vam se zahvalim što ste došli na ideju da organizujete kamp prijateljstva i pozovete našu decu. Ovim pozivom ste pokazali da psihofizičko stanje dece nije važno za učešće u kampu. U razgovoru sa decom učesnicima kampa, tj. našim korisnicima, mogle su se čuti samo reči pohvale. Njihovoj priči nije bilo kraja kada su se vratili sa kampa. Svi su bili zadovoljni, srećni što su dane letnjeg odmora proveli van Doma. Posebno su bili srećni što su se družili sa drugom decom, stekli nove drugare, bili ravnopravni članovi. Svi su poželeti da i sledeće godine budu u kampu. Nadam se da ćete im ispuniti želju. (Dragana Mijailović, dipl. defektolog, rukovodilac Sektora za rehabilitaciju – Dom Veternik)

Zahvaljujem se za višegodišnji boravak mog deteta u kampu MS kolonija, nakon čega primećujem veoma pozitivne promene. Pored toga što ste puno učinili na poboljšanju opštih uslova za boravak u kampu, ove godine ste ostaloj deci u kampu pridružili i decu ometenu u razvoju. Nova sredina i drugačiji sastav grupe uticali su na to da moje dete shvati da život nije uvek jednostavan i lak, da treba posvetiti pažnju onim osobama kojima je to zaista potrebno. Stičem utisak da moje dete sada zrelije razmišlja o radu, druženju, o ljudima koji ga okružuju, o dobru i zlu. Zahvaljujući gospođi M. Stevanović i njenoj porodici, koji se nesebično trude da deci pruže nešto novo – nesvakidašnje, moje dete ozbiljnije prihvata razgovor, obaveze, kritike, poslove koje treba da obavi. Verujem da su i drugi roditelji zadovoljni radom Male srećne kolonije. (Majka Vlade Zejak)

Nezaboravno leto 2006. Ovog leta je moj sin bio na kampovanju na Petrovaradinskoj adi u organizaciji Male srećne kolonije. I dogodilo se čudo! Ono bezbrižno, zaigrano, nezainteresovano dete promenilo se preko noći! Najednom je postao zreliji, drugačije ramišlja, i drugačije se ponaša. Krenuo je u školu sa odlukom i hrabrošću da popravi ocene, zato što je na kampu upoznao ljude različitih zanimanja, a za svako zanimanje je potrebna škola. Upoznao je decu iz Doma u Veterniku, ostavili su na njega dubok utisak, jako se lepo sa njima slagao i družio, kao i sa ostalom decom iz kampa. I sad se dopisuju SMS porukama i veoma je srećan zbog toga. Nikad pre nije prao sudove, a sad pere i sam sebi govori „trljaj, trljaj”, kako

je govorila kuvarica Nana u kampu deci koja su prala sudove. Bio je ovog leta i na moru, ali nije bio zadovoljan – nije našao pravo društvo ili ne znam šta... Kao majka veoma sam zadovoljna što je moje dete upoznalo prave vrednosti života. Puno se zahvaljujem svima koji su organizovali kamp, a moj sin očekuje poziv za sledeći. (Zahvalna majka Ivana Civrića)

Za one koji prvi put čuju za MS kamp i za Malu srećnu koloniju, a njih je, nadamo se, manje od prethodnih, već niz godina okupljaju se deca na starom mestu, Petrovaradinskoj adi, uz rukavac Dunava, nadomak grada, u oazi zelenila i tišine, kao šarolika porodica u kojoj su svi ravnopravni. Ono po čemu je drugačija od ostalih, sličnih skupina, jeste princip po kome ona živi od samog početka, zahvaljujući njenom idejnom tvorcu, organizatoru i staratelju, Marijani Stevanović. To je uključivanje dece sa različitim intelektualnim, socijalnim i drugim predispozicijama u zajednicu, tj. u Malu srećnu koloniju, koja je organizovana po sistemu osnovne jedinice društva, porodice. Dakle, kao u porodici, gde je neko dete pametnije od drugog, neko darovito za umetnost, neko za sport, ali su svi podjednako voljeni, i ovde se ista pažnja ukazuje svakom detetu, prema njegovim potrebama. O našim predrasudama i ograničenosti u razmišljanju i u pristupu drugima, kada je reč o različitosti koja prati život, mogli bismo navesti dosta primera baš iz ugla našeg iskustva, iz života u Maloj srećnoj koloniji.

Danas se mnogo priča o inkluziji, demokratiji, ravnopravnosti i ljubavi, o slobodi. Kada dođete u MS kamp, tada vidite kako to izgleda u stvarnosti. Zajednički osnov po kome su sva deca okupljena jeste nedostatak materijalnih sredstava za letovanje ili boravak na luksuznijem mestu, a sve što je različito, kao pripadnost po boji kože, nacionalnoj ili verskoj opredeljenosti, intelektualnim predispozicijama ili slično, ovde je marginalizovano i važno, verovatno, samo onima koji još uvek ne umeju da razmišljaju drugačije. Detetu u MSK nije važno da li Janko ima problema sa pamćenjem, to što Bojana vidi u Ana Marijinoj duši mnogo je važnije od toga što Aslan ima ten kao da je upravo stigao sa letovanja. Vladimir se pak, kao stari kamper, koji je u MSK od njenog samog početka, sa puno ljubavi odnosi prema svima, jer ovde je jedino važno da se svi dobro osećaju, da su prihvaćeni baš takvi kakvi su, a to znači da im je dobro. Priznavanje različitosti, prilika da oni koji su drugačiji govore o svojim potrebama i osećanjima, ovde u MSK je svakodnevica. Ovde se posve prirodno mali Rom nadmeće u pevanju ili sportu sa detetom iz Dečjeg sela, dete iz osnovne škole sa Limana, Klise, Petrovaradina, Đurčeva i Žablja druži sa detetom iz Doma za decu i omladinu ometenu u razvoju iz Veternika. Upravo o tome govori inkluzija, taj novi termin u javnosti, a staro pravilo ovde u MSK, to nije samo formalna ili apstraktna jednakost marginalnih društvenih jedinki ili skupina.

Život u prirodnom okolišu detetu, koje i inače nema predrasude, ili su one ma-

njeg obima, pruža bezbroj prilika da shvati i nauči da je različitost po sposobnostima i snazi normalna, prirodna i potrebna.

Ovde nema nepotrebnih stvari i aktivnosti, sve je svedeno na suštinu, prilično skromnu, istina je, bez komfora, ali zato se sa cvrkutom ptica i skakutanjem veve-rica meša smeh dece i kampska pesma.

Uz podršku donatora, volontera, iz nesebičnog nastojanja Marijane Stevanović i njene porodice živi i radi Mala srećna kolonija. Rezultati koje postižu vidljivi su, ali je njihov pravi značaj u onome što ostavljaju kao trajnu vrednost u poboljšanju života dece sa materijalnim, intelektualnim i fizičkim poteškoćama. (J. Kartalović, radioničarka)

Himna MS kolonije

U šatore našeg kampa sreća stiže na sva vrata
Svi smo zdravi svi smo srećni hej, hej, hej, hej
Svi smo zdravi svi smo jaki hej, hej, hej, hej

U našoj srećnoj koloniji dok na grani ptice poju
Dečica se veselo uz pesmu igraju
Dečica se veselo uz pesmu igraju
Hej, hej, hej, hej...

Mi smo srećna kolonija koja radi noć i dan
Dok kuvarica ručak sprema, a u hladu Saba drema
Mi živimo u prirodi ko insekti na livadi
Hej, hej, hej, hej...

(Tekst sastavila deca, učesnici kampa MSK)

Korišćeni izvori:

Interna evaluacija *Mala srećna kolonija*
Podaci iz izveštaja koji su podnošeni donatorima, sponzorima
Interna dokumentacija MS

Marijana Stevanović

A LITTLE HAPPY COLONY – CENTRE FOR CHILDREN AND YOUTH NOVI SAD

Summary: *This paper will present the establishing, development, activities and effects of work of the center for children and youth from Novi Sad, A Little Happy Colony, which has been organizing its programs for children and youth from marginalized and other vulnerable groups since 1995. The effects of children and youth's experiences of the camp called A Little Happy Colony are particularly important, as the program is aimed at removing children and youth from the streets, through gathering and education. The records of children's evaluations, as well as the impressions of adults (parents, teachers, volunteers) give a picture which the visit and the activities, within an organized and planned stay in the country, leave in children's lives. The experiences of the children as participants of the camp, recorded in the form of a narrative, qualitative notes, in the final analysis show the wealth of experiences, events and memories that have a long-term effect on the lives of children beneficiaries of such programs.*

Nikola Vučić

UG Košnica prijateljstva, Novi Sad

nikola.vucicc@gmail.com

UDK: 061.2-053.2(497.113Novi Sad):796

SPORTSKO-EKOLOŠKI KAMP „KOŠNICA PRIJATELJSTVA”

Sažetak: *U radu su prikazane aktivnosti internacionalnog kampa za decu sa posebnim potrebama u organizaciji UG Košnica prijateljstva. Kamp se zahvaljujući inicijativi mladih entuzijasta odvija već desetu godinu i okuplja sada već veliki broj dece i volontera. Ističe se volonterski angažman i njegov značaj za upoznavanje mladih sa problemima dece koja imaju posebne potrebe, ali se otvara i mogućnost za konkretno pomaganje deci. Ciljevi kampa, kao što su razvoj samopuzdanja, učenje životnih veština, rad na razvoju ekološke svesti, unapređenje veština komunikacije, nenasilnog rešavanja konflikata, tolerancija i uvažavanje različitosti, razvoj i primena veština i umeća kreativnog umetničkog izražavanja, uspešno se ostvaruju tokom trajanja kampa. Iskazano zadovoljstvo dece učesnika kampa već deset godina predstavlja motivaciju da se kamp ne samo održava već i stalno unapređuje i prilagođava željama dece.*

U parku prirode Begečka jama tokom leta 2014. održan je 10. internacionalni Sportsko-ekološki kamp „Košnica prijateljstva”, koji je realizovalo udruženje građana „Košnica” iz Novog Sada. Sve aktivnosti na pripremi i realizaciji kampa sprovodili su profesionalci i stručni treneri uz pomoć domaćih i inostranih volontera. Radionice su se organizovale po najsavremenijim metodama interaktivne nastave uz upotrebu savremenih učila (kompjuteri, kamere, video bim...) kao i uz praktičan i konkretan rad u parku prirode Begečka jama. U kampu je boravilo i učestvovalo sedamdeset i petoro dece i mladih iz različitih socijalno ugroženih okruženja, i to: desetero mladih iz SOS Dečjeg sela iz Ladimirevaca (HR), petoro iz Omladinskog centara „Malči Beličev”, Ljubljana (SLO), tridesetero mališana iz srpskih enklava sa Kosova i Metohije, desetero iz Dečjeg sela „dr Milorad Pavlović” iz Sremske Kamenice, petoro dece koja su uključena u projekat „Jačanje porodice” iz Novog Sada, petoro dece uključene u projekat „Podrška porodice u krizi” takođe iz Novog Sada, petoro iz Centra za socijalni rad „Dečja sigurna kuća” kao i petoro dece iz novosadskog „EHO – Svratište”. Pored dece u kampu je učestvovalo i 30 vaspitača – animatora, glumaca, volontera i mladih iz lokalne zajednice i Evrope.

Ciljevi kampa su: ohrabrivanje i sticanje samopouzdanja i samopoštovanja kod dece bez roditeljskog staranja, njihova integracija sa decom koja dolaze iz siromašnih porodica ali i iz lokalne sredine kao i sticanje iskustva i znanja primenljivih u svakodnevnom životu, uz stvaranje pozitivne atmosfere i prihvatanje različitosti.

Pored navedenog, UG „Košnica” ima za cilj:

- da pruži šansu mladima da se uključe u volonterski rad i spoznaju mogućnosti ovog vida aktivizma;
- da promovira volontizam u lokalnoj zajednici i aktiviranje mladih;
- da stvori atmosferu nade, vere u sebe i izvesniju budućnost;
- da omogući druženje;
- da kreira program po meri mladih i dece;
- da omogući sticanje znanja i veština samostalnog života odnosno osposobljavanje dece i mladih za samostalan rad;
- da omogući razvoj socijalnih veština i jačanje socijalnih kompetencija;
- da demonstrira i podstakne usvajanje i primenu principa inkluzije, prava deteta, i mogućnosti jednake šanse za sve.

Košnicin kamp prijateljstva svake godine okuplja sve više volontera iz različitih zemalja (Španija, Češka, Mađarska, Belgija, Francuska, Švajcarska, Severna Irska, SAD, Centralnoafrička Republika, Hrvatska, Bosna i Hercegovina...). Takođe, od prve godine održavanja kampa, volonteri, koji su učesnici kampa, vraćaju se u njega sa zadovoljstvom i željom da ponovo učestvuju i daju svoj doprinos napretku i unapređenju samog kampa, te smo i ove godine imali povratnike volontere. Ovo je jedan od pokazatelja da je rad UG „Košnice” značajan ne samo za lokalnu zajednicu već da ima značaj i na međunarodnom nivou, jer ovim putem šaljemo poruku mladima da uz malo volje i truda možemo da učinimo velike stvari za one kojima je podrška potrebna.

„Košnica prijateljstva” je primer dobre komunikacije i saradnje među volonterima iz različitih zemalja. Mladi aktivisti i volonteri iz Novog Sada koji rade sa decom dobili su priliku da podeli svoja iskustva i saznaju nešto više od kolega i koleginica iz inostranstva. Na taj način uspostavljena je saradnja sa nevladinim organizacijama širom Evrope i već naredne godine očekujemo da će kamp pod ovim nazivom biti održan i u nekim evropskim zemljama. Prvi koraci su načinjeni u Španiji i Francuskoj, dok su u toku dogovori sa partnerskim organizacijama iz Holandije, Belgije, Češke i Mađarske da se kamp održi i u tim zemljama 2016. godine.

Odabir volontera

Sastanci projektnog tima odvijali su se jedanput nedeljno i služili su za planiranje i praćenje realizacije zadatih aktivnosti. Na sastanku sa Volonterskim centrom Vojvodine došlo je do odabira internacionalnih volontera na osnovu motivacionog pisma koji je svaki potencijalni volonter u obavezi da napiše, a koje sadrži razlog i motiv njihovog prijavljivanja baš za ovaj kamp, koje su njihove veštine i interesovanja, kao i njihovo očekivanje i željeni rezultati njihovog individualnog angažmana.

Nakon dolaska inostranih i domaćih volontera urađeno je inicijalno upoznavanje i predstavljanje država iz kojih su mladi volonteri došli. Projektni tim Košnice upoznao je volontere sa socijalnim problemima dece i mladih u Srbiji i regionu, odnosno koji su to problemi i na koji način se društvo i sistem brinu o najugroženijima, sa akcentom na deci i omladini koji su najviše pogođeni kako finansijskim problemom tako i nedostatkom adekvatnog socijalnog i kulturnog sadržaja.

Posle uspešne pripreme kamp prostora (dizanje šatora, upoznavanje volontera sa

načinom rada u kampu i uređenje prostora) i dolaska dece, volonteri su aktivno učestvovali u realizaciji sportskih, ekoloških, kreativnih i kulturnih aktivnosti kampa, pomoći u organizaciji kuhinje, održavanju higijene.

Aktivnosti kampa

Sve aktivnosti, njihov redosled i raspored rezultat su desedogodišnjeg iskustva u realizovanju kampa i osluškivanja želja i potreba dece učesnika. Zbog same dinamike kampa, nismo uvek u mogućnosti da izađemo u susret svoj deci, ali se trudimo da svaka sledeća godina bude bogatija novim sadržajima i oblicima rada po njihovoj želji.

Sledi prikaz uobičajenog rasporeda aktivnosti tokom trajanja kampa:

7:00 – „Budilnik” – jutarnje vežbe i jutarnja šetnja;

08:00 – doručak;

09:00 – škola plivanja – Tri grupe formirane po plivačkim sposobnostima: jedna grupa je u vodi dok ostala deca imaju slobodno vreme koje provode sa volonterima igrajući se na sportskim terenima sa mnogobrojnim rekvizitima različitih namena (lopte, tramboline, materijali za crtanje i slično).

11:00 – sportske radionice – Škola košarke, fudbala, odbojke na pesku – tri grupe proporcionalno formirane po starosti i polu pri čemu se rotiraju na svakih pola sata.

13:00 – ručak;

14:00 – keativne i edukativne radionice – Starija deca su svakog dana radila na izradi stolova i klupa od građevinskih paleta, a rezultat njihovog rada donirali su u dečju sigurnu kuću iz Novog Sada. Ostala deca, podeljena u pet grupa imala su priliku da svakog dana učestvuju u pet različitih edukativnih i kreativnih radionica: foto-radionica, radionica nenasilne komunikacije, crtanje i slikanje, pletenje narukvica različitim stilovima i materijalima, škola kuvanja. Ovim se postiglo razvijanje kreativnosti, mašte i podsticanje na aktivno uključivanje mladih u zajednički život i rad.

16:00 – radionice pozorišnog festivala – U okviru ovih grupa radionica deca i mladi u kampu birali su u koju radionicu će da se uključe. Na taj način imali su priliku da samostalno i grupno učestvuju u kreiranju završne pozorišne predstave u okviru šestog Dečjeg pozorišnog festivala „Radosno detinjstvo“ koje je održano u saradnji sa UG „U svetu postoji jedno carstvo u njemu caruje drugarstvo“ iz Novog Sada i volonterima studentima Visoke škole strukovnih studija za obrazovanje vaspitača iz Novog Sada (radionice lutkarskog pozorišta, pozorišta senki, scenskog nastupa, žonglerska radionica, plesna i ritmička radionica).

17:30 – slobodne aktivnost – Najčešće su provodili vreme u vodi kupajući se i igrajući se sa volonterima, a u slučaju lošijeg vremena išli smo u duže šetnje i izlete na području parka prirode Begečka jama.

19:00 – večera;

20:00 – večernje aktivnosti (zabavni sadržaj) – Plesne večeri, karaoke druženja, projektovanje filmova zabavnog i edukativnog karaktera, pozorišne predstave...

22:00 – spavanje.

Pored svega navedenog u gostima su nam bili prijatelji iz Asocijacije šefova kuvara Srbije koji su sada već tradicionalno učesnici kampa. To je ujedno bila i prilika da se

mališani družu sa vrhunskim šefovima kuhinja koji su pored pravljenja hrane strpljivo odgovarali na sva dečja pitanja.

Imali smo saradnju sa sledećim institucijama koji su na direktan ili indirektan način doprinele da se kamp ostvari:

1. Volonterski centar Vojvodine (U saradnji sa VCV došli su volonteri iz inostranstva:

Iraska, Amerika, Češka, Nemačka, Bosna i Hercegovina, Španija i Francuske.)

2. Dečje selo, Sremska Kamenica

3. Dečja Sigurna Kuća, Novi Sad

4. EHO – Svратиšte

5. Centar za socijalni rad Štrpce, Kosovo i Metohija

6. SOS Zajednica mladih, Osjek, Hrvatska

7. Omladinski Centar „Malči Beličev“, Ljubljana, Slovenija

8. Program „Jačanje porodice“

9. Program „Podrška porodici u krizi“

(Iz navedenih programa/ustanova su deca učesnici kampa.)

10. Asocijacija šefova kuvara Srbije

11. Srednja ekonomska škola - smer Kulinarski tehničari (Najbolji srednjoškolci su se pridružili kampu i sve vreme trajanja kampa spremali su obroke za učesnike kampa.)

12. Mesna zajednica Begeč (Meštani Begeča su indirektno učestvovali svojim donacijama i pomogli održivost kampa.)

13. DTD Ribarstvo (Kamp se održava na zemljištu DTD Ribarstva.)

14. PU Radosno detinjstvo (Radosno detinjstvo je delom pomoglo u ishrani učesnika kampa.)

15. Diplomatska asocijacija Srbije

16. Ministarstvo kulture Republike Srbije, Pokrajinski sekretarijat za sport i omladinu,

Pokrajinski sekretarijat za zdravstvo, socijalnu politiku i demografiju, Gradska uprava za sport i omladinu, Kancelarija za Kosovo i Metohiju, NIS – AD

U okviru promocije projekta podržali su nas : RTS, RTV (redakcije na srpskom i mađarskom jeziku), TV Prva, TV Pink, B92, Dnevnik, Blic, 24 Sata, kao i lokalne radio stanice .

Zaključci

Sportsko-ekološki kamp „Košnica prijateljstva“ svoj rad zasniva isključivo na iskustvima stečenim svih prethodnih godina i ne praktikujemo ni jedan vid ili metod evaluacije radionica niti kampa u celini već kamp gradimo i unapređujemo zajedno, u saradnji sa decom učesnicima koja nam svojim emocijama i potrebama pokazuju jasan put u daljem radu.

Rezultat rada udruženja građana „Košnica“ nisu podaci koji se beleže na papiru i na osnovu njih prave grafikoni već se mere emocijama i suzama prilikom rastanka, a bude ih toliki broj da nam to daje podsticaj i obavezuje nas da svake naredne godine omogućimo postojanje kampa.

I zato, umesto pisane reči zaključka prilažemo fotografije koje govore i više od reči.

Fotografije sa kampa Košnica prijateljstva – Begečka jama 2014.

SPORT - ECOLOGICAL CAMP "THE HIVE OF FRIENDSHIP"

Summary: *This paper describes the activities of the international camp for children with special needs organized by the NGO "The Hive of Friendship". At the initiative of young enthusiasts, the camp has been taking place for ten years, and now it brings together a large number of children and volunteers. Voluntary work and its importance for introducing young people to the problems of children who have special needs are especially emphasized, as well as opening the possibility for concrete activities to help children. The objectives of the camp such as the development of self-esteem, learning life skills, development of environmental awareness, improving communication skills, non-violent conflict resolution, tolerance and respect for diversity, development and applying the skills and competences of creative artistic expression are successfully realized during the camp. The satisfaction expressed by children as participants of the camp has been the motivation for ten years now, not only to organize the camp every year but also to continuously improve and adjust it to children's wishes.*

Prikazi

Lazar Marković

Galerija likovne umetnosti Poklon zbirka Rajka Mamuzića, Novi Sad

glurm@open.telekom.rs

KRITIČKI OSVRT NA IZLOŽBU SLIKA I CRTEŽA DECE SA AUTIZMOM IZ
UGLA LIKOVNE UMETNOSTI
„JOŠ JEDAN POGLED NA SVET”¹

Vrlo često kruži uverenje da su deca sa autizmom nadarenija u likovnom izrazu nego ostala deca. Ovakvo mišljenje takođe je često zastupljeno i u naučnim krugovima za tu oblast, naročito se mnogi oslanjaju na Gibsonovu teoriju opažanja i rezultate nekih njegovih istraživanja. Tako se formira hipoteza da percepcija dece sa autizmom nije pod uticajem pojmovnog i emocionalnog razvoja i da su zbog toga njihovi crteži hiperrealistični.

U istraživanjima je, takođe, diskutovano da li izuzetni crteži ovakve dece mogu biti posmatrani kao pokazatelj i rezultat njihove posebnosti (Kondić i saradnici, 1998). Lorna Self je objavila knjigu *Nađa*, u kojoj je opisala slučaj izuzetne sposobnosti crtanja jednog deteta sa autizmom. Ni jedan opsežniji tekst

o dečjem crtežu ne može a da se ne osvrne na ovaj, po svemu jedinstven slučaj, koji je postavio pitanja svim poznatim teorijama razvoja. Nađi je najpre postavljena dijagnoza teško mentalno zaostalog deteta, a potom dijagnoza autizma. Sa tri godine Nađa je crtala bolje od mnogih odraslih. Nije crtala na zahtev nego uvek po svojoj volji. Pomenuta Lorna Self je u svom istraživanju crteža dece sa autizmom pronaš-

¹ Tekst je iz kataloga: *Izložba slika i crteža dece sa autizmom „Još jedan pogled na svet”*, Galerija likovne umetnosti Poklon zbirka Rajka Mamuzića i Društva za podršku osobama sa autizmom Grada Novog Sada

la još dva izuzetna autistična crtača, svi crteži su nastali po sećanju.

Oni koji su u bližem kontaktaktu sa decom sa autizmom (roditelji, vaspitači, nastavnici), primećuju da u većini slučajeva ova deca u komunikaciji pričaju o onome što im se desilo u prošlosti, to se odražava i na njihovo crtanje. Ova deca neće crtati na zadatu temu (vrlo retko), a još manje će crtati, na primer, postavljenu mrtvu prirodu. Među decom sa autizmom ima izrazito talentovanih crtača, nekada se ta crtačka virtuoznost izgubi prilikom poboljšanja njihovog stanja, uspešnije socijalizacije, bolje komunikacije sa okolinom. Međutim, nikako ne možemo zastupati gledište da sva deca sa autizmom dobro crtaju.

Gibsonova ekološka teorija percepcije imala je značajan uticaj na tumačenja raznih oblika grafičke reprezentacije. Gibson je opisao dečje crteže kao nastojanje da se predstavi ono što je dete naučilo da je prisutno u njegovom vidnom polju. Oblička koja se redovno pojavljuju u vidnom polju i od kojih se zato očekuje da su prisutna nazivao je invarijantama. Gibson smatra da smo u opažanju uvek svesni stalnosti i promene objekta i da je, shodno tome, crtanje uređivanje invarijanti neke strukture.

Razvojno, kroz proces socijalizacije i komunikacije sa odraslima i vršnjacima, dete počinje da svet vidi onako kako ga vide i drugi članovi kulture u kojoj ono živi.

Tokom procesa opažanja dete izoluje ona oblička koja u nekim ili svim svojim aspektima ostaju konstantna u raznim situacijama (na primer, očekivanje da ljudi imaju dve noge i dve ruke u slučaju kada su oni u takvom položaju u odnosu na posmatrača da to nije vidljivo) (Selfe, 1977). Ostala deca crtaju objekte koji za njih imaju funkcionalni i emocionalni značaj. Ona imaju iskustva sa objektima manipulativno i/ili afektivno i zato vrše pojmovnu deformaciju vizuelno opažajne „čiste percepcije”. Izgleda da kod neke dece sa autizmom crteži nastaju iz fiksirane tačke posmatranja („zaleđen pogled”), da su predstavljeni objekti samo sklop linija, uglova i kontura. Ona crtaju nesimboličke aspekte vizuelnog iskustva, oblike pre nego reprezentacije klasa ili simbole.

Postoje još neka teorijska gledišta koja mogu da posluže u objašnjenju fotografski realnih crteža dece sa autizmom. Psiholog Paivio zastupa postojanje unutrašnje reprezentacije: slikovni i verbalni oblik mišljenja (hipoteza dvostrukog kodiranja) (Selfe, 1977).

Slikovito prikazivanje je paralelni procesni sistem gde su slike okarakterisane svojim prostornim rasporedom. Verbalni sistem specijalizovan je za sekvencijalne procese, procese kroz vreme. Dok je završni produkt slikovnog predstavljanja slika, sam akt crtanja je sekvencijalan i temporalan. Crtajući liniju jednu za drugom dete integriše oba koda (slikovni i verbalni), dok dete sa autizmom to nije u stanju. Pritom, treba dodati, slučajevi reprodukcije po fotografiji kod dece sa autizmom veoma su retki (Selfe, 1977). U nastanku crteža talentovane dece sa autizmom i talentovane ostale dece postoje razlike, ali činjenica je da crtež kao završni pro-

dukt može biti podjednako fascinantna. Sa rezervom se mora uzeti pretpostavka Lorne Self da izuzetno dobar (realan) crtež kod mlađe dece može da se tretira kao simptom autizma.

Postavljena izložba dece sa autizmom u Poklon zbirci Rajka Mamuzića u periodu 3 – 30. 7. 2014. na visokom je umetničkom nivou. Radovi su produkti likovnih radionica u organizaciji Društva za podršku osobama sa autizmom Grada Novog Sada koje je vodila slikarka Maja Stojanović. U radionicama je učestvovalo trinaestoro članova društva, odnosno osoba iz spektra autizma uzrasta od 11 do 28 godina. Ovi mladi ljudi su svoju maštu i osećaj za likovnost vrlo uspešno izvođački realizovali kroz svoje slike i crteže. Nema potrebe za pojedinačnim izdvajanjem „boljih radova” jer je celokupna izložba vrlo bliska jednom majstorstvu, koje je zapanjujuće ako se uzme u obzir da je reč o deci. Ekspresivnost poteza, kolorit i kompozicija, vrlo slobodno i znalčki preneseni su na platno i papir.

LITERATURA:

Selfe, L. (1977). *Nadia: A Case of Extraordinary Drawing Ability in a Autistic Child*. New York: Academic Press.

Kondić, K. (1998). *Psihodinamska razvojna psihologija*. Beograd: Plato.

UPUTSTVO AUTORIMA

Krugovi detinjstva, Časopis za multidisciplinarna istraživanja detinjstva, prima **originalne radove** koji nisu prethodno štampani i nisu istovremeno podneti za objavljivanje u drugim časopisima. Već objavljeni radovi mogu biti štampani u časopisu samo posebnom odlukom redakcije u odgovarajućim rubrikama. Rukopisi se dostavljaju redakciji elektronskom poštom na adresu: lada.marinkovic@gmail.com

Radovi koji nisu adekvatno pripremljeni neće se recenzirati. Uobičajeni rokovi za slanje radova su 1. april i 1. oktobar. Sve promene objavljuju se na sajtu www.vaspitacns.edu.rs

Rad treba pripremiti u Microsoft Word programu, fontom Times New Roman veličine karaktera 12, latinicom, sa razmakom od 1,5. Rad bi trebalo da bude dužine do jednog autorskog tabaka (30 000 znakova uključujući razmake). Redni brojevi strana treba da budu dati u donjem desnom uglu.

Rad treba da sadrži ime i prezime autora i filijacije u kojoj će biti podaci o instituciji u kojoj je zaposlen i email adresa prvog autora.

Naslov pisati velikim slovima bez boldovanja. Ukoliko je rad napisan u sklopu nekog naučnog projekta, treba staviti fus-notu uz naslov, a u fus-noti podatke o projektu. Posle naslova potrebno je priložiti sažetak (do 900 znakova s razmacima), sa ključnim rečima (do 5 ključnih reči). Na kraju rada potrebno je priložiti sažetak (summary) na engleskom jeziku.

Časopis je višejezičan. Za radove napisane na srpskom jeziku, obavezni su sažetak i ključne reči na engleskom jeziku. Za radove napisane na engleskom jeziku, potreban je sažetak i ključne reči na srpskom jeziku. Za autore koji pišu na engleskom jeziku redakcija prevodi sažetak i ključne reči na srpski jezik. Ukoliko radovi nisu napisani ni na srpskom ni na engleskom jeziku, neophodno je da autori prilože sažetak i na engleskom i na srpskom jeziku. U pojedinim slučajevima, redakcija može, uz saglasnost autora, preuzeti na sebe prevod sa engleskog ili nekog drugog jezika na srpski.

Naslovi odeljaka pišu se istim fontom kao i tekst (Times New Roman 12), veliko početno slovo, centrirano. Podnaslovi se pišu kurzivom (Times New Roman 12).

Tabele. Tabele i grafikoni treba da budu sačinjeni u Word formatu. Tabele i grafikone iz statističkih paketa treba prebaciti u Word. Isti podaci ne mogu se prezentovati i tabelarno i grafički. Isti podaci dati u tabeli ili na grafikonu ne smeju se ponavljati i u tekstu, već se može samo pozvati na njih. Svaka tabela treba da bude označena brojem, sa adekvatnim nazivom. Broj i naziv tabele nalaze se iznad tabele. Tabele ne treba da sadrže vertikalne linije. Redovi tabele ne treba da budu razdvojeni linijama, ali zaglavlje tabele treba da linijom bude odvojeno od podataka. Horizontalne linije dozvoljene su i u okviru samog zaglavlja, ukoliko to doprinosi preglednosti tabele. Vrednosti u tabelama treba da budu date u sredini kolone, sa decimalnim mestima pozicioniranim levim tabulatorom.

Grafikoni i slike. Slike treba slati u elektronskoj formi. Naziv slike treba da bude prikazan ispod slike.

Imena stranih autora. Navode se, ako je rad na srpskom jeziku, u srpskoj transkripciji, a prilikom prvog pominjana u zagradi u originalu. Na primer: Žan Pijaže (Jean Piaget). U radovima koji nisu na srpskom jeziku strana imena se navode u skladu s pravopisnom normom jezika na kome je tekst.

Reference. Svaki citat, bez obzira na dužinu, treba da prati referenca sa brojem strane: prezime, zarez, godina, dvotačka, broj stranice. Na primer: (Stojanović, 1990: 154). Ukoliko su dva autora rada, oba se navode u tekstu. Ukoliko rad ima od 3 do 5 autora, u prvom navodu se pominju imena svih, a u kasnijim navodima prezime prvog autora i skraćenica „et al.“. Ukoliko rad ima šest ili više autora, navodi se samo ime prvog i skraćenica „et al.“. U spisku literature navode se samo reference na koje se autor pozvao u radu, abecednim redom po prezimenima autora.

Bibliografska jedinica knjige treba da sadrži prezime i inicijale autora, godinu izdanja (u zagradi), naslov knjige (*kurzivom*), mesto izdanja, dvotačka i izdavača.

Poglavlje u knjizi navodi se na sledeći način: prezime i inicijali autora, godina objavljivanja (u zagradi), tačka, naslov rada (normal), U: inicijal i prezime urednika knjige, oznaka da je reč o uredniku (Ed.) i naslov knjige kurzivom, mesto izdanja, dvotačka, izdavač.

Članak u časopisu treba da sadrži prezime i inicijale autora, godinu izdanja u zagradi, naslov članka (normalom), puno ime časopisa (*kurzivom*), volumen (*kurzivom*) i stranice.

Kada je reč o web dokumentu, navodi se ime autora, godina, naziv dokumenta (*kurzivom*), datum kada je sajt posećen, i Internet adresa sajta.

Recenziranje i objavljivanje. Svi radovi se anonimno recenziraju od strane dva recenzenta. Na osnovu recenzija redakcija donosi odluku o sledećem koraku (korekcija, objavljivanja ili odbijanje) i o tome pismeno obaveštava autora.

enzacijskih prog
metoda dečje igre de
Niz takvih zabluda može
dagogiji da igra raznim ko
re najbolje razvijaju prim
ja istraživanja u SAD (M
se daje slobodan razmah m
lektualnih potencijala nego
janje intelektualnih sposob

Kad je reč o našoj
na mestu bi bilo pitanje
ora i sam prostor

igra jedina i naj
sovjetski psiholog A.N. Leontjev utvrdio da
ama, pri usretu između četvrte i šeste godi
reči ne izvan igre, efekti raznih kom
sluku decu, u svetu, u kojima se isto tako
ičića, dali i slabe ili nikakve rezultate.
opštim verenjem u predškolskoj pe
igre s pravilima i uopšte didaktičke
aktualne funkcije deteta. Međutim, no
kazala su da je uloga igara u kojima
značajna za razvoj primarnih inte
rugi specijalni oblici igara za razvi

vaspitanje u vaspitno zaštitnih ustanova za decu,
kada sadašnji normativi za opremu pro
dece, na drugoj strani, ništa drugo do
ponašanja i izazivanje konflikata. Čudi
nasilnim ispadima, a hvalimo pred
da dođe do igračke i do svog kvadratno
te moći nesmetano da se igra. Za tako neš
spretno, hrabro, pa i snažno; istim tim svojstvi
adolescenata dajemo znak u nasilništvu.

Sa zabrinutošću možemo pratiti i razvoj našeg osnovnog obraz
nja, koje naročito u nižim sredima ide sa svojim zahtevima daleko is
njih mogućnosti. Sa razvojem škole prekida se p
dan sistem njegovog obrazovanja - igra kao me
da vaspitanja- i stvaranje racionalnih
ljevima i unapređivanjem pravilima i metoda
nom igrom u predškolskom obrazovanju nem
naših učitelja, što zahvaljujući većinu
obrazovanju je nesigurno i nesigurno
jemo kako se uči u školi, stvarajući
ktera igra učenika, stvarajući sled
šaka i igre učenika, stvarajući sled
bez ikakve pomoći, stvarajući sled
u obrazovanju, stvarajući sled
i obrazovanju, stvarajući sled

**Висока школа струковних студија
за образовање васпитача
Нови Сад**